د تتمة البيان في تاريخ الافغان
پښتو ژباړه

د پښتو ژباړي
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليکونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

www.potakonline.com
Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البيان فی تاريخ الافغان د علامه سيد جمال الدين افغان (1839 ـ 1897ع) ليکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سيد تر مړيني څلور کاله وروسته چاپ سوې ده. د ليکني ژبه يې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د اروانښاد محمدامين خوګياڼي په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوی او په کابل کي چاپ سوی دئ[1]. تر پارسي ژباړي څلوېښت کاله وروسته بيا نوموړی تاريخ د ښاغلي محمد يوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راواړول سو او د "پښتو اکاډمی بلوچستان" له خوا په 1979 ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټي په اسلامي پريس کي د عبدالرحمان بابړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم يې (تاريخ الافغان) ايښی دئ. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د ښاغلي يوسف منصور په قلم دوه مخه سرليک لري، ورپسې "د کتاب ترتيب" (فهرست) 3 مخه او بيا د سيد جمال الدين افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلې ده چي دا هم د يوسف منصور په قلم ليکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلې حافظې بې لاري کړی نه وم، ګومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوي دي، نسته.

---

[1] ښاغلی غوث خيبري د اروانښاد مولانا محمدامين خوګياڼي له خولې ليکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو وژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئيس مرحوم صلاح الدين سلجوقي په امر يې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي يې ترجمه کړ، (وګ:- پښتانه د کلتوري ښکېلاک په ځنځيرونو کي- 241، 242 مخونه- 1381 ش چاپ). خو اروانښاد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني ليکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د اروانښاد مولانا خوګياڼي د معرفۍ په برخه کي ليکي چي مولانا صاحب د سيد جمال الدين افغان د تتمه البيان في التاريخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده، چي فارسي ترجمه يې په کابل کي خپره سوېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي یوسف منصور په خپل "سرلیک "کي ویلي دي:

"تر کومه حده پوري چي زما معلومات دي په دې ملک کښي دننه اول وار د کوټې پښتو اکیډیمی ته دا شرف حاصل دی ـ چي هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت دپاره خپل کوششونه پکار راوستل[2] ". د "اول وار اشاعت" په برخه کي خو د ښاغلي منصور خبره ښخي سمه ده خو دومره باید پر زیاته سي چي د دې اثر اول وار پښتو ژباړه د کوټې تر اشاعت 32 کاله وړاندي د یوه بل پښتانه فاضل ارواښاد محمد رفیق حبیبي په قلم سر ته رسېدلې وه او د دغي ترجمې یادونه ارواښاد عبدالروف بېنوا په اوسني لیکوال لومړي ټوک 247 مخ کي کړې ده[3].
ارواښاد محمد رفیق حبیبي د مولانا زین العابدین زوی، د شهید مولوي عبدالرحیم کاکړ لمسی او علامه حبیب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسی و. په شلمه پېړۍ کي د افغانستان د ادب او تاریخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبدالحي حبیبي (1298 ـ 1363 هـ ش) او ارواښاد محمد رفیق حبیبي د اکا (تره) زامن دي[4].

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلمیو لیکوالو له خولې خبر سوم چي د ارواښاد محمد رفیق حبیبي په قلم د تتمه البیان پښتو ژباړل سوې نسخه له ښاغلي اسدالله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سږ کال په

---

[2] منصور - محمد یوسف - تاریخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډمیبلوچستان.
[3] ارواښاد بېنوا د دغي پښتو ترجمې د لیکلو کال 1320 هـ ش ښللی دئ خو زما سره چي د ارواښاد محمد رفیق حبیبي پخپل لیک د دې ژباړې د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هوري یې د (مترجم) تر سرلیک لاندي بیان په پای کي کښلي دي:- پېښور حمل 1326 محمد رفیق حبیبی قندهاری. ما ته دا خبره معلومه نه ده چي دا نسخه به د پښتو ژباړې لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.
[4] د تفصیل له پاره وګورئ: درنه کورنۍ، د دې قلم د څېښتن لیکنه، 1382 ش، کابل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوري کې د دغې ترجمې ټایپ سوې کاپي د ګران مطیع الله جان روهیال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راولېږل سوه[5]. دا کاپي ما وکتله او د ښاغلي یوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړې سره مې مقابله کړله. توپیرونه مې په حاشیو کې ور زیات کړل او پر ځینو ټایپي ورانیو او توضیح غوښتونکو ځایو مې لنډې څرګندوني وکښلې او پر څنګ مې د ارواښاد محمدرفیق حبیبي ژباړه او د ښاغلي یوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرتله کړه.

د ارواښاد حبیبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثر یوه ښه بېلګه ګڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چې د پښتو ژبې هغه سوچه اصطلاحات او محاورې پخپله ترجمه کې کار کړي چې د ده په چاپېریال کې یې رواج درلود. د مرستیالو فعلونو په کارولو کې یې د خپلې لهجې تلفظي ځانګړتیاوي په پام کې نیولې دي خو دا توان یې بیا نه دئ موندلی چې د عربي ژبې د ګرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندویې کوي او ټکي په ټکي ترجمې بیا د مطلب اداینه یو څه ګرانه (مشکله) کړې ده او په یوه‌بېلو کې یې ستونزې پېښې کړې دي. په ترجمه کې یې ځیني داسې لغتونه راوړي دي، چې که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس یې څوک په محاوره کې د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناتروړکي یا ناتوروکي، نتني، انهار، زلیلانده، څکل، رخې کښل، پونجول یا پونځول... او نور. دې کار که د متن یوه‌بېل ګران کړي دي خو نومړي لغتونه یې د ثبت له امله له مرګه او هېرېدوني څخه راګرزولي دي.

[5] دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخې له مخې تهیه سوې ده. د کاکا اسدالله خان فرهنګي احساس د ستایلو وړ دئ چې خپله په بیه رانیول سوې نسخه یې د ښاغلي روهیال په واک کې وړیا او بې له کومې ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنګیالیو کمی دې نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي يوسف منصور ترجمه بيا سره له دې چې ځيني برخي يې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کي تر دې دوهمي ژباړي اسانه او روانه ده. ده د مطلب د ادايني په خاطر د اصل جملې سره ماتي کړي او لنډي کړي دي. د ده په ترجمه کي هم د عربي ژبي د ګرامري جوړښتونو سيوری ليدل کېږي.

که د ارواښاد حبيبي ترجمه د عربي ژبي د اغېزي له امله ځای ځای بېخونده سوې ده نو د ښاغلي منصور دا بيا د اردو ژبي اغېزې زيانمنه کړې ده. ځيني ځايونه د ارواښاد حبيبي عبارتونه محاورې ته نژدې وي او ځای ځای بيا د ښاغلي منصور عبارت ډېر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېريال ښه پوره نمايندګي کولای سي او د متونو د خپرولو يوه ګټه هم دا ده.

که د ارواښاد حبيبي په ترجمه کي د علی ای حال (66 مخ) ترکيب، بلدهٔ محمديه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زريه (35 مخ) د عربي ډوله ملايي پښتو بېلګې دي، نو د ښاغلي منصور بهر کيف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظيم (57 مخ)، ذليل و کمينه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوله ور بدرنګه کړې ده او د اردو ځبلي پښتو رنګ يې اخيستی دئ.

د ارواښاد محمدرفيق حبيبي دغه جملې نه د ګرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ايسي:-

"... مورخين په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري".

"وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خوا ته رانقل سوي دي".

"دوی خپل نوی ځای د استوګي، په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده او غور يې بولي، بللی دی... ".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوڅکوي ".

"په استولو کې د ميرويس و اصفهان ته ".
د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز بېخونديو څخه خلاصه نه ده:

"ده دا دعوی درلوده ... چې هغه د عادات په امورو قدرت لري ".

په زمانهٔ نامعلوم کښې ځنی باچاهانو دوی د بلاد خراسان په ختيځ کښې آباد کړل ".

"... دې خلکو خپل جديد ټاټوبی د غور لمني يعني وادی غور واقع ارض شام په يادونه کښې د غور نوم ورکړ ".

"چې په ګران قدر سوغاتو لېږلو د شهنشاه ايران نظر التفات ځانته وګرځوي ".

د دواړو په ترجمو کې دغه راز مثالونه د ان د پاسه دي. ما يې په دا څو جملو غاړه وايسته.

اوس چې مو په يوه لنډه څېړنه کې د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تر يوې اندازې وښووله، بده به نه وي چې د دغه تاريخي اثر د اصل په باب هم يو څه وړغېږم. دا کار مې بايد وړاندې لا کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تتمه البیان فی تاریخ الافغان
څه وخت لیکل سوی دئ؟

علامه سید جمال الدین د خپل کتاب د لیکلو د نېټې په باب څه نه دي کښلي خو په متن کي يې یو ځای د عبدالرحمن خان د استوګني په باب کښلي دي چي "تر ننه پوري " په سمرقند کي استېږي[6]. عبدالرحمن خان له خپل اکا امیر محمداعظم خان سره یو ځای په شش ګاو او زنه خان کي د امیرشېرعلي خان له لاسه تر ماتي وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند کي میشت سو. دغه پېښه په 1868 ع= 1285 هـ ق کال منځ ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع= 1297 هـ ق کال پوري په سمرقند کي پاته سو او د دغه کال د ځلرمي خور (جمادی الثاني) پر ځلرمه تر آمو سیند راواوښت او مخ پر کابل راوړاندي سو. چي په دې حساب نو د علامه سید تتمه البیان فی تاریخ الافغان تر 1297 هـ ق کال وړاندي باید لیکل سوی وي. علامه سید دغه راز د افغانستان د تاریخ لړۍ د امیرشېرعلي خان په پاچهي کي پر دغه هیواد باندي د انګرېزي لښکرو پر یرغل او د افغان_انګلیس د دوهمي جګړې پر پیل باندي درولې ده. ده د خپل کتاب تاریخي برخه په دې عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 کي د روس وفدونه امیر ته راتله. په دې سبب وسوسې او اندېښني انګرېزانو لویانو ته ولوېدې. یو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امیر حضور ته ولېږه. امیر په دې سبب چي انګرېز له څو کالو راهیسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه. پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوځاوه[7] ".

---

[6] د همدې کتاب 90 مخ.

[7] د پښتو باړي ټایپ سوی متن - 91 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کې پېښ سوی دئ[8] نو ويلای سو چې د تتمه البيان فی تاريخ الافغان ليکنه هم په دغه کال سوې ده خو د چاپ چاري يې تر ليکنې 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کې سر ته رسېدلې دي.

آيا په دې 22 کلونو کې د علامه سيد دغه تاريخي اثر د چا په لاس کې و که نه؟ ما ته دا سې ښکاري چې د دې پوښتنې جواب به "هو" وي. شېرمحمد خان ګنډاپور د خپل کتاب تواريخ خورشيد جهان په 133 مخ کې د ميرويس نيکه په باب د بيان په ترڅ کې د يوه عربي تاريخ نوم اخلي او وايي چې په دغه تاريخ کې د ميرويس نيکه د وخت پېښې په "شرح وار" ډول بيان سوي دي.

تواريخ خورشيد جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کې د تتمه البيان تر ليکنې 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. ليکنه يې، طبيعي ده چې تر دغې نېټې وړاندې ده. ما ته په عربي ژبه کې تر تتمآ البيان فی تاريخ الافغان په ها خوا داسې کوم تاريخ معلوم نه دئ چې د ميرويس نيکه حالات دې پکښې بيان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندې د هوتکي غورځنګ په باب د کروسينسکي تاريخ خپور سوی دئ (1727ع) خو د دې تاريخ د عربي ژباړې خبره چا نه ده کړې[9] ځکه نو ما د ميرويس نيکه په نامه د اروا ښاد استاد عبدالروف بېنوا (1293 ـ 1363ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کې وکښل چې: "له امکانه لېرې نه ده چې له دغه عربي تاريخ څخه به مراد د سيد

---

[8] حبيبي. عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښليک, 204 مخ، 1353 ش، کابل.

[9] د علامه سيد په تتمه البيان فی تاريخ الافغان کې د اصفهان د جګړې په ترڅ کې د هغه افغاني سرتېري له بيان څخه، چې په جګړه کې لاس غوڅ پرې سوی او د جګړې له ډګره وتلی و ... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندې د شاه اشرف هوتک د کښېنستلو پر وخت د چور او چپاو له ببرې د اصفهان د ښارو د دوکانو د ترلو ... له کيسې څخه (د پښتو ژباړې د ټايپ سوې متن 93 ـ 94 مخونه) داسې ښکاري چې علامه سيد د کروسينسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روايتونه له کروسينسکي پرته بل چا نه وه ليکلي او په را وروسته تاريخو کې د کروسينسکي له کتابه اخيستل سوي دي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين افغان د تتمه البيان فی تاريخ افغان کومه خطي نسخه وي[10] ".

زه د ويلو نور څه نه لرم او خبري به ګران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنګي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بری دې تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک
اکويل ـ کاناډا
8 می 2006 ع

---

[10]بېنوا - عبدالروف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو خبرې

د هیواد د ملي شتمنیو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو ورانیو په اړخ کې د غوایي د دوهم اړودوړ په لړ کې ملي فرهنګ ته هم داسې زیانونه واوښتل چې زموږ د هیواد په میلیونونو ټوکونه کتابونه هم له دې تاراک څخه په امن کې پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهې د دښمنانو لخوا ګاونډیو هیوادونو ته یوووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتّی په وزن خرڅ او اکثره یې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کې ترې کار واخیستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه یو تعداد هم د کابل د پُل باغ عمومي د سړک د غاړې کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانیولو بازار ډېر ګرم ساتلی و، دا ځکه چې د طالبانو د رژیم په راتګ سره په پلازمینه کابل کې د وزارتونو په تشکیلاتو کې ډېر بستونه تنقیص او مامورین نور هم د پخوا څخه ډېر د بېکارۍ سره لاس او ګرېوان سول. په دې کړۍ کې د کورنیو چارو د وزارت یو افسر ښاغلي عمراخان هم د کتابونو په پیرودلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه یې جوړ یو دوکان ګوټی ځان ته برابر کړ.

زه به هم چې کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کې به مې د کتابونو په لیدلو ځان مصروف ساتی او کله نا کله به مې یو و نیم د خپلې خوښې کتابونه هم رانیول، د 1376 ش کال د قوس د میاشتې 25 ورځ وه چې د ښاغلي عمراخان دوکان ته ورغلم، د نېکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البیان في التاریخ الافغان) چې د هیواد د ستر علامه سید جمال الدین افغان تالیف او د هیواد د نامتو پوه مرحوم محمدرفیق حبیبي په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوی و، راته وښوده. خدای سته چې د کتاب په لیدلو ډېر خوښ سوم او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مي ښه چانس وګاڼه چي کتاب د اور له لمبو او سوځلو له توپان څخه په امان کي پاته سوی دئ، کتاب مي له هغه څخه رانيوی د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به يې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم تر څو ټول هيوادوال، څېړونکي او ليکوال ځني مستفيد سي.

کوم وخت چي په هيواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاريخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدين رباني څخه په صلح آميزه ډول واک واخيست، د مطبوعاتو آزادي يې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطيع الله روهيال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روهيال يې په ورين تندي د کمپيوټر او دوباره د اصل سره د تصحيح چاري پر غاړه واخيستلې، د تحقيق، څېړني او لمن ليکونو چاري يې په کاناډا کي استوګن مهاجر ورور، درونږ ليکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وينا د چاپ له پاره يې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودي ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي يې د چاپ ته اماده کولو او په دي لاره کي د ډول ډول ستونزو ګاللو ته سينه ورکړې، د دوی ټولو دي کور ودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وايم.

په ډېر ادب

کاکا اسدالله پوپل

د معلمينو کارته، کندهار

1385/11/9

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی فصل

د دې امت په نامه کې

فارسیون دوی افغان بولي، ځکه چې یو وخت بخت نصر دوی بندیان کړي وه دوی غلبلې وهلې او فغان یې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او دغه رنګه ویل کېږي چې افغان د ساوول[1] د لمسي[2] نوم و، د پښتنو نیکه و د خپل نیکه په نامه یاد سوي دي، عام فارسیون دوی اوغان هم بولي چې اولني نامه ته څرمه دی. د هندوستان خلق یې پټهان بولي، ځیني قبیلې د پښتنو لکه اوسېدونکي د کندهار او غزنې ځان پښتنو و پښتان بولي. اوسېدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختو و پختان نوم ایږدي، که په ژور نظر و کتل سي او په نژدې والي کې د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خیال کیږي چې رېښه د دې ټولو الفاظو یوه ده او افغان و اوغان و پټهان له پختان څخه محرف دي او دا سمه ده چې پختان او پښتان له پاشتان څخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نیشاپور کې یو کلی دی. یا له بشت څخه چې یو د خراسان د ښارو څخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبې د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پر زیات سوي دي، ځکه چې دوی په هغه ښهر کې استوګه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه یاد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کې له الف او نون څخه محرف او د نسبت د پاره دی، لکه په عربي ژبه کې چې (ی) ده په جوړېدو کې جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چې دا دوه لفظونه د بشیت د لفظ څخه اخیستنه سوي دي، بشیت د فلسطین د کلو

---

[1] ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دئ او دا نوم د (طالوت) له پاره کارېږي، طالوت د بني اسرائیلو یو سردار و چې وایي داود (ع) یې په سپاهیانو کې و، (غیاث).

[2] په کوټه چاپ کې: "د ساوول کړوسی" لیکل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه يو کلی دی چي دې احتمال کي دوی له بني اسرائيلو چي وروسته تر دې بحث ځني کوو وبولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د دې امت په نسب کې

دا ټولی له ډيرو قبيلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزيري يوسفزي، مهمند، آفريدي، بنګښ او نوري قبيلې چې د خپل استوګې د ځای په نامه نوميږي، لکه خوستي، کورمي، باجوړي. د دوی هره قبيله پر ډيرو کامو باندي وېشل سوې ده، لکه:- غلجي چې هوتک، توخي، سليمانخېل، اوریاخېل[1] يې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، عليزي، باميزي[2] څخه مشتق ده.

هر يو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلې سوې ده، په سبب د تنګی د ځای اوس مورږ له تنو او ښاخو او هغه چې اړه په هغو پوري لري بحث نکړو، واړه دا تنې او ښاخونه و يوي بخيلي[3] او ريښې ته رسيږي چې په پښتو يا پشتان سره ياديږي. مؤرخين په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري، ځينو ويلي دي چې دوی د خزر له طائفې[4] څخه دي چې د کاستبان[5] د سين پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو[6] کې استېده، او د ايران و ښارو ته پرله واوښته چور او چپاو يې کړه، وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته رانقل کړه سوي دي.

---

[1] په کوټه چاپ کې: "اوباخېل" دئ.
[2] په کوټه چاپ کې: "بادين زی" دئ.
[3] په کوټه چاپ کې: "مجتمع" ليکلی دئ.
[4] په کوټه چاپ کې: "د بحر خزر اوسېدونکي" ليکلي دي.
[5] کاستبان = کاسپين.
[6] په کوټه چاپ کې: "شروان ښهر" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځیني بیا چي په تاریخ خبر نه دي د دوی نسبت و امیر تېمور ګورګان ته کوي او حال دا چي د دوی نظریه ناتروړوکې او بې ریښې ده ولي پښتانه قرنونه قرنونه پخوا د تېمور تر وخت په خپلو ځایو کي استېده.

ځیني بیا دوی د ضحاک[7] اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو یې دوه مرغړي راوتلي وه او لکه دوه هیپان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستیولوجي[8] کي په دغه سره مشهور دي.

ځیني داسي وایي چي دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځیني د فرنګ سیاحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدانِ ژبي څه لفظونه لیدل کېږي.

بله ډله بیا پر دې ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي میانځ د اټک د سین او خراسان[9] دی استوګه لري، د مصر د قبطیانو د نسل څخه دي چي د سوزستریس سره د هندوستان په فتح کي ملګري وه.

بله ډله بیا وایي چي دوی د بني اسرائیل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر یې ځني مړه کړه نور یې په کوهستان غور یا صرف غور کي پنډ[10] کړه. او ویلي یې دي چي دوی خپل نوی ځای د استوګي په یاد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور یې بولي بللی دی، او دغه رنګه پغتو چي

---

[7] د فردوسي د شهنامې له مخي ضحاک یو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وایي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به یې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فریدون له خوا ونیول سو.

[8] دا لغت به غالباً تیولوجي وي او تیولوجي د مذهبي او دیني چارو پوهني ته وایي.

[9] په کوټه چاپ کي: "د دریای اټک څخه تر کوهستانه پوري" لیکلی دئ.

[10] پنډ :- میشت، استوګن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پختو څخه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم یې ابنې دی. لکه چې دمخه مو بیان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتي یا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا یې تسلط وموند د دوی او د یهودو په میانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چي عربو یهودو د اسلام دین قبول کی یو سړی چي خالد نومېده د افغان و الکي[11] ته یې ولېږه دوی یې و دین ته د اسلام وبلله، افغانانو هم یوه ډله خپلو مشرانو څخه واستوله چي یو له هغو څخه قیس نامی و چي نسب د ده په اوه څلوېښت پښته د بني اسرائیل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهیم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عنایاتو ته یې ورسوله.

مخصوصاً پر قیس خاصي مهرباني د ده (ص) وسوې، پر ده یې د عبدالرشید نوم کښېښنو او د امیر لقب یې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمایل چي دی د دغه لقب قابل دی، د بني اسرائیلو د پاچهانو د نسل څخه دی.

دغه سفیران د مکې په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه یې ښکاره کړه وروسته قیس سره له خپلو ملګرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خیر او برکت دعا وکړه او د پاره د ترویج او څرګندېدو د اسلام د دین د خراسان د غور په غرو کي[12] یې یوه ډله د مدینې د استېدونکو څخه د ده سره ولېږله.

قیس چي خپل وطن ته راورسېده زښته زیار یې وکښه چي زړونه د خپل اولس د اسلام و دین ته راوڅکوي، هغه و چي مطلب یې تر سره سو او واړو پیروانو یې د

---

[11] الکي: الکه، مځکه، سیمه، وطن ته وایي.
[12] په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام دین ومانه.

قیس پر څلوېښتم کال د هجرت چي عمر يې اته اويا کاله و ، مړ سو[13]، درې زامن يې پر مېنه پرېښوول‌ه، ځینو ویلي دي چي د قیس نسب په شاول[14] پوري نښلي چي تر اوسه يې د پښتانه په ښارو کي په ښه توګه ذکر کېږي تر داسي حده چي لويان او غټان د پښتنو زيار کاږي چي خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چي بشپړه بړوسه پر لري تر اوسه يې په لاس کي ده او هغه شجره انتسال د دوی د بني اسرائيلو څخه ثابتوي، سره له دې چي نوکی[15] مشابهت په منځ کي د پښتو او عبراني نه مونده کېږي، هو کې د دوی عقيده چي دوی د هغې ريښې څخه دي سره د دې چي په ميانځ کي د دوی د وطن او د بني اسرائيلو د الکي ډېر څکل[16] پروت دی او وجود د خيبر د دوی په وطن کي ځيني وخت ګمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت ګماري.

ځيني بيا دوی د ارمنيانو څخه بولي چي په شېروان کي په الپان سره مشهور دي، استوګه يې کوله. هغه کليسې (کليساوي)[17] چي په قره باغ کي و شېروان ته نزدې دي او تر نني ورځي په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد کوي. ډېر څکل د دغو اطرافو څخه اغوانج بولي د اغوانج معنی د دوی په ژبه کي ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چي په کنجه او روان او نخجوان او ګيلان کي استوګه لري د اغوان په نامه فخر کوي او اغوان والی غواړی، احتمال لري چي د افغان کلمه دې له اغوان يا الپان څخه محرفه وي او وايي چي د قندسار رئيس وروسته تر راتګ دې نوي

---

[13] په کوټه چاپ کي: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کي " ليکلی دئ.
[14] وګورئ د لسم مخ اوله حاشيه.
[15] نوکی: لږ څه، هيڅ.
[16] څکل: لږ فاصله، لږلار (پښتو ـ پښتو تشريحي قاموس).
[17] په کوټه چاپ کي: "عبادت خانې (ګرجاوې) " ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته او استوګه په هغه کې یې قندسار په نامه سره بللی دی چې وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکاریږي چې په وخت کې د هجرت د اولني ځایو څخه و اوسني الکې ته دوی نصاری وه او وروسته یې د اسلام دین قبول کړی دی ولې تر نني ورځې پورې ځینې عادتونه د خپلو نیکه ګانو په دوی کې مونده کیږي لکه شکل د صلیب، پر مخ ډوډۍ ټکول.

د ځینو قولو نه چې بیان مو کړه که څه هم له صحته څخه پر مخ خلاص نه دي بیا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چې د دوی معلومات په تاریخ کې لږ وه، ولې قندهار له خورا پخوانیو ښارو څخه دی چې ذکر یې په مهابران چې د هندوانو د متیولوجۍ کتاب دی سوی دی، ځینې دا وایي چې دا طایفه له پخوا څخه په دې سبب چې د نورو طائفو څخه بېل وګڼل سي په دغه غرو کې اوسېده حتی چې د سکندر رومي سره یې جنګونه کړي دي، بلکه د ګشتاسپ په وخت کې موجوده د سجستان په ولایت پورې تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندې اوسېده، هر کال یې د خراج په نامه لس د غویو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پر ده ور پورته سوه او له خراجه یې ننه وکړه. تر څو چې د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چې دا امت اصلاً ایرانی[18] او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخیستې سوې ده چې فارسي پخوانۍ ژبه یې تر اوسه په خولو کې ده، وروستني مورخین لکه فرنسیس لنورمان او نور هم د دغه نظریې ټینګار کوي[19].

---

[18] له "ایرانی" څخه به مراد غالباً اریانی وي (مرتب).

[19] په کوټه چاپ 24 مخ کې تر "ټینګار کوي" وروسته لیکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رایه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چې ژند او اوستا څخه چې په پښتو ژبه کې کوم مشابهت لیدل کیږي هغه د افغانانو د ایراني کېدو دلیل نه سي ثابتېدای، هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم فصل

پیل د سلطنت او ولاړه د يوه زعيم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنګي او توريالی دی، پردی سلطې ته هيڅ کله سر نه کښته کوي، د محمود غزنوي او چنګيز تاتاري او تيمور ګورګاني په وخت کي سره له دې چي بشپړه غلبه يې پر موندلې وه، بيا هم تبعيت د دوی د هغو دپاره هيڅ کله د خطره خالي نه و، همدغه رنګه هغه وخت چي د دوی ملک د هند او فارس په ميانځ کي وو بشل سو تل يې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو تړلې او ورته غلي وه چي د فتنو اورونه بل کي، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چونۍ لاس اچاوه په تاراک يې وړه او يو وخت يې هم د غزني پر ښهر غلبه ميندلې ده يو طائفې له دوی نه په دهلي کي هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چي پر قندهار بری وموندء غلجي او عبدل (ابداليانو) يې اطاعت ومانه وروسته چي يې د هغه د حاکم څخه ظلم وليده د ابدالي ټولۍ څخه يې سدو و شاه ته ولېږه چي شکايت ورته وکي.

سدو چي ور ورسېده او ور وړی شکايت يې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حيران لاړ، د ده د خوښي دپاره يې هغه حاکم بيرته کی او دی يې پر ځای وټاکه، سدو د خپل حکومت په وخت کي په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه يې ساتلي وه تر داسي حده پوري چي پاتېده د حکومت د ده په اولاده کي له ضرورياتو شمېرل کېده.

ايرانيانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پيدا سوېده، رښتيا همدا دئ چي افغانان د حضرت يعقوب (ع) له اولادې څخه دي، د کتاب په آخر کي به لنډه رڼا واچوله سي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښه عقیده ددوی و داسې حد ته ورسېده، چې که له اولادې څخه د سدو د کام یو وکړی وژلی وای په قصاص یې نه رساوه او که د کام یو وګړي پر یوه له اولادې څخه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمد شاه بابا چې بیان یې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسین په عصر کې چې د ایراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کې پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چې په کندهار او خوا و شا کې استېده په بغاوت وخوزېده، د شاه حسین د دولت رجالو هر څومره چې زیار ویوست بېله دې چې لمبه د فتنې ښه غوړېده بله نتیجه یې لاس ته نه ورغله، وروسته تر دې چې زښته ډېرې حیلې یې وکړې، ګرګین خان ګرجی یې د قندهار په حکومت ولېږه، ګرګین پخوا له دې نه په ګرجستان کې حاکم و، خرنګه چې پر پاچا یې بغاوت کړی و پاچا نیولی و د ده د ګناه د پاره یې دا کفاره غوره کړه چې دی دې د عیسي د دینه راواړوي او د حضرت محمد (ص) په دین یې مشرف کړي.

ګرګین خان په ښه تدبیر او دوراندېشۍ او درونډتیا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسې ګڼله چې د هند تېموري پاچهان و دې اور ته خاشې وراچوي ځکه یې شل زره ایراني لښکر سره له یوې زړه ورې هوښیارې توریالی ډلې د ګرګین خانه سره ولېږله چې د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونیسي.

ګرګین خان چې شا او خوا ته د قندهار ورسېده فتنه لټوونکي یې مخې ته ور وواته اطاعت یې وکی، ګرګین د پاره د دې چې دوی حتماً متواضع کې خورا بېرحمي او زښته خشونت یې ورسره وکړ، نامتو وګړي یې ذلیل کړه، غښتلي یې بېواکه کړله، مشران او لویان یې په بند کې واچوله، وروسته یې ظلم تر داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايه ورسېده چي د سهلو وووت، د کندهار خلقو يوه ډله د شکايت په توګه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو وير هلته و شاه ته مخامخ ثرګند کي، اصفهان ته چي ورسېده زښته زيار يې وکښه چي شاه ته ورسېږي او شکايت عرض کي، وروسته تر ډول ډول حيلو يې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او مامورينو لاسونه يې د رعيتو پر حقوقو ور اوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د وير دفتر يې ورته څپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د ګرګين خان د شاه په مخ کي ولاړ وه، د دوی شکايت يې و شاه ته دورغ څرګند کی او و شاه ته يې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه ګرګين خان غوندي يو پوه انظباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بيرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه يې بې له قهر او خښم بل څه وانه ورېده، نا اميده په مات زړه بيرته د وطن پر خوا را روان سوه حال يې خپلو اقوامو ته راووړ او څرګند يې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله يې ځان خبر کئ په زړه کي ورته غلو، فرصت يې کوت، و هغو وګړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بيا ميرويس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سربېره پر هغه د يو زښته لوی کام مشرتيا يې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصيحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي يې زښت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر ميرويس پورته کړه دی يې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته يې وليکل چي يو ازينی د فساد وسيله او د فتني لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بيرته راتلو و کندهار ته منع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

ګرګين خان د ميرويس په استولو کي و اصفهان ته سهوه سو، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هڅي د شرق د امراء په زړو کي ځای نيولی دی و مقصد ته رسېده يا پاتېده په رشوت ورکولو يا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ګوا کي ګرګين خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وښندي او خپل مطلب تر سره کي. ميرويس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناتروړوکي[1]، عاقلي او د واکدارانو د نفاق خبرونه ولـه راغله، ځکه يې د ګرګين د ډيرو غليمانو سره دوستي واچوله څو چي يې فرصت د پادشاه و حضور ته وميندو وارو خبري يې چي له ځانه سره راوړي وي يوه يوه يې د شاه و غوږو ته ورسوله، د ده هوښيارو خبرو او خواږه بيان د شاه نظريه رارخـي کښله[2]، او نور واکداران خو يې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه څومره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مېشت سو، وروسته تر دې چي بشپړه آګه سو چي د ايران دولت څرنګه ناتروړوکی او چاري په څه ډول وراني دي نو يې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوټي کي يې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هيواد به د ايران د څپې خلاصوي.

په عين حال کي يې دا خيال وکاوه چي ورګډېده په دوني[3]، لوی کار په تلوار ښه نه دي نو يې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت واخيست چي مکې ته ورسېده، دا يې مناسبه وګڼله چي د اهل سنت د ملايانو څخه فتوی واخلي چي جګړه د شيعه

---

[1] ناتروړوکی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښايي د بې عقل او بې کفايت معنا ولري؟
[2] رارخي کښله: ځان ته راجلب کړه.
[3] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شیعه دولت راوخوره وي.

د حج مناسک یې ادا کړه او فتاوې یې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله یې د شاه نه پټه ساتله او په ښکاره یې شاه ته زښته اخلاص څرګنداوه په دې وخت کې نابېره یو عجیبه پېښه سوه په تېره بیا د ده د مقصد د پر مختلو د پاره لو وسیله بلله کېده، هغه دا ده چې د یوه کام نامعلومه ارمنی سړی و چې په ځینو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت د پاره یې په عثماني هیوادو کې ډېر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبیر امپراطور روسخه یې وغوښته چې دی د سفیر په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.
څرنګه چې ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هیله ومنله، د ایران دربار ته یې د سفیر په توګه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کې یې ټول هغه تجارتي مالونه چې په ده اړه درلوده د ګمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفیر یوه لو ډله د سوداګرو ارمنیانو یې پر ځان راغونډ کړه د ایران و لور ته روان سول و ایران ته چې نژدې سوه سفیر ځان په دې سره مشهور کی چې دی یو له اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دی. میرویس د دې سفیر ورود و ایران ته د خپل مقصد د پاره یوه ښه وسیله وبلله، په ټولو جرګو او ټولیو کې یې په برملا او پټه دا ویله چې نصرانیون غواړي ګرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم یقین دی چې ګرګین خان د کندهار حاکم په دې کار کې زښت لوی وساطت لري.

څرنګه چې ګرګین خان په دغو شپو کې مسلمان سوی و، دې وینا د خلقو په زړو کې ځای ونیوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه یې وکړه چې ګرګین خان سره کنښکارې، زمول یې کې، بیا هم د هغه له غښتلي اوړې او له ثبات څخه په قندهار کې په اند ښنه کې وه له بغاوته یې ببرېده ځکه یې میرویس بیرته خپل ملک ته ولېږه، که چیرې ګرګین غاړه په عصیان لکه کې میرویس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کې ولاړ سي، اوس نو ښه وګورئ د شرقیونو د رای و ضعف او اضطراب ته د فکر چې تر ننه پورې لا سته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس چي کندهار ته ورسېده د ګرګین د غیظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو دپاره یې لوبې پلټلې، میرویس ته یې مرکه ولېږله، د ده لور یې د خپل زوی دپاره هیله وکړه میرویس وپوهېده چي دا د خبنم سره میشته د ګرګین غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو یوه جرګه یې جوړه کړه حال یې ورته بیان کی، پښتنو چي دا واروېده زښته په قهر سوه دا یې غوره کړه چي میرویس دي په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دي مدافعه وکي، میرویس چي حال داسي ولید خورا خوشحاله سو بیا یې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ویې ویل ښه دا ده چي زمری د بیدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راولی ثبات او استقامت ضرور دی، پر ما بشپړ اعتماد او بړوسه ولرئ، ژر دی چي له غلیمه به کسات وکاږم، دې لوړنیو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډی او مالګه، توره او قران یې قسم وکی چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به یې سر نه پېچي او دا یې وویل:-

هر هغه څوک چي له دې معاهدې وګرځي ښځه یې پر ده طلاقه ده.

میرویس یوه ښایسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي یې لو کړې وه، په دې نامه چي د ده خپله لور ده و ګرګین خان ته یې د ده د زوی دپاره ازدواجاً ورولېږله او خورا خوشحالي یې وکړه، دا یې ښکاره کوله چي د ګرګین خان سره پر مخ دښمني نه لري، د میرویس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد لیکلی دئ) او حسد د ګرګین د زړه بشپړه ویوست بلکه بړوسه یې بړیره؟ سوه څو ورځي وروسته میرویس د ښهر دباندي په یو باغ کي د مېلمستیا محفل جوړ کی ګرګین یې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمسیتا خورک او چښن د زهرو او ګنډېرو کټوري وه چي د ساقي محفل میرویس له خوا و مېلمنو ته وروېشل کېده.

امراوْ او پاچهانو لره دا هیڅ معقوله نه ده چي یو ځله پر سړي ظلم وکي حق یې وسوځي بیا بیرته پر دغه سړي بړوسه وکي په خپلو لویو چارو کي یې د ځان ملګری کي، ولي کین چي یو ځله په زړه کي ځای ونیوه لړ داسي پېښېږي چي بیرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړه ووزي.

هغه و چي میرویس په خپله د ګرګین کالي واغوسته او نورو پښتنو د ګرګین د ملګرو لباسونه په غاړه کړه وروسته تر لمر لوېدو په ښهر ور ننوا ته پر قلعه ساتونکو یې حمله وروړه، دا نور پښتانه چي د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واړه ځایي استېدونکو د دوی سره ګډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چي وتښتېده، وتښتېده پاته یې واړه د پښو واچوله قلعه یې ونیوله ږغ یې وکی:-

امان د هغو په برخه دی چي د ګرګین وګړو ته یې ځای ور نه کی، په دغو ورځو کي ګرګین شپږ سوه مېړه د ځینو کامونو د ترټلو دپاره د ولایت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چي ډېري اولجې یې له ځانه سره راوړي وې کندهار ته راورسېده په توپ او توپک جګړه ومښته زړه وران د پښتنو چي له اصل حاله خبر سوه ناځاپي جګړې ته یې پیل وکی میرویس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډګر ته ورغی، د دوی پښه یې په جګړه کي ښه ونجتله دا شخړه درې ورځې اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چي د ستایني وړ ده، هغه و چي د غلیم لښکر مات سو، صرف دوني یې وکړای سوای چي ځانونه د زمرو د منګلو څخه وژغوري او د خراسان لار واخلي.

هلته چي ورسېده او خبر یې ورکی د ایرانیانو غړو ربړد واخیست، د کندهار غولی چي له غلیمه پاک سو، میرویس د کامو مشران راغونډ کړه د خطیب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېګڼو او اسارت د سختیو او ناوړه نتیجو په شاوخوا کي یې ویناوي وکړې استربل یې[4]، وویل:-

که تاسي زما سره ملګري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکاږو او د عزت جنډه به جګه کو، د شیعه ایران د سلطې څخه

---

[4] استربل یې = په پای کي یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په کورټه خلاص سو.

وروسته يې هغه فتواوي چې د شيعه وو د جګړې دپاره يې پخوا لا د مکې د ملايانو څخه اخيستي وې رامنځته کړې او په لوړ ږغ يې وويل:-

هر هغه سړی چې ايران ښه بولي او د دوی تر سايه لاندې يې ژوند خوښ وي د استوګې هيله دې زموږ په هيواد کې و نه لري، ولي د ده ژوند بيا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږي، د کامو مشران ورسره مله سوه د ټينګار د پاره يې قسمونه واخيستل.

وګوره !

دغسې دي د خرم او فضيلت خاوندان چې د خپل ملت د آزادۍ د پاره ځانونه په خطر کې اچوي او په بدله کې بې له خير له ذکره بله هيله نه لري نه داسې لکه دني[5]، او بې همته خلق چې د شهوت په سين کې غوټه وي خپل هيواد او ملت د خورا کښته قيمت په بدله کې پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چې شاه ته ورسېده پر ځای د دې چې يو وتلی لښکر يې د دوی د ترټنې دپاره ورلېږلی وای، محمد جامي خان يې ولېږه چې ميرويس او د هغه مله تهديد کي، نوموړی سفير چې کندهار ته ورسېده، د ايران د لويي او غښتلتيا په باب کې يې اوږدې اوږدې وينا وې وکړې، ميرويس يې وبېراوه چې ستا دا اقدام به يوه ناوړه نتيجه وښندي.

ميرويس په ځواب کې وويل:-

---

[5] دني: بې همته، ټيټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو داسي ګڼلې ده چي عقل او هوښياري يوازي د عياشانو او بدايانو په کوټيو کي[6]، سته د افغانستان د غرځنيانو په کوټيو کي نسته ده که د شاه دا د لاسه کېدای چي پر موږ بری ومومي ستا رالېږلو ته اړي او و دې ناتوروکو کاواکه[7]، ويناوو ته څه حاجت و، دغه يې وويله سفير يې بندي کی، سره له دې بيا هم شاه له خپله درانه خوبه ويښ نه سو، د لومړي سفير د بنده چي خبر سو دوهم سفير يې ورولېږه، دا سفير محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمدخان د ميرويس پخوانی دوست و د حج پر لار يې هم د ده سره ملګري کړې وه، دوهم سفير چي کندهار ته ورسېده ميرويس دی مخاطب کی ورته ويې ويل:-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په ميانځ کي نه وای خوراکلکه سزا به مي درکړې وای، بايد وپوهېږې چي پښتانه مړونه چي يو ځله د مريیتوب له اوره خلاص سوه بيا ځان په هغه اور نه سوځوي، د زمري له غاړي چي غاړوندی وووت بيا په دام کي نه کښېوزي او کښلې توره تيکي ته نه ځي، ژر دی چي ستاسي هيواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي، وروسته يې امر وکی چي بند ته يې واچوئ.

د ايران د دولت واکداران وپوهېده چي سفيران لېږل څه ګټه نه لري بله چاره بې جګړې نسته، د خراسان حاکمانو ته يې خبر ورکی چي لښکر پر ور وباسي، او پر پښتنو باندي هجوم ور وړي.

څو پرله پسې ماتي د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ريښو کښلو د پاره يوازي د خراسان لښکر کافي نه دی نو يې يو لوی لښکر سره غونډ کی د خسروخان تر لاس لاندي يې ولېږه، خسرو خان د ګرګين

[6] په کوټيو کي = په سرونو کي.
[7] کاواکه = کمزورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراره او په زړه وري او غښتلوالي کي تر خپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسکرو چي ده ته وسپارل سو، مطلب دا و چي د خپل اکا د کسات اخيستو د پاره به دی ښه جګړه وکي بری به راوړي. حماطله او اهمال[8]، ببله دي چي سرې په جګړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته ګران وي بلکه ګټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جګړي په ډګر ګډ او د شخړي اور بل سو، په دي شخړه کي ميرويس ماتي وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کی د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دي شرط چي موږ ته امان راکي ښهر به در وسپارو، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنګه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يي د جګړي سامان ته وا چاوه هره ورځ يي پر محاصرينو پرله پسي حملي ور وړي له بلي خوا ميرويس تيت عسکر راغونډ ول او د دباندي له لوري يي پر غليم څپي ور وړي، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه، ناچاره سو محاصره يي پري ښووه پر ميرويس يي مخ ور ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د ټوله اراني لښکره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېړه[9]، وه زياتي تر پنځه سوه مېړه روغ ونه واته، دا دی د کبر او غرور عاقبت.

د ايران شاه بيا نوی لښکر سره غونډ کی د محمد رستم خان تر جنډی لاندي يي ور ولېږی، دا ځل يي بيا بشپړه ماتي په نصيب سوه او په مخ کي يي څوک نه سوه پاته. وروسته ميرويس وفات سو، دوه زامن څني پاته سوه چي د لوی زوی عمر يي تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده و ورور مير عبدالله ته ورکی حکومت يي ور وسپاره.

---

[8] اهمال: ځنډ، بې غوري؟

[9] په کوټه چاپ کي دا رقم "25 زره مېړونه" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر عبدالله د ایرانیانو سره د روغې هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کې نه وه ورسره مله، بلکه نټه به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلې نه یې چې د خپل ورور د جګړه کولو توریالی ځای دي ونیسې دوني[10] وکه د روغې په خندې کې زیار وکاږه.

میر عبدالله د دوی وینا وانه رویده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چې یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ایران دربار ته ولېږي او سم له دې درو وروستني شرطو سره روغه لاسلیک کې:-

1. شاه چې له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ایران لښکر به په کندهار کې نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبدالله په کورنۍ کې محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چې له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خوا پوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چې د نجابت او مېړاني نخښې یې په تندي کې ښکارېدې، د تېرې په سبب چې اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کې کینه درلوده، په دغه وخت کې یې څلو ښښت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسې حال کې چې هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چې له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکی، همدغه وخت کې ابدالي آزاد خان را ولاړ سو د هرات ښهر یې ونیوه د استقلال جنده یې هسکه کړه چې د خراسان پر علاقه چې د ایران حکومت اخیستې وه حمله ورورړي.

---

[10] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ايران حکومت د برش زره لښکر د صفي قليخان تر قيادت لاندي د دوی د ترټني دپاره ور وخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپښينه پوري د شخړي اور بل و، مګر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسي سهمناکه او درنه جګړه وه چي د ايران توپچيان په شک کي ولوېده، وروسته يې د خپل او پردي بېلېده نه سوای کولای د توپو خولي يې مخ پر خپل سپاره لښکر راوګرزولي د ايران لښکر دا د جګړې د لوبو يوه لوبه وګڼله ځرنګه چي دوی پوهېده چي پښتانه توپونه نه لري هغه و چي د ايران لښکر په خپله سره تيت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غنيمت وبلله حمله يې پر ور وړه د ايران لښکر يې پر مخ مات کی صفي قليخان يې سره له زويه او نور اتيا زره[11] ايراني لښکره ټول تر تېغ وکښه واړه د جنګ وسلې سره له شل توپه د توريااليانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعې له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولايت وموند. لکه په کندهار کي چي د غلجو د حکومت جنډۍ ورېږده په هرات کي د ابدالو د حکومت جنډه جګه سوه.

په دې ميانځ کي سني کُرديانو د تاړاک دپاره پر ايران ځپه ور وړه، په دننه هيواد ور ننواته تر داسي حده چي د اصفهان د بوالو ته ورغله له بلي خوا مسقطی عرب سره وپونجېده د فارس د خليج جزيري يې ونيولې او پر څنډو يې تسلط وموندہ.

د کندهار شاه محمود چي د ايران د دولت له چارو او د ايران د امراوْ د ناترورېو کو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چي تر ننه پوري چي د شرق په واکدارانو کي سته دي، آګه سو د هغه د پاچهۍ هيله يې وکړه خپل لښکر يې د جګړې دپاره د کرمان

---

[11] په کوټه چاپ کي دا رقم: "اته زره" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لاري سره له هغه چي اوبه او شنګيا[12] يې نه درلوده ور وخوزاوه.

کرمان ته چي ورسګيده ځرنګه چي د هغو په غفلت کي يې حمله ورورړې وه هغو د جګړې توان په ځان کي ونه ليده، ښهر يې بې له جګړې ور وسپاره. لښکرو لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهاليو په چور يې لاس پوري کی.

وروسته د ايران شاه د بندر عباس والي لطف عليخان ته امر ورکی چي د پښتنو سره په جګړه ولاړ سي او دوی له هيواده و باسي، والي د جګړې ډګر ته ولاړ هغه و چي په لومړۍ جګړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هيڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له توښ ځخه اور ته پناه وړي، وروسته د ايران لښکر داسي حال پر دوی ورووست چي دوی شکمن سوه چي آيا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف عليخان وپوهېده چي مير محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پيل وکی، ذخيرې او د جګړې وسلې يې په شېراز کي کوترم[13] کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه يا د جګړې د تياري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهاليو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخيسته، حيوانات يې د خپلو چارو دپاره ترې نه ضبط کړل د لطف عليخان غليمانو دا حال د ځان دپاره يو پخه وسيله وګڼله شکايت يې و شاه ته وکی، شاه دی د لښکر له مشرتابه ځخه بيرته کی، هغه و چي ټوله سره تيت او پرک سوه هرې خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

---

[12] شنګيا: شنه ګياه، واښه.
[13] کوترم: راغونډول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ و حال ته د دونانو[14] رذيلانو او خاينانو د وطن او ملت چي څرنګه د خپلو کوچنيو غرضو او دښمنيو او دپاره د خوښېدو د يوه سړي د لښکر چي د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقې موجب وګرزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به يې بيان وکړ سي په دې وخت کي ابداليانو د خراسان ډېر ښارونه ونيوله او نزدې و چي د مشهد ښهر يعني پخوانی طوس دې هم ونيسي.د دې فتنو په منځ کي يوه زښته درنه زلزله د تبرېز په ښهر کي وسوه، چي اتيا زره نفره يې تر خاورو لاندي کړه، او داسي تياره سوه چي د لمر روښنايي نه معلومېده، د لمر سترګه لکه سور مس داسي ليده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پيل يې د آسماني بلاوو د نزول وګاڼه، ډول ډول لوبي يې وکړې چي رازراز فسق او فجور او نور منهيات ورک کړي، ملايان او مشايخ په کوخو کي ګرزېده وګړي يې په استغفار امر کوله، منجمينو قطعي حکم وکی چي دا پېښه د اصفهان د ويرانېدو نخښه ده، هغه و چي عقلونه په وحشت کي ولوېده، پر افکارو تياره وغوړېده، زړونه بې سبکه سوه ، همتونه کوړنګ[15] سوه، تر داسي حده چي دا لوی ملت ټوله و مرګ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو يې هيله کښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکئ د ناوړه مزخرفو عقيدو او هغه نتيجې چي ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخيستلو ضرر وګورئ.

په 1135 هجري کال کي مير محمود دوهم ځل د کجستان له لاري تر کرمانه پوري د پنځه ويشت زره لښکر سره مخ راوګرځاوه بې له هيڅ زحمته يې کرمان ونياوه، اما د قلا نيول چي حکومت پکښي ناست و، ونه سوه، په بدله کښي يې د دوه نيمو زرو تومنو يې د قلا ساتونکو ته ور پرېښووه، هر تومن له نيم انګليسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقيده کي دې ځای نيولی و چي محمود د ايران دپاره د

(14) دونان: کم همتان، ټيټ خلق.
(15) کوړنګ: کمزوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای (ج) غضب دی، او لکه علماوْ او منجمینو چي ویلي وه دی یې د اصفهان د ړنګېدو موجب بللی و، محمود د یزد د نیوو دپاره ملونه راوګرزوله مګر کامیابه نه سو، هغه خوا یې ایله کړه پر اصفهان یې مخ ور ونیوه.

اصفهان ته چي نژدې سو شاه دوه ایلچیان ور ولېږله هیله یې وکړه چي که دوی د چور او چپاو نه لاس ونیسي په بدله کي به یې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پېښي نه محمود وپوهېده چي ایرانیان بې سېکه دي او په زړو یې ډېره ننوتلې ده ځکه یې په سفیرانو کي خیال ونه کی د کلتاد پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه لیري کلی دی روان سو او عسکر یې هورې واچول، څرنګه چي وپوهېده چي جګړه د ده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا یې خندق پرې کی، په دې وخت کي ډېر مجوسیان چي د زرتشت په دین وه په دې هیله چي بری د محمود و خواته دی او دی به دوی د شیعه ګانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر ګډ سوه، د شاه په مغزو زښته ډېره ننوتلې وه ځکه یې ټول وزیران د مشورې دپاره راغونډ کړه په دې باب کي یې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قلیخان وزیر وویل که څه هم پښتانه زړه ور دي او د جګړې پر ډګر د کلکي پښې خاوندان دي بیا هم د قلاوو د فتح طاقت او قوت نه لري، نظریه دا ده چي موږ خپل عساکر د اصفهان په قلاوو ننباسو او مدافعه کوو په دې توګه به غلیم پښېمانه سي د قلا د فتح نه به مخ واړوي لکه په کرمان او یزد کي چي پېښه سوه بیرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وینا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حمیت یې وویل دا خورا بې زړه توب او زښت بې سپکي ده څرنګه دي ته تن ورکو چي محمود د یو څو لړو مېړو پښتنو سره د ایران د شاهي دولت پایتخت محاصره کی زما فکر دا دی چي د دښمن پر مخ ور ووزو په داسي وخت کي چي دوی خملېدلي وي پر ورسو او ورسره په جګړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بو خت سو.

دې نظريې د شاه د غيرت رګ پر ښور راووست پنځوس زره لښکر يې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوي د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه ښي او کيڼ او منځ د لښکر يې سره ترتيب کی، محمود پخپله پر فيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شا ګرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چي دوی په پخوانيو جګړو کي حاصل کړی و، ورته کاوه او ويل يې:-

که برى و مومئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتي وکی و پوهېږئ چي له مرګه تښته نسته، ستاسي او د وطن تر منځ زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښی، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پوري پنځوس مزله لار وه د مخابرې و سيلې هم ټوله شلېدلې وې، د پښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسي آله ده، پر اوښ يې بار کي د اوښ د شا نه ډزې کوي، پښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه ايرانيانو په جګړه پيل وکی، د دوی کيڼ د پښتنو پر کيڼ څپه وروړه، پښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د ايرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د ايرانيانو ښي پر پښتنو حمله وکړه پښتنو دلته د جګړې د لوبو نه کار واخيست تر شا سوه د ايران سپرو د پښتانه لښکر غارت کی، د ايران لښکرو چي د پښتنو پر عسکر ګاه حمله وروړه، پښتانه پر دوې ډلې وو ېشل سوه د ايران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشي کړه داسي يې سره ورژوله لکه د مني پاڼې.

په دې وخت کي امان الله خان پښتون د ايران د لښکر پر استربل حمله وروړه توپچيان يې ور مړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د ايران پر عساکرو ورکی، څومره وخت نه و تېر سوی چي د ايران لښکر ماتې وکړه، واړه خپل حربي لوازم او د جنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلې یې پښتنو ته په غنیمت پرې شوولې، د ماتي خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه یې په لړزه سوه او شاه هولکي[16] سو، وزیران یې د مشورې د پاره راغونډ کړه ویې ویل:- زما فکر دا دی چې موږ له اصفهانه ووزو خزانې راسره بار کو، بل چیرته بیا لښکر سره غونډ کو د شا د خوا پر پښتنو ځپه ورو‌ړو، ریښتي یې وکاړو.

محمد قلیخان دا نظریه خوښه کړه مګر د عربستان والي په هغه سبب چې موږ یې وروسته وایو موافقت ونه کی او ویې ویل:-

د شاه سره دا وړنه ده چې په یوه ماتي سره د هیواد پایتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکی نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعې لوازم یې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تیار کښېناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، څو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذریعه ده ته خبر راورسېده چې د ایرانیانو په زړو کې زښته درنه بېره لوېدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکر یې د فرح آباد و لور ته ورو خوځاوه خرنګه چې هورې عسکر نه وه بې له کومې جګړې یې هغه ځای ونیوه وروسته تر استېلا یې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنیانو د استوګې ځای و حمله وروړه، هغه یې هم ونیاوه استېدونکو ته یې په دې شخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته یې د اصفهان د ښهر پر یوه برج حمله وروړه، د توپو او ټوپکو د زور نه بیرته پر شا سوه، سمدلاسه یې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زموږ بېره د ایرانیانو د زړه باسي، زښته زیار یې وکښه چې هغه یې فتح کی. دوهمه ورځ یې د توریالیانو

---

[16] هولکي: وارخطا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په مرسته پر ځينو استحکاماتو حمله وروړه، داسي زړه ورتيا او رشادت يې وکاوه چي که احمد آغا چي يو د حرم له آغايانو څخه و، نه واى ښهر يې نيولى و. احمد آغا زړه وري وکړه پښه يې کلکه ونجتله پښتانه يې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دې واقعې د محمود په زړه کي ببره واچوله روغې ته يې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کي ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي[17].

د عربستان والي چي د دې نه آګه سو محمود ته يې پټ ايلچي ولېږه او د روغې د غوښتلو په سبب يې پر ده ملامتي وويله، وصيت يې ورته وکى چي پښه ټينګه لګوه، ځان بري ته تيار که دا يې هم ور ورسوله چي:- زه په مذهب کي ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه بېرېږه پښه ونجته.

محمود چي له دې نه اګه سو بيرته پر ښور راغى، نورو لوبو ته يې پيل وکى، هغه دا وه چي واړه د اصفهان پر شاوخوا کلي ړنګ کي د خپلو لښکرو دپاره ذخيرې ترې نه راوباسي، څه چي پاته سي اور ور واچوي دا نقشه يې هم واچلوله

د کليو استېدونکي و ښهر ته وتښتېده، د ښهر واک درلوونکو خورا په خوشحالي دوى قبول کړه. ولي په اصله مسئله دوى خبر نه وه دا فکر يې وکړ چي د دوى په راتګ به زمونږ شمېر د مدافعې دپاره ډېر سي، مګر د کاختۍ د پېښې فکر يې ونکړ، ولي د ښهر محاصره له يوې خوا نه پېښېدونکي وه.

پښتنو له بله لوره څپه پر وړ وړه، او پر يو کلک ځاى يې برى وموند، د هغه

[17] د کوټي چاپ په 52 مخ کي تر دې وروسته دا جمله "دا شرط د ايران پاچا قبول نه کړاى سواى" اضافه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استحکام ساتونکي کوچیان[18] وه، په چښن د شرابو اخته او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کي پر یوه پله ور تېر سوه، ځیني ځایونه یې ونیوله، پښتنو وارو بده چي ایرانیانو ذخیرې د ځانه سره اخیستي دي، ښهر ته یې ورې، ځان یې پر پېښن کی ټوله یې ترې یووړې، پخوا تر هغه چي خپلي چونۍ ته ورسیږي له یوه کوچني کلي څخه یو کام پر رااووت ذخیرې یې بیرته ترې نه واخیستې، د محمود اکا یې سره د وروره او د اکا له زویه بندیان او قتل کړه[19]، شاه امر وکی چي نه دي قتل کېږي، او محمود یې وغوښت مگر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چي دا خبر وارو بده په بدله کي یې د ایران اسیران مړه کړه و محاصرې ته یې ځان ښه چمتو کی، د تګ راتګ او مخابرې لارې یې سره پرې کړې. په دې حال کي یوه له واکدارانو څخه د ایران له شاه نه غوښتنه وکړه چي دی دې د مدافعت په قیادت وټاکه سي، دی به پښتانه د ایران د شاوخوا څخه طګرد کی، مگر د عربستان والي خان اهواز په ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتو منع کی.

څرنګه چي د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاختۍ نخښې ښکاره سوې، شاه بې له دې چي خپل زوی شاه طهماسپ ولیعهد د ایران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دې د پایتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جګړې د پاره راوبولي، بله چاره ونه موندله، دا بلنه د اهالیو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکلیف ورځ په ورځ پر خلقو ډېرېده څکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هیله یې وکړه چي د پښتنو په جګړه کي ملګرتیا وکي، او ځان له لوږې او کاختۍ نه خلاص

---

[18] په کوټه چاپ کي: "ګورجستاني محافظان" لیکلي دي.

[19] دلته یوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوټه چاپ کي تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه ایران څخه غوښتنه کړې وه چي دا خلګ باید چي ونه وژل سي. که څه هم ... ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي، په تېره چي وا يې رو بېده[20] چي په نزدو ورځو کي دوی ته د خوراک ذخيره راځي، د ارګ پر شاوخوا راغونډ سوه، او چيغي يې وهلې چي شاه دي د جګړې ډګر ته ووزي، نه چي راتلونکې ذخيره د پښتنو په لاس کښېوزي، او د ښهر وګړي د کاختی واري (قربان) سي.

د دې غوښتني ځواب شاه و صبا ته واچاوه مګر اهاليو لاس د غوښتني نه واخيسته خورا کلک ودرېده تر څو چي شاه زښته تنګ سو، خادمانو ته يې امر وکی چي ډزي پر وکي، چي اهالي وبېرېږي بيرته ولاړ سي، د شاه د دې چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا، چي د مخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وګړو زړونه يې بيرته لاس ته نه وای راوستلي نزدې وه چي د شاه پر مېنه دي ځپه ور وړي.له ارګه چي راوګرځېده يوې ډلې د زړه ورانو ځخه د لښکرو ټولی سره وکړه، يو ناځاپه ځپه يې پر پښتنو ور وړه څو چي ځيني استحکامات يې هم ترينه ونيوه. مګر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندي وه قصداً يې پر شا کېدو ته پيل وکی، احمدآغا چي دا وليده او پر په ولګېده خپلو عسکرو ته يې امر وکی چي د خان اهواز پر ټولی ډزي وکي.

څرنګه چي جګړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غنيمت وشمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتې زموږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زموږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتې ورکړې وای.

له بلي خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله[21] چي شاه ته عريضه وکي

[20] وايې روبېده = وايي ورېده.
[21] وپونځوله: ولمسول، تحريک يې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد آغا له رياسته ولاړ کي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو ګوټ يې پر سر پورته کی ځان يې وواژه.

پښتنو چي دا واروېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو کي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب ورکی، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دی، چي ماته يې راکي، بلکه هر هغه څه چي د ده په لاس کي دي زما دي.

د دې شخړو په منځ کي ملک محمود د سجستان حاکم سره وځونېده، د لس زرو لښکرو سره مخ پر اصفهان ور وخوزېده، د اصفهان د اهاليو په ځان کي نوی روح و پونځېده، د هيلي وانښ ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاکم ته يې خبر ورکی چي له خپلي دې هوډې څخه وګرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا زُريه[22] مستقله حکمراني پکښي ولري، د حاکم سترګي دې رشوت ور وترلي هغه خوا يې پرېښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورمنلي وه راوګرزاوه، د اصفهان د وګړو د هيلي وانښ وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وترلي سوې، قاختي هم هر ګړی ډېرېده، تر داسي ځکله[23]، چي په خوړلو يې د هغو حيوانانو پيل وکی چي غوښي يې حرامي دي، لکه مردار هډي[24]، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غوښي هم خوړلې، وګړي له لوږي په لارو کي مړه کېده.

---

[22] زُريه: اولاده.

[23] تر داسي ځکله: تر داسي اندازې.

[24] مردارهډی: مجازاً د (خره) په معنا راوړل کېږي. (مرتب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زاينده رود واله د مړو په لاښو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لاښو د ډېرښته او بـه پر بل حال واوښتي د هيچا د اوبو چښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال تـه ورسېده پر 21مـه نېټـه د اکتـوبر 1722 عيسـوي سـم لـه 1153 هجـري وه چي سلطان حسـين د آهنګر لباس[25] واغوست د ټولـو واک درلوونکـو سره د اصفهان په کوڅو کي ګرزېده، او له هغو مصيبتونو څخه چي د ده د پاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اوربدلي وه په وټ وټ يې ژړله ويله يې:-

"دا ټولـه د ناصـحينو د خيانتـه او د مشـرانو لـه بـده ديانتـه راپېښـي دي و بـس" او وګړو تـه يې دا برېښـووله چي دی هوډه لـري چي تـاج او تخت دي و پښـتنو تـه ور پرېږدي.
وګړو چي دا ژړانـد حالـت د ده ولېـد خپـل دردونـه او مصـيبتونه يـې هېـر سـوه تـر سترګو يې په شوراوو[26] اوښکي را ايله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رخي کښل[27] د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضديت لري په تېره بيا د جګړې په وخت کي.

په دا بله ورځ يې د سپارلو ليک وليکه د واړو لويانو او مشـرانو پـه لاسليک يـې ورسـاوه پـه درويشـتمه ورځ د نومـوړي مياشـتي[28] سـلطان حسـين سـره لـه ټولـو مشـرانو او لويـانو او درې سـوه سـپرو سره ورغلـه چي د هغـه پـه مـانۍ ورننواتـه،)محمود(د خپل ځايه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ويوست محمود يې مخاطب کړ ويې ويل:-

---

[25] په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک" راغلی دئ.
[26] په شوراوو: په لپو لپو، په شورهارې.
[27] رخي کښل: کشول، بېول (لس زره لغتونه).
[28] په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای زویه ! څښتن زما ناسته د ایران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې اوس ته ډېر مستحق باله کېږې.

محمود ځواب ورکی: ان الله یعطی الملک من یشاء و ینزعه ممن یشاء. شاهي خول یې واخیست په خپله بګړۍ کې یې وواهه، د ده سره یې د لاس روغبړ وکی، شاه په هغه تولۍ کې خپله لور ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ور ننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لویان او واک درلوونکي د ده مخې ته ورغله او د ده پاچهي یې ومنله، محمود چې د اصفهان پر تخت او کرسۍ ټینګ سو ډېر زیار یې وکښه چې خلق د کاختۍ د توره تمه خلاص کې او د وګړو مات زړونه ور سکنده[29] کې په دې سره وګړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکی پر خپل پخواني منصب پرېښووه له هره یوه سره یې یو پښتون وټاکه چې د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمینان هم وي[30].

وروسته یې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوین د ښهر د فتح د پاره ولېږه، ده په لار کې د قم او قاشان ښارونه هم ونیوله او بې له هیڅ راز ممانعته د قزوین په ښهر ننووت، د قزوین وګړې خورا کلک غښتلي او ډېرې وه دا یې نه خوښوله چې هغه چاته چې د دوی څخه په مذهب کې بېل وي ضررخي کارېي.

---

[29] سکنده: تسکین، آرام.

[30] تر دې مطلب وروسته د کوتې په چاپ کې دا سې لیکل سوي دي: "کومو خلګو چې د ایران له پاچا سره خیانت کړی وه، او د جنګ په دوران کښې یې له ده سره خیانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول یې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب یې ضبط کړ، ډېر ذلیل او رسوا یې کړ، لاکن مړ یې نه کړه، ممکن دی چې له ده سره د جان بخښنۍ عهد کړ سوی و."

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وروسته یې ځیني تېري د پښتنو ځخه ولیده، سره غونډه سوه او له هره لوره یې پر پښتنو حمله وروړه، ځرنګه چې هغه قلا ته چې حاکم پکښې استېده نژدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو دپاره پر راووت او زخمي سو. هغه و چې اهالیو برې وموندئ پښتنو وروسته چې یو زر مېره یې واري کړه مخ یې و تښتې ته کښېښنو 1136 کال.

پښتنو د تښتې لاروهله چې د محمود د اکا زوی اشرف د درو سوو پښتنو سره بېل د کندهار لار یې ونیوه د قزوین تر شخړو وروسته د خنسار او نورو ښارو وګړي ولاړ سوه د قزوین لوبه یې د پښتنو سره رانوې کړه، تړوله پښتانه د اصفهان په ښهر کې کوترم سوه.

محمود چې دا حال ولید خیال یې وکی چې د اصفهان وګړي یقیناً هغه چاري چې بل د دوی سره کړي دي، دوی به یې د ده سره وکي ځکه یې حیله غوښته چې تړوله د حکومت لیري مستخدمین او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چې د شاه سره یو ځای وه قتل کې، واړه وګړي یې د ښاره وایستله تر داسي حده چې د ښهر ځخه یوه کنډواله جوړه سوه.

محمود ولیده چې د پاچهۍ شالوده داسي ښه نه ده، ځیني وګړي د کردي کامو چې سني وه او په رجزین[31] کې استېده راوبلله. اکراد[32] چې راغونډ سوله او د کندهار مرسته راورسګېده یوه ډله د عسکرو یې د جلبایکان خنسار[33] او کاشان[34] و لور ته ولېږله او هغه ځایونه یې ونیول.

[31] په کوټه چاپ کې: "درجزین" دئ.
[32] اکراد = کردان (د کرد جمع).
[33] په کوټه چاپ کې (خوانسار) دئ.
[34] په کوټه چاپ کې: "(شاقان) دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجوسی نصرالله يې چې په کرمان کې د ده سره يو ځای سوی و، شيراز او نورو ځايونو ته چې د فارس د خليج پر غاړه پراته وه واستاوه نوموړي نصرالله هغه ځايونه پرله پسې ونيوله مګر شيراز چې د هغه په محاصره کې يې ټپ واخيست مړ سو. د ده تر ټپ وروسته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کې ولوېده.

د محاصرې په وخت کې د قلا دننه وګړي له ډېري لوږې مړه کېده، ښهر په زښته زيږه او بده ورځ خلاص کړه سو، دی ښهر ته ور ننووت هغه ګړی يې امر وکی چې د غلې محتکرين دې مړه کړه سي تر داسې ځايه چې ځينې ګدامو ته چې ور ورسګېده محتکرين يې په خپلو ګدامو کې ځوړند کړه تر هغه چې د لوږې مړه سوه.

د شيراز تر فتحې وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کې يې نوی قوت وپونځېده د پرش زره لښکر يې سره غونډ کی او د کوه کيلويه پر لور چې درې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی وخوزاوه هغه کامونه چې په لار کې پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سوه ښه يې وشکوله، زوبل يې کړه.

نابېره يې په لښکر کې د بدې هوا او کرغېړن والي د استوګنې د ځای د له امله د مړيني ناجوړي پيښه سوه، حتّٰی چې پر ده په خپله هم اثر وسو، ځکه نا اميده سو راوګرځېده په شپه کې په اصفهان ننووت، همدغه رنګه يې د ګز په ښهر کې ماتې وکړه د لښکرو لو ډله يې تلف سوه، څو چې واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وګرځېده دی يې ناچاره کی چې اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده وليعهد يې کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاړاک وروی (وروړی) غوښته يې چي په ګوښه کي کښېني مرسته وغواړي. دا د شرقينو عادت دی چي هغه وخت چي د خپل غفلت له لامله بې سبکه سي مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چي څښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پيدا کړي دي، ځان ټول کي مخ د باطني اسرارو مرستي ته ورګرزوي. د غوښو خوړل پرېږدي ګوښه غوره کي، او دا د صنم پرستو[35] هندیانو عادت دی چي په دولسمه هجري صدۍ کي په مسلمانانو کي څرګند سوی دی. چي د عالم غيبه يې و ظاهري دنيا ته مخ راوګرزاوه او له پټي دنيا نه لخي ته راورسګېده، وسواس او سوْظن يې په دماغ کي ډېر سو، تر داسي ځايه چي په اروېده د يوه خبر چي هيڅ حقيقت يې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه يې نهه دېرش مېړه مړه کړه، دا وسواس تل د ده سره و، چي لېونی يې کی. ملا حزين ويلي دي چي د ده لېونتوب و داسي حال ته ورسېده چي خپلي غوښي يې په غاښو شکولې.

د مير محمود د لېونتوب په وخت کي پښتنو واروېده چي شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تياري بوخت دی، ناچاره سوه چي اشرف د محمود په ژوند کي د پاچهۍ پر تخت کښېنوي مګر اشرف نټه وکړه چي تر هغو څو محمود د ده د پلار مير عبدالله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنني. هغه و چي په 1138 هجري کال کي يې محمود وواژه او سر يې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت واګي يې په لاس کي ونيوه.

محمود اوه ويشت کلنی مړ دی، او د پاچهۍ موده يې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چي محمود د خپل ژوندانه په وروسته ټوک کي کړي وې

[35] صنم پرست: بت پرست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغندلي او د عامو په حضور کي يې بد پر ويل، د اهاليو د خوښي او د دوی د زړه د ساتني دپاره يې د پاچهۍ خول واخيست د شاه حسين و مخ ته يې کښېښو او ډيري جګړۍ[36] او زښته ټينګار يې وکړ چي هغه يې پر سر کي.

مګر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس يې خول واخيست د اشرف پر سر يې کښېښو ويې ويل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور يې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چي پر شاه طهماسب يو چم راوباسي، ليک يې ورته وليکه دا يې ښکاره کړه. دا هاړو دوړ[37] چي په ايران کي لوېدلی دی د پردو غليمانو لاس هيواد ته را اوړېد سو، راځئ چي سره يو سو روغه وکو د غليمانو د ريښو د کښو دپاره يو له بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځيني واک درلودونکي خبر سوه پټ يې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی يې وبېراوه چي د اشرف پر وينا بړوسه ونه کې او ورسره ملګری نه سې.

اشرف چي له دې چارو خبر سو، د ايران پاته اولياء چي د مير محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چي د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لري تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړيني لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبير سره معاهده لاسليک کړه چي هغه د ايران (هغه برخي) چي د پښتنو په لاس کي نه دي سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځايو نه چي نيولي يې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومني و ده ته يې وسپاري.

---

[36] جګړۍ: زارۍ.
[37] هاړودوړ: اړودوړ، الهګوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه اشرف چي د حكومت وانښ په لاس كي ونياوه قسطنطنيي ته يې سفير ولېږه د هغه ځاى د علماوو سره يې خبري اتري وكړې چي سلطان لره نه ښايي د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د ړينبو په كښو كي معاهده وكي، كه څه هم په دې چاره كي علماء ورسره مله سوه، مګر وزيرانو علماوو ته دليل وړاندي كى ويې ويل: عثماني سلطان د مومنانو امير او خليفه د رسول د رب العلمين او د څښتن تعالى سيورى دى پر مځكه، هر څوک چي د ده امر ته غاړه كوږنګه[38] نه كي او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ور نه كي د دين غليم دى، د هغوى سره جګړه د نصارى تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دليله څخه چي له نفساني اغراضو څخه و، پته خوله سوه، سفير نا اميده سو بيرته را رهي سو احمد باشا ته چي پر مراغه او قزوين يې تسلط درلود حكم وكړه سو چي لښكر د اصفهان پر لور ور ولاړ كي، اشرف چي دا واروېده اور يې و كلو ته واچاوه لښكر يې سره غونډ كى مخ پر عثماني لښكرو وخوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه ليري لومړى له دوو زړو مخ لښكرو سره د هغو ونښت، او جګړه يې له استربله د هغه شروع كړه تركانو چي دا خبر واروېده په زړو يې روي ننوته ځكه احمد باشا حكم وكړ چي لښكر دي ودرېږي امر يې وكى چي پر خوا و شا دې خندق پرې كړه سي.

په دې وخت كي اشرف ځيني وګړي په پټه دپاره د دې چي د كرديانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستۍ ته ميل پيدا كي وخوزوله په عثماني لښكر كي يې دا څرګنده كړه چي دا اوسنۍ جګړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بلځله علماء يې په ښكاره و احمد باشا ته ولېږله چي د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح بركت او ښېګڼي ده ته وړاندي كي احمد باشا دې وينا ته ته اعتبار ور نكى،

---

[38] كوږنګه: ټيټه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر يې وکی چي لښکر ور وپاڅوئ. د احمد باشا لښکر شپېته زره مېړه، اويا توپه وه، په مقابل کي اشرف شل زره مېړه، څلوېښت زنبورکه درلوده.

چي دواړي خواوي سره مخامخ سوې، عثمانيانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر يې و مړک ته وسپاره، ټوله د جګړې وسله يې و غليم ته پرې ښووه، پخپله احمد باشا و کرمان شاه ته وتښتېده له دې بيري چي اشرف په ده پسې دی هلته هم ونه ځنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانيانو د زړه د لاس راوړو دپاره دا ښه موقع وليده احمد باشا ته يې ليک واستاوه پکښې ښکاره يې کړه چي د مسلمانانو په مالو کښې تصرف زه خوښ نلرم يو امين او خپل د بروسې سړی راولېږه چي پرته د حربي وسلو نور واړه ستاسو شيان ور وسپارم.

همدغه وخت کي ټوله عثماني بنديان چي له ده څخه وه ايله يې کړه دي چاري دی په ښه سيرت او غوره سلوک په عثمانيانو کي څرګند کی، ناچاره سوه چي د ده سره روغه وکي او د ايران په پاچهي يې وپېژني، او اشرف د زړه عثماني سلطان د خدای سيوری په ارمينو کي ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چي:-

د محمود ورور په کندهار کي د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کي يې نفاق او شقاق واچاوه پر شاه اشرف يې د مرستي رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا څرګند کی د خراسان پر ډېرو ښارو يې لاس وموندہ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسپه سره يې لاس يو کی او د استراباد په ښهر کي يې د ده د لښکر مشرتوب ونياوه.

د دې اشکالاتو په منځ کي شاه اشرف هوډه وکړه چي د يزد ښهر ونيسي او ويې هم نيوه، وروسته يې عثماني سلطنت ته سفير ولېږه چي د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان دپاره د اقبال فاتحه وبلله، مګر خوشحالي يې خومره اوږده نه سوه، ځرنګه چي خبر سو چي نادر د طهماسپ له خوا لښکر سره غونډ کړی او پاخولی يې دی چي مشهد او هرات د ابداليانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چي نادر هغه ځايونه ونيوله او ځان يې هورې ټينګ کی.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زيار يې وکښه، د پرش زره لښکر يې غونډ کی او د خراسان پر لور يې وخوزاوه دامغان ته نزدې د نادر د عسکرو سره مخامخ سوه، هلته يې امر وکی چي پښتانه او عسکر دي يو ځای سي، د ښهر په شمال کي مورچه خوار ته نزدې يې خندق پرې کی ټينګ او کلک ځايونه يې جوړ کړه.

نادر د ده لار پسي ونيوه په لار کي نورا ايرانيان ورسره مله سوه د عسکرو شمېر ډېر سو څو چي د اشرف و چوڼی ته ورسېده، سره له دې چي د اشرف استحکامات يې زښته کلک وليده بيا يې هم امر پر حمله ورکی، پښتنو په دې هاړ ودوړ کي زښته زړه وري او خورا کلک همت وکی، ځرنګه چي د غليم لښکر زښته ډېر و پر دوی يې بری وموندی څلور زره توريالي او جنګالي پښتانه په قتل ورسېده، دوی ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځای کي يې هم ډېره پاتي ناممکنه وبلله، شپه يې هلته تېره کړه باروبونه يې سره وتړله دمخه تر لمر ختو پر شيراز وپاخېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چي اشرف دمخه د ښهر تر پرېښوو بدبخته سلطان حسين د عدم کندي لېږلی و، ځو مياشتي وروسته نادر د طهماسپ په امر سره عسکر د شيراز پر لور وخوزاوه او د مات زړګي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډ سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تر يوې جګړې وپاشل سوه او اشرف خان و شيراز ته پر شا سو.

ځرنګه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر ترلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره يې ونيوه. پښتانه سره له خپلو غتانو چي شمېر يې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.
د کندهار په لار کي يې ډېر زحمتونه وليده، آزوقه يې نه درلوده ايرانيانو او نورو کامو يرغلونه پر راوړه ډېر ځني مړه سوه ځو مېړو ځان سلامت ويوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جګړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جګړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته بې دوو کسو داشرف سره ځوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوخ[39] پر ده پيښ سو، دی يې وپېژانده سر يې ور پرې کی سره له يوې داني الماسه چي له ده ځخه و د شاه طهماسپ حضور ته يې وراندي کی. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوې ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خويو او غوره اخلاقو ځرګند و، ايرانيان هم دی تر محمود ښه بولي، په ايران کي د پښتنو پاچهي اوه کاله اوږده سوه په دې زمانه کي ايرانيانو په جګړو کي دوه مليونه خپل نفوس د مرګ ومنګلو ته سپارلی دی. ځه وخت چي نادر د ايران پر تخت پښه کښېښووه، او د صفويه وو د لاسه يې ويوست اتيا زره لښکر يې تيار او د کندهار پر لور يې ولاړ کی، چي کندهار ته ورسېده هغه يې خورا محکم وليده ولي چي کندهار د قيطول غره پر اړخ پروت دی او په

---

[39] په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوخ له يوه زويه" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل د نیمي دائرې پر هغه راګرزېدلی دی، او له هغه خوا بیا چي غر نه دی پر را ځرخېدلی کلک او محکم برجونه یې درلوده نادر ناچار سو چي د محاصرې د پاره بل ښهر و یوې خواته واچوي بشپړ یو کال یې ښهر په محاصره کي واچاوه ځرنګه چي د پښتنو سره ځوري زښته ډېر وه ویې نه سوای نیولای هغه و چي هجوم یې پر محاصره غوره کی وروسته تر ځو حملو یې ځیني برجونه ونیوله، توپونه یې پر کښېښوده، خولې یې پر ښهر وروګرزولې، داسي اور یې پر ښهر بل کی چي وګړو بې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې یې وپرانیتلې د نادر لښکر ښهر ته ننووت د دوی د ورننووتو ځخه لږ زیان هم د ښهر وګړو ته ونه رسېده ځرنګه چي نادر دا پر ځان لازمه ګڼلې وه چي که دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي(40) مرسته به وکي.

هغه وخت ته ایرانیانو دی خپلي پاچهۍ ته رابللی و ده ننه کړې وه ویلي یې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نه کوم ځو تاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وه ځخه خوښي کوی دوی دا منلې وه وروسته ده پاچهي قبوله کړې وه. وروسته یې و عثماني دولت ته ولیکل چي ایرانیانو د صحابه وه د ښکنځلو ځخه لاس اخیستی او له هغو ځخه خوښي کوي مګر جعفري مذهب چي اهل سنت یې غوره مذهب بولي هیله لرم چي حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چي امام لري جعفریون(41) هم خپل امام ودروي.

شیخ الاسلام دا ونه منله او دولت یې هم په نه منلو ولتاوه. پښتانه د اشرف تر مړیني وروسته د نادر د وفات تر وخته د ایران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

(40) ښایي مراد یې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالی عنه) ویل وي. تراضي په لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو" ته وایي.
(41) د جعفریه مذهب پیروان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمد خان چي د نادر په لښکرو کي میشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره یې یو زلیلانده[42] یرغل پر ایرانیانو وروی وروسته یې زښته په یوه ګړندۍ ورځ مخ پر کندهار ونیوه هغه یې ونیاوه څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادرشاه حضور ته وړه کېده لاس ته یې راووست خپل ځان یې ښه مړوچه کی د استقلال ادعا یې وکړه ځان ته یې د شاه لقب کښېښنو او خپل قام یې ابدالي درانی وباله.

وروسته یې د هرات، مشهد، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاځاوه هغه واړه ښارونه یې ونیوله که یې څه هم کولای سوای چي بشپړه د ایران هیواد تر خپله سلطه لاندي کي، مګر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانیو اوضاعو نه مات وه او هم یې مذهب چي سبب یې نادرشاه و تغیر موندلی و د احمدشاه زړه په پوره نه و، پري یې ښووه، ویوهېده چي نیول د هغو هیوادو ګټه نه لري، لومړی یې انتظام د دننه لازم وګاڼه او په رشتیا خلاصېده د خپل ملت یې له پردي تسلطه څخه حتمي وبلل. ځیني د خراسان ښارونه یې د نادرشاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ور پرېښووه او سربېره پر هغه یې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښووه.

چي په خپل هیواد کي یې پښه ښه ونجتله شپږ ځله یې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار یې بری وموندہ په تېره بیا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور څرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غټان د هند تیمګوري پاچهانو مات کړي وه اوس یې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتیا زره مېړه او د احمدشاه د

---

(42) زلیلانده: ناڅاپه، چټک.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکرو شمېر و شپېته زره ته رسېګده چي نيم د هغو پښتانه وه او د احمد شاه زړه په پوړه و.

احمد شاه په دې جګړه کي مرهټه وه ته داسي کلکه ماتې ورکړه چي نه يوازي يې دوى هغه وخت د پښو واچوله بلکه دې پېښـي د دوى د وروستنيو بريو لار هم وتړله.

دې بري د احمد شاه ښه نوم په هند کي څرګند کی او د ده فتوحات يې په نور هند کي هم تائيد کړه. څرنګه چي نور ځايونه يې هم لکه پنجاب، کشمير، سند او نور شاوخوا د هغه يې ونيوله. وروسته يې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس وموندہ په دې سبب نورو غټو امراوو هم غاړي ده ته کوږنګي[43] کړې هغه و چي دى د هوښيارى او ښه تدبير له لامله د خورا ارت هيواد خاوند سو. که څه يې هم د ملک وګړي بډايان وه ولي بيا هم د حکومت مالياتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چي په بدله کي يې پرته بې اطاعته او لښکر تري نه جوړول بله هيله تري نه کېده.

دا لوى او نامتو پاچا لکه د مخه چي مو وويل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوى ته خورا په درنه سترګه کتله او عقيده يې پر درلوده، سربېره پر دې احمد شاه يو زړه ور، هوښيار او د کلکي هوډي، علم و حکمته، ښو خويو، پاک نفس خاوند و پر ضعيفو يې د شفقت سترګه درلوده د رعيت اصلاح ته يې په ژوره کتنه کتله.

هم له دې لامله د ده ميني د واړو رعيتو په زړو کي له هر جنسه چي وه په تېره بيا د پښتنو په زړو کي ځاى نيولى و، دى يې د ښتن تعالى (ج) له مقربينو او د پښتنو

[43] کوږنګي: ټيټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښی و ، چي تر ننه پوري په هغه نامه ځرګند دی او احمد شاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهۍ ريښه يې خورا مروچه کړې وه مګر د مروچتوب سبب يوازي د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه ځرنګه چي وروسته تر ده د ده په ځېر څوک نه و ، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکي او کړغېړنه ورځ وموندله.

د ده وفات په 1185 کال کي پېښ سوی دی او ځينو ويلي دي چي په 1187 کال کي چي له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوی دی[44]. په دې وخت کي د ده زوی تېمور په هرات کي چي د پلار له وفاته يې واروېده علماء، مشران و غټان د لښکر يې را غونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کي د ځان وليعهد ټاکلی وم مګر وزير يې د ځکندن پر وخت دی واړاوه سليمان يې زما پر ځای په ده وليعهد وټاکه، لکه چي اوس د پاچهۍ ډول په کندهار کي د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مروچ کړی دی په تاسي کي څوک سته چي زما سره مرسته وکي څو له هغه مغتصبه څخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لو برخه زموږ له تا سره مله يو زموږ اختيار ستا په لاس دی ستا د غزم او مقصد چلولو دپاره موږ واړه حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کي ټولنه وکړه مشهور عالم شيخ يحيی[45] د پاچهۍ توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کېښوه کړه تر څو

---

[44] لوی احمد شاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړۍ خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبې په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کي وفات سو ، (مرتب).

[45] خليفه مير يحيی قتالي (1192 مړ) په هرات کي د چشتيه طريقې لوی مرشد او ستر عالم و ، (مزارات هرات 152 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مرسته وکړه چې پر وورور يې برى ومونده. وورور يې ونيوه په قفس کې يې واچاوه بندي يې کى څو چې د تېمور د پاچهۍ تر پايه په بند کې پاته او په 1233 کال هورې مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چې د پلار وزير قتل کي چې د ده په خلع کې يې زيار کښلى و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر ورولاړ کى چې د هغو هيوادو اهالي چې د پښتنو د اطاعت د واښه يې سر ايستلى و بيرته تر لاس لاندي کي خپل دوهم زوى محمود ته يې ډېر کلونه د هرات تصرف ورکړى و، پايتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کى تصرف يې خپل دريېم زوى زمان ته وسپاره دا زوى يې د خورا ښو خويو درلوونکى و.

په دې وخت کې داسې پېښه سوه چې شاه مرادبېګ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوټ يې کى اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه[46] يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چې يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانځ کې ورواچاوه فتوا يې ورکړه چې سنيانو ته دا روا نه ده چې د شيعه وه په خلاصېدو کې زيار وکاږي.

فاعتبرو يا اولى الابصار[47].

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کې په کابل کې وفات سو هغه و چې د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خويونه درلوده او پوست سړى و هم د دغه لامله و چې د ځينو ځايو اميرانو سر د ده د امره واخيست.

---

[46] استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

[47] په کوټه چاپ کې د دې جملې پر ځاى: "څه د عبرت خبره ده" ليکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمور درې سوه ماينې درلودې چې يوه هم پښتنه نه وه، دو د برش فرزنده يې پاتـه سوه. همايون چې په کندهار کې د پلار د مرګه واروېده د پاچهۍ پـه توګـه پـه قـام کې ودرېده لښکر يې غونډ کې مخ پر کابل يې وخوزاوه، زمان چې دا واروېده د يو تکړه لښکر سره پر مخ ور وپاڅېده. د غلجو په کلات کې د جګړې اور ولګېـده پـه دې شخړه کې د همايون د استقامت پښه ونښوهېده د هرات پر لور وتښتېده خپـل بـل ورور محمـود تـه يې پنـاه ورووړه، هيلـه يې وکـړه چې پـر زمـان بانـدې د ده سره مرسته وکي مګر محمود قبوله نه کړه.

چې د محموده يې هيله وخته د هرات ښهر يې پرېښو، د کندهار لار يې ونيولـه د هرات او کندهار تر منځ يې ځای ونيو. له پېښو څخه يوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همايون تاړاک پر ووروړی قافله والا يې مړه کړه مالونه يې ځيني يـووړه د لښکر په تولېدو کې يې مصرف کړه د دې د پاره چې دوهم ځل د وروره (شاه زمـان) سره په جګړه غاړه لکه کړای سي.

دا خبر د حيدر[48] غوږ تـه ورسېده پورتـه سو چې بيرتـه يې کي مګر بری يې ونـه مونده مات سو. همايون د کندهار پـه ښهر ننووت د وګړو سره يې زښتـه خشـونت وکاوه سوداګر يې سخت کښېکښه، مالونه يې ترې نه رخي کښله[49] په لښکرو يې خرخ کړه، زمان شاه چې له دې نه آګه سو مـخ پـر کنـدهار يې لښـکر ور وخوزاوه پـر همايون يې حمله وکړه د مقاومت غولی پر همـايون تنـګ سـو، ملتـان تـه وتښـتېده هلته د ملتان والي پر را ولاړ سو مات يې کی زوی يې ځني مړ کی، دی يې پـه خپلـه ونياوه د زمانشاه حضور ته يې ولېږه زمان شاه يې سترګي وکښې.

لنډه دا چې زمانشـاه تـه د قاضـي فـيض الله او پاينـده خان او د بخت پـه مرسـته د

---

[48] حيدر د شاه زمان زوی و.

[49] رخي کښله: وتروښوله، يووړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچهی غولی ور ایله سو، رحمت الله خان یې پر وزارت کښېناوه که څه هم غټانو دی د دې ټاکنې وګوابنه مګر ده غوږ پر ونه نیوه پای ته هغه و چې دې ټاکنې داسې فسادونه پېښ کړه چې زه به یې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کې چې د ده پلرو خواړه لکه: سند، کشمیر، ډېره، ښکاپر او بلخ ارتوالی وموند ه.

وروسته یې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کې په هرات کې محمود استقلال وغوښته لښکر یې سره غونډ کی پر کندهار یې وپونځاوه[50]. زمانشاه چې وپوهېده له کندهاره یې پر مخ وروت د ګرشک او زمینداور په منځ کې سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغې غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکی نته یې وکړه هغه و چې د جګړې اور د دوو لښکرو په میانځ کې بل سو، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده، ډېر لویان یې بندیان سوه خزانه یې د ورور په لاس کې ولوېده.

له دې شخړې وروسته یې روغه سره وکړه، په دې شرط چې هرات او فراه محمود ته ورکړه سي مګر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ویله کېږې او وهله کېږې وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونیوه له کابله پر لاهور ولاړ لاهور یې سره له خپله شاوخوا ونیوه دې برې د ده لښکر ډېر بډای کی.

دی په لاهور کې و چې وایې روېده چې محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

[50] وپونځاوه: ور رهي یې کړ، ویې لمساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوډه يې وکړه زليلاندي[51] يې مخ پر کندهار راوګرزاوه، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډ کی له هراته په جنګ ور ووت، مګر لنډه يې واروېده، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پرې ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخيستو کي د هغه په غاړه کي سره ولوېده دا شخړه يې د ده د وزير د شيعه والي له امله چي غوته يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوګرزېده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقو رئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکر ولاړ سو بغاوت يې وکی، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت[52] د پاره ورولېږه دوی وزير بندي کی پښنه يې لا په طغيان ونجتله.

په دې وخت کي واروېده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نزدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره وروووت د عجمو د ښارو[53] پر لور وتښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله ور وړه[54].

ځکه قيصر بې هيڅه مزاحمته د هرات په ښهر ننووت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښنو والي يې کی[55].

---

[51] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[52] استمالت: ځان ته راکشول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

[53] "د عجمو د ښارو " څخه مراد ايران (فارس) دی.

[54] اوسنی شاه مظفرالدين شاه دئ.

[55] په کوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راولاړ سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ". 81 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی د پاره د نیوو یې ځیني لښکر سره ټول کی مگر بېله ماتي یې بله نتیجه ونه مونده څرنگه چي زړه یې نه غوښته فتح علیشاه ته ورسي د امیر بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته میاشتي هوري پاته سو وروسته یې اجازه ځني واخیسته چي مخ پر خوارزم وخوځېږي د خوارزمه څخه یې دوهم ځل هوډ وکړ چي فتح علیشاه ته ورسي.

وروسته تر یو څه مودې یې یوه تکړه ډله توریالي عسکر د هغه څخه وغوښته، مخ پر کندهار یې وخوزاوه هغه و چي بې له څه گواښني په کندهار ننووت په کندهار کي د پاینده خان زوی فتح محمد خان ورسره مل سو په گډه یې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چي خبر سو پر مخ یې ور وووت دواړه ډلي سره ونښتې درنه جگړه یې سره وکړه د دواړو خواوو ډېري ویني توی سوې، شاه زمان ماتې وکړه، بندي د محمود په لاس کي ولوېده، امر یې وکی چي سترگي دې وخېژي، او وزیر یې رحمت الله خان خاین چي پاچهی ته ډېر سولېدی، سره ورځ یې کوله شاه زمان یې په قتل د امراوو او پاینده خان د فتح محمد خان پلار چي د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی یې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چي د هغه شریر وزیر څخه کالي وکاږي د بوریا کالي په واغوندئ، پر خره یې سپور کئ په ښهر یې وگرزوئ[56] وروسته یې نو مړ کی. څرنگه چي قیصر د شاه زمان زوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر یې د محمود ورور فیروزالدین ته ایله کی پخپله یې د ایران و پاچا ته التجا

---

[56] مراد د کابل ښهر دئ، (ترتیبوونکی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور وروړه هغه و چي د محمود سلطه بشپړه سوه لاس يې د کابل پر تخت ومونده.

څرنګه چي د محمود هڅه شيعه مذهب ته وه سنيان څني خواشيني وه د غيرت وينه يې په ښور راغله سره وخونبېده[57] وروسته وروسته شيعه و هم په سپکه سترګه ورته کتله ټوله سره مله سوه چي دی وځځيري، ويې نيوی په بالا حصار کي يې بندي کی.

رِوند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ وانښ يې په موټه کي ونيوه تر څو چي شاه شجاع ورسره يو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود يې له بنده ايله کی، شاه زمان ته يې ودراوه، چي دی خپل قصاص څني واخلي، مګر شاه زمان[58] دی وباخښه مرحمت يې وکی امر يې وکی چي بيرته دي د بالاحصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر يو څه زماني شاه شجاع سره له يوه تکړه لښکره مخ پر کشمير ونيوه، چي د شېرمحمد خان زوی عطامحمد خان چي سر يې اخيستی و، وترټي.

چي مظفرآباد کشمير ته نږدې ورسېده د عطامحمد خان سفير ورته راغی، د عطامحمد د سر اخيستو نه يې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبوديت يې پېش کړ. شاه شجاع چي ښه زړه پوړه سو بيرته لاړ، په لار کي خبر سو چي محمود ګډ له نورو غټانو سره د قلا محافظين وژلي او تښتېدلی دی. په قندهار کي يې فتح خان له بنده خلاص کړی او بيا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره يې چي په دې وخت کي د پښتنو د اُلکو په شاوخوا کي و، لاس يو کړی دی د دې خبر د

[57] وځونبېده: وښوربده.
[58] په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستو نه په کابل کي زښت اضطراب پېښ سو.

شاه شجاع چي په ښهر ننووت له هغه اضطرابه چي وګړو ته پېښ و ډېر تاسف يې وکی. محمود او زوی يې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چي د هرات د والي فيروزالدين څخه مرسته واخلي، والي خورا ښه استقبال وکی عزت يې ورکی، هديې او ښه د برم کالي يې دوی ته وړاندي کړه، مګر ښهر ته يې پرې نه ښوه، او د مرستي له ورکړې يې هم نټه وکړه، عذر يې وغوښت. څرنګه چي مقصد لاس ته وره نه غی بيرته راوګرزېده په لار کي نابېره پر دوو قافلو چي د يوې مخ له کندهاره پر هرات او د بلي مخ د هراته پر قندهار و پېښ سوه دا هوډ يې وکړه چي قافله ووهي مال يې يوسي او د غسي يې هم وکړه.

دا چي يې واخيسته څلور زره سپاره مېړه يې تيار کړه د کندهار پر فتح يې ور وخوزوله چي ښهر ته نژدې ورغله، د هغه ځای حاکم عالم خان د لښکر سره په جګړه ور وووت درنه جګړه وسوه عالم خان ونيوه سو وروسته تر يو لږ ځنډ او ټوکه ښهر خلاص سو دوی ونيوه.

يو څه زمانه وروسته يې سل زره لښکر سره غونډ کی او د شاه شجاع د مقابلې دپاره يې وخوزاوه په غزني کي دواړه سره ونښته زښته درنه جګړه وسوه، شاه شجاع ماتې وکړه بيرته مخ پر کابل لاړ.

څرنګه چي ده د کابل پر وګړو بروسه نه درلوده ځکه يې د دوی و مرونه ته هيله ونکړه ښهر يې د شاه زمان زوی امير حيدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور وپاڅېده. دې پېښې د محمود بری ور بشپړ کی. په ښهر ورننووت د هيواد پر تخت يې لاس ومونده، د وګړو سره يې ښه وکړه فتح خان يې وزير وټاکه، واړه د ملک چاري يې ده ته وسپارلې، بشپړه واک يې ورکی خپل زوی کامران يې د کندهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي وټاکه.

وروسته وزیر فتح خان خپل ټوله ورونه هر یو په بېل ټکي کي د وطن والیان مقرر کړه، په دې وخت کي د محمود زوی کامران قیصر (چي ړمبی مو یې د تښتي ذکر و ایران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهۍ په اروېدني بیرته راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمیر والي عطامحمد خان سره یې لیک وکاوه، و یې غوښته چي د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطامحمد خان جواب ورکی چي که هغه غمی چي ستا څخه دی ما ته یې په ګروي کښېږدې زه به د برش لکه روپۍ[59] در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي. د شاه څخه پرته د دریای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه یې عطامحمد ته ولېږه، عطامحمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کي ورولېږلې د نورو د استوني یې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډ کی پېښور ته ولاړ چي وروسته مخ پر کابل وخوزېږي. دا خبر چي محمود ته ورسېده شاه زمان یې له بنده خوشي کی ورته ویې ویل:-

ملک تر ببره او خطر لاندي دی مخ پر ببراني ځي، او هم د مسلمانانو ویني خوشي تویېږي راسئ چي دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه الیش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چي د هیواد ښېګڼې پکښي لیده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چي ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر یو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واړه غټان چي په بند کي دي له بنده خوشي کم.

---

[59] په کوټه چاپ کي د برش لکه کلداري دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چي زه زموږ د پلار غوره زوی يم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکی، شاه زمان دا وينا واروېده خپل ورور شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطامحمد د بېرولو د پاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د ورور سره مل سم ريښتيا به دي وکاږم عطامحمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډ کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع دا سي وګڼله چي عطامحمد د ده په مرسته ور روان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطامحمد په چم کي و، شاه يې نابېره په پېښور کي ونياوه، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په ټينګار کي يې زښته زيار وکښه، په پسي يې د انګليسي حکومته سره ليک وکی چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنګ[60] دا بت پرست چي په دې کورنيو جګړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بيرته اخيستي او انګرېز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انګرېز به مرسته ورکوي. د جګړې د پاره د ده سره مل سي، داسي پېښه سوه چي دا ليک د رنجيت سنګد جاسوسانو په لاس کښېووت ده ته يې وړاندي کی، رنجيت سنګ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطامحمد په جګړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يوه د دوی څخه لښکر تيار کی يرغل يې پر ورورې دی يې بندي ونياوه. سره له دې محمود دی وباخښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل ورور عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنګ د شاه شجاع سره يو

[60] رنجيت سنګ يو د بابا نانک د اتباعو څخه دی، بابا نانک په وروستنۍ زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويد څخه اخيستنه سوی دی را ايستلی دی څلورويد اسماني مقدس کتاب دی، دی يې ګرنت بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښي خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نوموړي کتاب په ايښوو امر وکی. (مولف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت او رد رنجيت سنګ په ځان ولګېد په هوډ د کشمير د نيوو سو اتيا زره بت پرسته بابانکي لښکر يې سره غونډ کی مخ پر ښهر يې ورووست.

عظيم خان په مخ کي تر لس زره مېړه زيات نه درلوده. عظيم خان خپل وګړي پټ ګني کړه چي بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جګړې يې امر وکی چي د پټ ګني لښکر پر راووزي، دې ټولي يو زليلاند[61] يرغل پر وروړی څلو ښت زره مېړه يې ځني مړه کړه يا يې په بند بوتله پاته لښکر مخ پر کور وتښتېده په ډېر زحمت يې ځانونه وژغورله.

رنجيت سنګ له دې حرکته سره کيخووت[62] په ليک يې د محمود څخه عطوفت وغوښت، عذر يې وکی هغه چا چي زه په دې چار کي غولولی وم شاه شجاع و، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه يې وکړه چي د لاهوره ولاړ سي رنجيت سنګ هيله وکړه چي غمي يې لاس ته راولي مګر شاه شجاع له په ځان ورکولو څخه نټه وکړه، امانت يې ورکړه له هغو څخه يو دريای نور و. زه داسي انګېرم چي دا هغه غمی دی چي اوس د برطانيې په خول کي ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه وتښتېده د انګرېز حکومت ته يې هيله وروړه رنجيت سنګ پر دې چارډېر لاسونه ومښله ده ته يې ليک واستاوه، د ده د بيرته راتګ غوښته يې وکړه. په دې يې هم زړه تم نه سو غمي يې بيرته ورکړل.

---

[61] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[62] په کوټه چاپ کي ليکلي دي چي رنجيت سنګهـ له دې حرکته ډېر پښېمانه سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز حکومت چې لا هیسته کله د شاه داسې هیلې ته تیار و له دې چارې نه ډېر سره وغورېده د ده ډله یې په زښته اکرام هرکلی کړه.

په دې وخت کې ړوند شاه زمان چې په علماء او غتانو کې یې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر د پاره د زیارت د هغه ځای چې د سیدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امیر میر حیدر د خوا په ډېر عزت هرکلی سو خپله لور یې ورکړه[63].

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح علیشاه هم په درنه سترګه ورته وکتل له هغه ځایه بغداد والي په هغه وخت کې مشهور داود پاشا و، له هغه ځایه یې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کې وفات سو.

د دې چارو تر میانځ په 1222 هجري کال کښېي د هرات والي فیروزالدین د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح وخوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چې یو له جهریه صوفیه طبقې نه و او خپل وطن یې د بېګ بان ازبک له بیرې پرې ایښی و په مهمت سره وه. دې صوفي داسې زعم درلود چې وحی ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته یې چې د باطني انفاسو له امله د پاچهۍ پر تخت کښېني.

نو یې پنځوس زره وګړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، میمنې، فاریاب له قامونو سره غونډه کړه د شکیبان د قلعې پر لور یې وروه پنځوله. د خراسان نائب محمد خان قاجار چې له دې چارې خبر سو د مقابلې د پاره یې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته لیرې سره مخامخ سوه د جګړې اور بل سو

[63] شاه زمان خپله لور د بخارا امیر ته ورکړه (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دوارو خواوو څخه ډيرى مړه سوه په خپله صوفى اسلام ښايسته کړي جوپان کي د معسکر په منځ کي ناست و شپږ شپېته[64] وګړي مخلصين يې شاوخوا پر راګرځېدلي وه وروسته تر دې چي واړه مريدان يې په قتل ورسېده په خپله دى هم قتل کړه سو.

په پاى کي د فيروزالدين لښکر ناچاره سو چي هرات ته پر شا سي د محمد خان لښکرو د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکى يې وکيښ فتح عليشاه ته يې ولېږه.

هغه کسان چي د شيخۍ او پيرۍ د لاري د دوو مسلمانو ډلو تر منځ نفاق او فتنه او شخړه اچوي دوى په دې توګه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصرف واښ د ده په لاس کي دى او د ځښتن قوه او اسرار له ده سره مله دي مسلمانان يو له بله سره ولاړوي ويني توېوي، دا يې سزا ده.

فيروزالدين تر ماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښه ښه هديې ولېږي، زړه يې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکرو د ضرره ځان وژغورى او ګايه[65] يې وکړه چي هر کال به شاه ته يو لوى ټوک د خراج ورلېږي.

دا روغه چي د ايرانيانو سره وروسته تر پرمختګ او بيرته راتګ او روغو او جګړو او سني والي شيعه والي وسوه، د فيروز سياست د حسن علي ميرزا د فتح شاه زوى د خراسان د والي سره وران سو او وبېرېدى نه چي د ده پر ښارو حمله وروړي.

---

[64] په کوټه چاپ کي: دري سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).

[65] ګايه: ژمنه، تعهد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفير ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چار د هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وخوځاوه، چي ښهر ته خرمه سوه فېروز هولکي سو د ده ننوا ته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکی چي غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مګر فتح محمد خان د خپل بادار د خوا مامورو، چي په ښهر ننوزي، بې چمه يې بله چاره ونه ليده فېروز ته يې حال ورکی چي معسکر ته راسي چي مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چي راووت فتح محمد خان ونياوه، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کی په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه څرګند کړه غټان او مشران د قامو يې د ايران د جګړې دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چي دا خبره واروېده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چي مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لو ډله عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيدي، فيروزکوهي د وګړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وخوزاوه.

چي کوسيا[(66)] ته ورسېده خبر ورته راغی چي حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعې ته رارسولی دی چي د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه ځکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفير ولېږه د غوريان تسليمېده يې څني وغوښته او په حرب سره يې وبېراوه دا سي يې ښکاره کړه:-

(66) په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاته معلومه ده چي عاقبت د جګړې به ستا په ګټه که په زیان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي لـه خـودبینی نـه پیښـه ده ځـان د سلطان زوی بـولې و داسـي حـال تـه ورسېږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوې.

حسن علي میرزا دا جواب د سفیر په لاس ور ولېږه: ستا بادار محمود چي د شاه په نعمت تربیه سوی دی د داسي خبرو کولو لیاقت نه لري ځه لا ته خاین چي د سدوزو د غټانو سره جنګېږې.

سفیر بیرته مایوس لاړ فتح خان خپل لښـکر پـر کـافر قلعـه وروپاځولـه خورا درنه محاربه وسوه لو ډله د دواړو خواوو ځخه مړه سوه.

نزدې و چي ایرانیان ماتې وکي نابېره د فتح خان په خوله کي ګـولۍ ونښـته، هـرات ته پر شا سو ، محمود او د ده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکیان سوه.
وروسته یې دوه سړیه ملا شمس الدین د هرات مفتي او خان ملاخان شیخ الاسـلام و فتح علیشا ته ولېږله چي هغه خبر کـي چي محمـود د فـتح خـان د دې جرئـتـه هـیڅ خبر نه و ، غوښته یې په دې توګه د شاه زړه پر ځان نرى کي[67].

شاه چي په دې وینا آګه سو سفیر ته یې کتل ویې ویل:-

تر هغو څو محمود په سر سره فتح خان ماته راونه سپاري یا یې سترګي ونه باسي زه به څني راضي نه سم. کامران چي دا واروېده بې سېکۍ، د نفس جبن او بېعقلي پر ړندېدو د هغه زړه ور مېړه، چي د ده پلار د هغه په مرسته و پاچهۍ تـه رسـېدلی و، ولاړ کی د وروره سره یې چي شېردلخان دی په بند کي واچاوه.

[67] له "نرى کي" ځخه مراد دا دئ چي د شاه ترحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده بل ورور (شېردل خان)[68] له هراته د نادعلي کلي ته وتښتېده د غلجو د يوې ډلي سره ملګرى سو چي خپل ورونه د بنده خلاص کي.

کامران چي د دې ټولني خبر وارو ېده جبن او بې سيکي ورپېښنه سوه امر يې وکى چي دوى دې د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانګه په شاوخوا کي تيت سوه د دربيم زړه ور ورور عظيم خان غوږ ته ورسېدله هغه و چي ده دوه نور خپل ورونه دوست محمد خان او يارمحمد خان د محمود د ورور شاه زاده ايوب د غوښتو د پاره ولېږله امر يې وکى چي هغه دې په پاچهي وخوزاوه سي دوى هم دغسي وکړه د ده په نامه يې ږغ وکى د جلال آباد شا و خوا ته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل ورو ى ويې نياوه، خپل ورور محمد زمان خان يې د شاه شجاع د راغوښتو د پاره چي په انګليسي هندوستان کي استېده ولېږه. شاه شجاع راغى د سمندرخان سره يې چي د درې والي و، جګړه ومښلوله او برى يې پر وموند. لنډه دا چي د فتح خان ورونه چي شمېر يې شلو مېړو ته رسېده)د تېمورشاه له زامنو سره(ټوله ولاړ سوه هر يو د تېمور د پوه زويه سره چي په شمار د دودېرش مېړه وه، مله سوه د افغانستان هيواد يې د شرقه تر غربه وروزه د محمود د پاچهۍ ريښې يې وکښې.

خو چي د محمود په لاس کي پرته بې کندهاره او هراته بل ځاى پاته نه سو. بيا يې نو د تېمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت کي په استقلال حکومت کاوه، دا ټوله د ورور فتح خان د ړندېدو د غچ د پاره وه.

لږ زمانه وروسته يې پر کندهار لاس وموند ه د محمود سلطه يوازې پر هرات پاته سوه، په 1241 کال کي محمود پر خپل زوى بدګمانه سو، د هغه د ولاړې او بغاوته

---

[68] په کوټه چاپ کي دا نوم (دل) دئ، 94 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې ډار وکی چي نه چي دی ونیسي، د هراته راووت د فراه ځینې کامونه یې سره غونډ کړه د خپل زوی په جګړه یې وخوزوله، زوی یې ناچاره سو حسن علي میرزا ته یې استغاثه یوړه (د مرستي) هیله یې وکړه:-

حسن علي میرزا هم د ده سره مرسته وکړه تر څو چي پر پلار یې بری ومونده مات یې کی. نوموړي زوی کامران یې په هرات کي د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستیا جوړه کړه حسن علي میرزا یې راوباله د پنګو کیلۍ[69] یې وروسپارلې.

د دې چارو په وخت کي د رنجیت سنګ بت پرست متبې مروچه سوي وه څو چي د کشمیر ولایت یې په غیاب کي د محمد عظیم خان والي چي د خپل ورور دوست محمد خان د لیدو دپاره کابل ته تللی و، ونیوه.

په 1245 کي یې سفیر د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته یې پر خپل پلار ځني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چي د ده سفیر ایران ته ورسېده پلار یې وفات سو.

سفیر په ایران کي د هغه فیروزالدین سره چي دمخه یې ذکر سوی دی او په کندهار کي بندي و، او د فتح خان په واقعه کي ایران ته تښتېدلی و پېښ سو، په چاره کي د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی یې وغولاوه چي د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چي کاربار یې خه پرله پوري سو لښکر یې تیار کی مخ پر هرات یې ولاړ کی، په لار کي نابېره د فیروزالدین د خادمانو او د ځیني ایرانیانو شخړه پېښه سوه فیروزالدین د خادمانو په مرسته ووت، ایرانیانو بې له دې چي خادمان یې خبر ومومی دی یې

---

[69] د پنګو کیلۍ = د خزانو کیلۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ که.

په 1248 کال کې عباس میرزا د هرات د نیوو هوډ وکړ خپل زوی محمد میرزا یې د یوه تکړه لښکر سره ولېږه وروسته تر یوې درنې جګړې هرات محصون[70] سو.

په دې وخت کې مستر کمیل انګلیس ژبنته زیار وکښه چې هرات محاصره نه سي مګر ټوله زیار یې هدر ولاړه.

نابېره محمد میرزا محاصر[71] د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا یې غوره وبلله چې کامران ته د روغې دروازه وټکوي کامران هم د روغې چار ومنله مګر د روغې چار و وزیر یار محمد ته چې په مشهد کې بندي و، واچوله سوه.

روغه داسې وسوه چې په هرات کې دې سکه د فتح علیشاه په نامه ووهله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته ورانديکوي، انګليس چې دا واروېده چې د پښتانه ښارونه د ایرانیانو په الکه ګډ سو دا چار یې د خپل سلطنت د ړنګېدو د پاره په هند کې سبب وشمېره ، شاه شجاع یې راولاړ کی د لښکر مرسته یې ورسره وکړه سربېره پر دې یې رنجیت سنګ او میر غلام علیخان د سند میر ته خبر ورکی چې شاه شجاع ته اوږه ورکې، دوی سره له دې چې د انګلیس تر لاس نه وه لاندې بیا یې هم امر ومانه شاه شجاع ته یې عسکري مرسته ورکړه دېرش زره میره یې ور ټول کړه، د پنجاب د لارې یې مخ پر کندهار وخوزوله، کهندل خان سره له خپلو وروڼو په مخې کې ورته ولاړ او د جګړې په ډګر ګډ سو ژبنته کلکه ماتې یې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات وتښتېده، د خپل وراره کامران څخه یې مرسته وغوښته هغه نټه وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

---

[70] محصون = کلابند.

[71] محاصر: محاصره کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیواد ته ورغی او له هغه ځایه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تیمورشاه حرص او په شهوت کي غوټه ورځي او هڅي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامۍ وګرزېده امنیت له منځه ولاړ او په زرو زرو خونونه وسوه د یوه زوی حرص يې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وګرزېده.

په کال 1250 کي کامران د سجستان د نیوو هوډ وکړ د سجستان امیر و محمد شاه د عباس زوی ته يې التجا وروړه محمد شاه دا د هرات د نیوو د پاره ښه وسیله وګڼله لښکر يې تیار کی او مخ پر هرات يې ولاړ کی هرات يې خورا اوږده زمانه په انحصار[72] کي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسکرو يې یرغلونه وړه، ډول ډول زړه وری يې ښکاره کولې.

پر کامران چي کار دروند سو زوی يې نادر میرزا میمنې، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دې کامو د ده غوښته ومنله لوی لښکر يې تیار او مخ پر هرات يې ولاړ کی چي د حصار د ناورینه يې وژغوري، هغه و چي د شاه د عکسرو او د دوی په منځ کي ډېري جګړې سره وسوې د دواړو خواوو څخه ډېری مړه سوه شاه بری ومونډ.

کامران چي دا ولیده هولکي سو د خپله وزیر سره يې مشوره وکړه رایه پر دې راکښته سوه چي د دیني جګړې ږغ وکي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخړېده چي یو د هرات د علماء څخه و[73] دا ملا د

[72] مراد يې کلابندي ده.
[73] په کوټه چاپ کي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوی دئ، (99 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعې په ورځ د خطيب په خبر ودرېده خلقو ته يې اجازت د ديني جګړې ورکی د ښار وګړو او د نږدو کلو او سپدونکو دا د ده بلنه و منله.

اهاليو د جمعې لمبو ووهله[74] نکان يې پرې کړه کفنونه يې غاړې ته کړه راووا تـه، پر غليم يې يرغل وروی، د ايران د غټو کسانو څخه يې ډېرى مړه کړه مګـر دا يـې د لاسه ونه سوه چې ګرد سره په بېرته کې، بېرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چې د محاصرې موده اوږده سوه مکنيـل د انګرېز سفير لـه طهـران څخه د شاه و معسکر ته مخ ونيوه، چې له شاه سره يو ځای سو وپوهېده چې دا چار موجب د انقياد د پښتنو او د دوی د ملتيا د ده سره ده او دا خو ښکاره زيان دی چې نتېه نه ځني کېږي چې د دوی د هند و سلطې تـه يې رسـوي نـو يـې شاه تـه کتـل ويـې ويل:-

ما پرېږده چې ښار ته ننوزم او کامران په تسليم راضي کم. شاه داسي ګڼله چې دی په خپله وينا کي رشتينی دی، اجازه د ښار د ننوتو يې ورکړه. چې پـه ننـووت او لـه کامران سره يو ځای سو زيار يې وکښه چې دی زړه ور کی او ښنه يې ونجتي، ويـې ويل هيڅ صحت نه لري چې تسليم دي سي، کـه يـو لـږ وخت ښنـه ونجتـي مـوږ بـه توپ، ټوپک، وسله او نور ذخاير تاته ورسوو.

کامران يې په دې چاره کي زړه پوره کی، بيا نو شاه ته ورغی هغه تـه يې کتلـه ويـې ويله: هر ځومري چې ده او د ده لښکر ته د ترغيب او تهديد بېره وسوه پـه ترغيـب توزن نه سو. شاه چې دا واورېده امر يې وکی چې هر څومري مـس چي پـه چهـاونۍ کي سته دا دي واړه غونډه کړه سي (توپ دي ځني جوړ کـړه سـي) پـر شـاګۍ[75] دي

[74] د جمعې لمبو ووهله: يعني د جمعې د ورځې غسل يې وکړ.
[75] شاګۍ: وړه غونډۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخېژاوه سي خوله يې د ښار پر وګړو وروګرزوئ اور پر ورکئ.

له دې نه اهالي ډېر تنګ سوله برسېره پر دې چي په خورا قاختي اختـه سوه ځلور زره بې سبکه او فقيران يې د ښار وياسته زياتو يې تحمل ونسوای کولای کامران شاه ته يې سفير ولېږه چي تسليم سي.

د انګرېز سفير چي په دې خبر سو هولکي سو ، په پټه يې کامران ته خبر ورکی هيله يې وکړه چي پښه ونجتي او ګايه يې وکړه چي دا ټکه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ ويې ويل :-

د انګرېز او شاه په منځ کي دوستي او خپلوي ده او دا منلي خبره ده چي د هرات فتح په هند کي شخړه خوزوي، هيله لرم چي د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاړی سو ، پر خپل آس سپور سو د لښکر په مخ کي ودرېده ډغ يې وکی، چي پر ښار يرغل وروړئ، لښکر يې هم په يوه وار حمله پر ښار وروړه او پر توپو يې اور ورکی، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چي ښار ونيسي، د انګرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو ويې ويل: زه له تا نه دا هيله لرم چي درې ورځي ماته اجازه راکی چي ښار ته لاړ سم کامران او وزير به بې ويني تويېدو او د مالو د ضياع تاته وسپارم. د انګرېز د شان او لويې روی وګوره زما دا هيله ومنه.

شاه د انګليس مجد[(76)] ته وکتله د ده هيله يې ومنله چي د کامران او د ده د ډلي سره يو ځای سو پنځه زره پونډه يې ورکړه ورته ويې ويل :-

درې ورځي د جګړې د وسلو استعمال پاته دی نړېدلي برجونه جوړ کی تر څو چي

[(76)] مجد = عظمت، لويي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمورې قافلې د فارس د خليجه رارسي پښه ونجتي.

شاه چي په دې ټکي خبر سو دی يې له خپله معسکر ليري بيرته کی. وروسته شاه زښته سر وخروښېده امر يې وکی چي پر ښار يرغل وروړی د جګړې اور بل سو، پښتنو په مخي کي پښه و نجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي ځای ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيری له دوارو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انګريز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واروېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي ړومبی انګريز د وطنه وباسي.

د انګليس نورو مامورينو د محاصرې په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جګړه پنځوله ملايانو ته يې روپۍ ورکولې چي جګړې دېني وبولي وګړي جنګ ته ولاړ کي مګر زيار يې ګومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتي ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پېښه سوې ده.

انګريز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هڅه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوی نور ورونه چي د تېمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهۍ ته رسېدلي وه د هرات د محاصرې په وخت کي يې د شاه سره د ليک تار اچولی و، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيري چي دوی به سره مله سي د انګريز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوی سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

بری ومومي، چي په دې وپوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره[77] لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو د پاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندي او لوړ واکه انګليسي منصبدارانو تر امر لاندي وخوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوخ او سجستان د لاري د کندهار پر لور ور تېر کی د لښکرو په مخ کي داسي سړي وه چي ځای پر ځای به يې پښتانه د شاه شجاع وخواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهۍ دی دی او وګړي يې په دې توګه په خلاصېدو د برياليانو د سلطې څخه پنځول او خوروله.

شاه چي کندهار ته ورسېده وپوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابله نه سي کولای او هم د ښار وګړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عائلې د پنځو (سوو) سپرو په ملګري ووت او د تهران پر لور روان سو.
محمد شاه دی په عزت قبول کی او د بابک ښار يې چي د فارس له ښارو څخه دی ده ته ورکی، شاه شجاع انګرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل وخوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلې سبک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره ووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته وغواړي مګر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځای يې سپکتيا وليده هغه و چي

[77] تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګرېز دی ونیاوه او کلکتې ته یې ولېږه.

شاه شجاع (مستر باتنجر) چې یو له غوره غټانو څخه د انګلیس و د کابل والي وټاکه پخپله یې بې له هیڅ ډول مخنیونکي جلال آباد ونیوه.

وروسته انګرېز یو سفیر سم د یوې جرګې سره چې شلو مېړو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه څخه یې وغوښته چې د شاه شجاع بلنه ومني هغه قبوله کړه او د انګرېز سفیر سره له خپلو ملګرو هلته پاته سو تر څو پورې چې دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخیرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چارې په محمد شاه کې کار وکی، او د ده په حق کې یې چې افراط کړی و عذر یې وغوښته او ویې منله چې خطبه او سکه به د ده پر نامه وایي او وهي دا واقعه په 1257 کال کې پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډېرو ټکو کې د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کې د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مګر زښته یې د انګرېز سره اړیکه یا تړون درلود تر داسې ځایه چې د انګلیس زړه پوره و چې ټول د پښتانه هیواد د ده تر لاس لاندې دی بلکه د انګرېز د هیواد یو ټوک و او د ده د لاسه بیرته کښل زښته محال دی درې کاله او څو میاشتې په دغه هیواد کې وپائیده.

په څلورمه خور د 1258 کال یې اشخاص د خراج د اخیستو د پاره ولېږله چې د ځینو کامو څخه یې ټول کې هغو کامو له ورکړي نه سر وېیچي په بغاوت یې غاړې لکي کړې او یو کوچنۍ جګړه پکښې پېښه سوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه شجاع چي دا واورېده يوه ډله لښکر يې ورولېږله چي دوی وترټي خرنګه چي کامو په ځان کي سېک د مقابلې نه ليده د غرو سرو ته وخاته.

د غره رجب مياشتي په لومړۍ روځ درې کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره وواته يوه ټولۍ د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته يې پيل وکی د کابله درې فرسخه ليري يې سنګر وواهه د هند د تلو راتلو لار يې د هغې خوا وتړله.

د دې چارو په ترخ کي محمد اکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړيني د پښتانه ښارو کي ګرزېده سره د خپلي ډلي باميان ته راغی د هغه ځای وګړي ورسره مله سوه او سربېره پر هغه د غلجو يو ټولۍ چي د انګليس د خوا وظيفه ورته ټاکلې سوې وه او وروسته د انګليس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پرشلېدلې وه هم ورسره ګډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انګليس هوډ وکړ چي ملسلتن[78] د يوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړې اور مړ کي.

چي د کابله وواته درې فرسخه د ښاره ليري سوه يوه ډله غلجي پر راووته لاس يې ورواچاوه وګړي يې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سيل سره له فوجه چي د محمد اکبر خان د جګړې د پاره و، د دوی سره يو ځای سو مګر د پښتنو د يرغله او غوټې نه زښته په بېره کي وه.

د رجب په شلمه شپه يې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راورسېده محمد اکبرخان پتنګۍ ته يې هوډ وکړه په منځ کي د لارې د پښتنو او د دوی په

[78] په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناټن او متهسن ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میانځ کې جګړه ونښته دوې ورځې جګړه وسوه بری یې پر و نه موندہ.

په دې وخت کې شاه شجاع یو غلجی مېړه چې حمزه خان یې کاوه، بندي کړی و دا چاره موجب د زو مړو[79] غاړې په شخړه لکې کړې د کابل لارې یې د نورو خواوو څخه وتړلې.

وروسته میجر کریفن د دوی پر مخ د ښاره ورووت جګړه ونښته یو ډله د انګرېز د غټانو مړه سوه.

د شعبان د میاشتې په لمړۍ ورځ د ښار وګړي سره وپونځېده هتې یې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه یې هجوم وروی، دی یې مړ کی او پر لو لار یې په دار ځوړند کی بیا یې نو د حکومت پر خزانه چې د جانسن تر کتنه لاندې وه حمله وروړه چور یې کړه یو یې وړه.

شاه شجاع چې په بالاحصار کې و، له دې چار خبر سو خپل زوی یې د لښکري وګړو سره چې دوه توپه هم ورسره وه واستاوه مګر د شخړې اور یې مړ نه کړای سو.

د شعبان د میاشتې په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شریف پر قلعه بری وموند د دې د پاره چې مو اصله د انګرېزانو د قلعه چې ذخایر پکښې ساتلي وه او د دوی د استحکاماتو په منځ کې پرې کې یو حائل یې جوړ کی هغه یو ډېرین استحکام و، چې یو زر ګزه بې اوږدواله او شپږ سوه ګزه یې بر و، پر قلعه ورغله په محاصره کې یې واچوله په قلعه کې وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعې ساتونکي وه مګر نې وسوای کولای چې قلعه دې خلاصه کې څو چې انګرېزانو

---

[79] زو مړو = زوی مړو (سیمه ییزه اصطلاح ده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلعه ایله کړه کپتان سوین یې د وانسن وارن د خلاصېدو دپاره ولېږه مګر پښتانه داسي چمتو او تکړه وه چي کپتان سوین یې سره د ملګرو تر تېغ وکښه څه چي د تېغ د برېښنه خلاص سوه په ماتي معسکر ته لاړه.

بیا یې انسن کارون سره له یو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو دپاره ولېږه مګر پښتنو هغه شربت چي په ړومبی ډله چښلي وه په دوهمه یې هم وچښله.

وروسته کپتان بوید د لښکر عمومي سردار ته ورغی ویې ویل:-

که قلعه غلیم ته وسپارله سي سربېره پر دې چي موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چي د ذخیرو قیمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه ښایي چي وکو؟ د ذخیرو راغوښت هم څرنګه چي لار لیري ده رارسګېده یې وړیا چاره نه ده. سردار چي دا واروېده وانسن وارن ته یې خبر ورکی څو یې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژر دی چي مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسي ځواب ورکی:-

که نن شپه موږ ته مرسته راونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعې تر یوه برج لاندي نغم وهي زموږ د وګړو په زړو کي داسي بېره لوېدلې ده چي ځیني ساتونکي ځانونه تر قلعې لاندي غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کي لوېږو.

دا ځواب وروررسګیده سردار واړه غتان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري یې وکړې او یو چم یې ترې نه وغوښت چي د هغه له امله قلعې ته ورسېدای سي او ساتونکي یې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چي په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خیال کاوه چي پښتانه د ساتني په چارکي ناپوه دي، ویښتیا به نه ګالي مګر بیا هم احتیاط دا و چي ړومبی یې جاسوسان ټاکلي وای چي د اصلي پیښو احوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکي.

هغه و چي کپتان جان يې ولېږه دی بيرته ژر راغی او دوی يې نا اميده کړه چي مرسته نه وررسېږي ولي ده ليدلي وه چي پښتانه ويښ وه او هوډ يې درلود چي په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کي پښتنو په ډېره زړه وره ورځ پر قلعه يرغل وروی د قلعې دروازې ته يې اور وراچاوه.

ساتونکي د قلعې د بلي دروازې نه وواته چونې ته ولاړه، انګرېز چي دا حال وليد خورا سره وخروښېده د ننګ او هم بيري نه يې دا غوره کړه چي څو لښکر د ميجر تر لاس لاندي د محمد شريف قلعې ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چي په لار کي ولوېده، ګاه پوټېده ګاه به ښکاره تی، انګرېز چي د ده دا حال وکوت دی يې بېرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفتس تر قيادت لاندي يې ولېږه هغه و چي وروسته تر جګړې عبدالله خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندي کی.

وروسته د پښتنو وينه پر جوش راغله د جګړې پر ډګر وروا ورېده زښته زړه وري يې ښکاره کړه هغه چي يې د باغ شاه نه د لاسه وتلې وه بيرته يې واخيسته ډيری يې د انګرېزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پر اتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعې په استحکام کي يې زيار وکښه انګليسانو چي دا وليده په زړو يې داسي روې ننوته چي تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې وخت کې عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انګلیس مختار وزیر عمومي حاکم یا کونسل چې سرولیم نومېده هوډ وکړه چې د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه يې بریک دیرمشبل تان[80] راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چې انګرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کې و سره غونډ یې کی مخ یې پر استحکاماتو ولېږه.

هغه ځای ته چې ورسېده پر ځای د دې چې عسکرو ته د جګړې د پاره زړه ور کې او په ثبات ترغیب ورکې په عسکرو کې ودرېده ویې ویل:-

وپوهېږئ چې د پښتنو د مقاومت توان په موږ کې نسته، که ښه ونجتو تر وروستني سړیه مو ربښه راکاږي، ښه دا ده چې دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هورې تحصن[81] غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کې وویل:-

موږ دا ځای په کورته نه پرېږدو څو مو توان وي مدافعه کوو، یقیناً واته زموږ و بیابان ته د پښتنو د مقابلې د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کې اچول دي.

دې بېلوالي د ګایې د دوی ببره لا ورډېره کړه. د پښتنو غښانو په دې حال کې لوړ لوړ سنګرونه چې د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه ونیوله او د ریکاباش پر برج یې لاس وموندہ د توپ ګولۍ یې پر پرنګې او توپکو دا یې د

(80) په کوته چاپ کې دا نوم "ویرمشل" لیکلی دئ.
(81) تحصن = کلابند کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی پر وګړو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هخه وکړه امر یې ورکی چي د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ یې وکړ چي د لمر خاته د لوره وروزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلي خوا ور ووت نا ببره پښتنو حمله پر وکړه پر ده زښته ببره راچاپېره سوه مړینه یې په سترګو ولیده مګر خلاص سو، پښتانه پر راتوی سوه درنه جګړه سره وښتته ډېری یې تر پښه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفټنټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چي د کپتان بلو مرسته وکوي مګر پښتنو ځان په منځ کي وروا چاوه قتل عام یې په ګډه کی.

شلتان چي دا هولناک حال وکوت زړه یې وښو هېده پر لښکر یې امر وکی چي حمله وکي په یوه وار یې حمله وکړه مګر بیرته تر شا سوه بیا یې حمله وکړه بیا پر شا کړه سوه.

په وروستني ځل کي پرته بې لیفټنټ برته او یو بل سړي بل څوک ژوندی نه سو پاته مګر پښتنو په دې درنه جګړه کي له دبرشو مېړو نه زیات نه بایلوله. انګرېزانو سره له خپله هروز او کره و فره[82] په دې جګړه کي یوازي دا وکړای سوای چي د ریکاباش او ذوالفقار قلعي ونیسي او څه غنم لاس ته راولي لښکر ته یې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر وروی دواړي قلعي یې پر وترلې، په دغه شپه یې بیرته ځني ونیولې انګرېزان یې په ماته ویاسته.

---

[82] کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دیرلسم د شعبان د میاشتي د پښتنو یو کام ولاړ سو دري توپه یې پر یوه شاګې وخېژوله د لمر لوېدو د خوا یې چي د دوی پر لښکر یې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزیر مختار پر شلتان امر وکی چي میجر شتوین پر وروباسي هغه د یو ټولی عسکرو سره وروت، څه شکل پر مخ ولاړ چي د دوی او د پښتنو د پیاده ګور په میانځ کي تر دوولس ګزه شکل زیاته مځکه نه وه، سره ګډ سوه، د جګړې اور ولګېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه ونجتله او زښته مړانه یې ښکاره کړه چي جګړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پیاده ګور هم ناچار سو پر شا راغله انګرېز شاګې ونیوه د درو توپو څخه د یوه اربه ماته وه دوه نور یې خپل عسکر ګاه ته یووړه.

دي برې د انګرېز په جسد څه روح ننه یوست او نژدې وه هغه عیش او خوښي چي بشپړه یې د لاسه ایستلې وه بیرته لاس ته راولي هغه و چي د جنرل سیل څخه د جلال آباد د خوا خبر وروړسېده چي څو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تر وس تېره ده، زښته ناامید سو.

مګر بیا هم د ژوند حرص دوی وګمارله چي د محمد خان د استحکام د لاس راوستو د پاره چي په لار کي د ذخیرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مګر ستهورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وګواښله او ویې ویل د انګلیس لښکر وروسته د جګړې توان نه لري له دې رای څخه یې مخ وګرزاوه بله رای یې غوره کړه، ملا یې وتړله چي د بیمارو (بي بي مهرو) پر کلي چي خوراکه یې له هغه ځایه موندله لاس وموښي.

هغه و چي میجر شتوین یې له ډېر لښکر سره ولېږه مګر دا ښکاره سوه چي پښتنو پخوا تر دوی دمخه د هغه کلي د لاس ته راوړو د پاره حرکت کړی دی په دې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ژر په ژر يو جګړه پېښه سوه او پر انګلیس يې داسي حال جوړ کي چي ډېرو ضابطانو يې ټپونه واخيستل نا اميد پر شا ولاړ.

دوه ويشتمه د شعبان د مياشتي وه چي محمد اکبر خان د باميانو د خوا څخه کابل ته راورسېده د پښتنو سره يې ملا وتړله مل يې سو.

په دغه ورځ د انګليس رايه پر دې سوه چي پر بېمارو[83] (بي بي مهرو) لاس ومومي وزير مختار شلتان يې وګماره چي وخوځېږي وروسته ده سره له ميجر کارشه لښکر وخوړاوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زياتي تر يوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط ځلو ښت تنه استېده.

شلتان پر ميجر شتوين او ميجر کارش رېغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مګر دوی پر غير عادي لار يرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ويده يوه ټولی تري نه مړه کړه سوه پخپله ميجر شتوين ټپ واخيست، شلتان چي دا حال وليده ميجر کارش او سلو تنو مهند سينو ته يې امر وکی چي په زښته تلوليږ ورځ يو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لا نه و تمام سوی چي د کابل د وګړو څخه لس زره مېړه په سترګه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غر هم پر دوی سپور دی او ګولۍ يې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او ليور امر کړه سوه چي لښکر تيار کي او د قلا په څېر يې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توګه پر پښتنو يرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا يې يرغل وروړ، ليفټېننټ واکر يې

---

[83] په کوټه چاپ کي: "بېجارو نومی کلی " ليکلی دئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ په دې شخړه کي د پښتنو يو غټ تېپي سو، وروسته يې د درو خواوو ښخه عمومي يرغل پر ورو ی دوی يې زښته سره زمول کړه، سخته جګړه يې وکړه د قتل لاس يې پر بر کی.

انګليس په دې حال کي د تښتي لار غوښته په سپرو يې جبن ګډ سو قائد چي امر په حرکت ورکی دوی هولکيان سوه پر شا ولاړه هغه و چي پښتنو د دوی پر توپو او ذخيرو لاس وموندہ، څرنګه چي يو له غټانو څخه يې ټپی سوی و، دا يې غوره کړه چي مخ پر ښار لاړ سي.

انګليسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره يې مخ ورونيوه توپ يې بيرته لاسته راووست او خوله يې پر پښتنو وروګرزوله، پښتنو بيرته مخ پر راوګرزاوه کلک يرغل يې پر ورووړ، د انګليسانو ټولی يې سره تيت او پرک کړه انګليسان وکړی وګړی وتښتېده، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوی استربل ايله نه کی تر څو چي انګليسانو سوا له د بوالو څخه بل استحکام ونه موندہ.

څرنګه چي د انګليس د خاطر ډګر د غم لښکر ونيوه او له هره لوره د هيلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله يې ځان و تقدير ته وسپاره د روغي دروازه يې وټکوله هغه و چي وزير مختار پښتنو ته سفير ورولېږه د مسالمي مهرباني يې تري نه وغوښته.

پښتنو وويله: ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چي د انګليس د جنس يو وګړی هم په ملک کي پاته نه سي نور شرطونه يې لا هم ورو ړاندي کړي وه چي مختار وزير په هيڅ توګه نسوای قبلولای او منل يې زښته دروند بار و.

بعداً ــ وروسته يو د پښتنو له سفراو څخه جګ سو ويې ويل:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قيامت ورځ نژدې ده هغه ورځ به مونږ واړه سره غونډ کي ظالم به له مظلومه او حق به له باطله پيل کړي.

وروسته تر څه جګړي پښتنو په پای کي پر شپږمه د روژې د مياشتي د محمد شريف قلا بيرته لاس ته راوړله.

په دې حال کي غولی پر انګريز تنګ سو او وپوهېده چي په زور يا خوښي بله چاره بې روغي نسته ځکه يې يوه معاهده وليکله چي درلوونکې د څو مادو وه، پخپله او شلتان او نبکتل او جمريز لاسليک کړه.

پر يوولسمه د روژې د مياشتي دغه وزير د کپتان لارنس او ترزرو مکنيزي او نورو رجالو د سياه سنګ د غره سره نژدې راوواته. او هورې يې يوه جرګه د پښتنو سره وکړه، دی ودرېده غوښته يې چي د پښتنو زړونه لاسته راولي ويې ويل:-

مونږ انګرېزانو تل امير دوست محمد خان ته په درنه سترګه کتلي دي د ده شان مو لوړ بللی دی او عزت مو ورکړی دی.

وروسته يې معاهده راوايستله و جرګې ته يې څرګنده کړه، مضمون يې دا دی:-

پر انګرېزانو لازمه ده چي کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ايله کي په دې شرط چي پښتانه يو له خپلو غټانو څخه د انګرېزانو سره مل کي چي انګرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چي هند ته ورسېده هغه سړی (مراد امير دوست محمد دی "مرتب") به بيرته را ايله کي.

پښتنو لره دا لازمه ده چي د کاله به يو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک وي یا دباندي هر ځای چي استېږي ورکوي.

انګلیس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مګر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمد اکبرخان ته وړاندي سوه تر حرج او تعدیل وروسته یې داسي مقرره کړه چي پر انګریز لازمه ده چي په درې ورځي کي دا نور ښارونه تش کي او دی به د تشېدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انګرېزانو په تلوار پیل د عساکرو و نقل ته وکي د بالاحصار یې ایستله او قلاوي یې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زیات سړی خیال نه سي کولای تشولې، د محمد اکبرخان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واړي تشي کي د دوی سره دي مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د میاشتي واوره پر ولوېده مصیبت یې پر کوترم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواړي. مختار وزیر پر شلم د روژې د پښتنو سره یو مجلس جوړ کی، پښتنو د انګرېزانو څخه نیمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انګرېزانو په لاس کي وه څني ویې غوښته، نوموړي وزیر په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه یې د خپلي وعدې د ټینګار دپاره کپتان کیلي او کپتان ابري د رهن[84] په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ویشتم د روژې مستر اسکنیز چي د محمد اکبرخان په لاس کي بندي و، مختار وزیر ته ورغی خبر یې ورکی چي محمد اکبر خان د یو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت یې ربړېده ژبه یې بنده ده، ویې ویل:-

---

[84] رهن: ګروګان، یرغمل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه غواړي چي په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسي چي هغه ستا سره يو مخيزه فيصله وکړي. وزير چي دا خبره واروېده بې اطاعته يې بله چاره ونه ليده مګر له وروستني غدره ببرېده وروسته يې د تياري ږغ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تيپي پر خوا وخوځېده هلته يې د محمداکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چي هغه د ځيني پښتني خانانو سره راورسګېده، د مختار وزير سره يې روغبړ وکی، دغه رنګه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغبړ وکی.

وروسته د پښتنو سپاره يو ــ يو، دوه ــ دوه پر دوی راتوی سوه محمداکبر خان ناره کړه چي هر يو له تاسي څخه چي له يوه سره يې روغبړ کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزير لاسونه يې پرېکړه په داسي حال کي چي ده ناري د واويلا واغوثا وهلي کوتی يې اُژُو ور ببل کی د کابل په کوڅو کي يې د نمايش په ډول څکاوه تر واريه (ترېور) يې پر يو لار په دار وځړاوه.

لنفټيننټ ابري چي د دې واقعې روايت کوي د انګرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لويانو ښکاره کوي.

دی د محی الدين خان په لاس کي بندي و د محمداکبرخان حضور ته يې راووست محمداکبر خان په داسي سترګو چي قهر او غضب تر څڅېده ده ته يې وکتل او ويې ويل:-

ای انګرېزه ! تاسي زموږ ملک ته هيله اچولې ده، ومو ليده چي په خپله سزا ورسېدا است. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چي څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته يې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته ميجر پاتنجر چي خلف و د مختار وزير چي سروليم نومېده هوډ يې وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د پښتنو سره بله جرګه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دي توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دي ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شيان چي په خزانه اړه لري موږ ته دي راوسپارل سي.
3. يو ډله د مشرانو څخه د انګرېزانو سره د ښځو او اولادو دې د ګروی په ډول موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزير يې د راکړن وعده کړېده هغه وعده دي پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه واورېده وپوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د ګيدړو لوبې او خبلې[85] چي د انګرېز طبيعت په هغه عادت نيولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تېغ او توري ځای دی، ځکه يې بې قبلولو بله چاره ونه ليده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او ځروکړي هيڅکله هغه ته غاړه نه ايښودي. جنرل الفنستېن هوډه وکړه چي لوبې او غيرت ښکاره کي ځان يې لکه پشي وپړساوه مګر دې پړسېدو د ده د انګرېزانو په نفس کي څه تودوخه پيدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکی.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن يې سره د دوی د ښځو او کوچنيانو د رهن په توګه پرېښوول، زخميان يې د يوه پښتانه کره وسپارله،

[85] خبلې = چمونه، چمبازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني طبيبان يې و علاج ته وګمارله، پنځه توپه يې و پښتنو ته پرېښوول.

د کوچني اختر د میاشتي پر شپږمه سره د نهه توپو او دوولس زره اوښه چي نر او ښځي يې پر سپاره وه وخوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسي و، په لار کي يو ولې[86] ته ورسېده چي پوري واته)باندي(ضروري وه، او پرته بې يوه پله بله لار د پوري وتو هم نه وه، وروسته تر ډېرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چي يې پرې کړه بکران[87] ته ورسېده.

پښتانه چي هر ځای وه د دوی په ځان بلا وه، د دوی استربل يې نه پرېښود د دوی په ځرک پسي لکه وږي شرمښان راورسېده ځای پر ځای او ټاپې پر ټاپې يې دوی شکوله او تهونګری (؟) يې يو بل توپ هم ځني يووی. او محمد اکبر خان ته يې وروی.

محمد اکبر خان بيرته راوګرزېده پر دوی يې شرط کښېښود چي د خپلو لويانو ځخه شپږ کسه نور په ګروي کي راپرېږدي دوی هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چي په کورته به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوی راباسي په دې شرط چي پښتانه به هم دوی ته ضرر نه رسوي او نه به د دوی ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خواري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزي پر وکړې ميجر شتوين د دفع هوډه وکړه مګر ويې نسوای کولای.
محمد اکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وګړو د رهن په توګه

---

[86] وياله.
[87] ښايي چي بګرام دي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغونبتله بله ډله يې وروسپارله څو چې سالم پاته سوه د خورد کابل[88] لاري ته ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چې څو ميله اوږدوالی لري، لار چې پر هغه ښايي سرې تېر سي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خواته يوه شپله ده چې شپېته ګزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جګ غر ولاړ دی.

په دې ځای کي بيا پښتانه پر راغله دوی يې محاصره کړه بل توپ يې ځني واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چې درې زره وګړي يې ځني مړه کړه، او ډيري غوره ذخيرې يې ځني يووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوندو د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کوچ اراده يې درلوده د دوی د ښځو او کوچنيانو د حفاظت خبر د محمداکبر خان د خوا وړورسېده دا چي يې واروېده څه په خاطر پوره سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پونځېده.

پر لسمه د دغې مياشتي په داسي حال کي چي دوی په کوچ اخته وه پښتنو بيا تاړاک پر راوی د هري خوا يې د تېنتي لار پر وتړله، توري يې وکښې. انګرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستاني لښکر يې وسله واچوله مخ يې و تېښتي ته کښېښو. مګر د ژغور لار د هر لوري تړلې وه او نجات د مرګه څخه ناممکن و.

انګرېزان لا و قبر جبار[89] ته نه وه رسېدلي چي د پښتنو تورو دوی د ريښو وکښه مالونه او ذخيرې يې ځني يووړې پرته بې يوه توپه بل شی نه وه ورپاته د "هفت

---

[88] په کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دئ بايد ونه ژباړل سي، "مرتب".
[89] په خاک جبار مشهور دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتل "لار د مړو د لاښو ډکه وه.

لنډه دا ده چي د هغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وګړي له هغي روځي څخه چي راوتلي وه تر هغي روځي پوري چي کټه سنګ ته ورسېده په قتل ورسېده د غیر منتظمه لښکرو د مړو تعداد يې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چي کتر سنګ ته ورسېده يوه بله ډله يې په بند ولاړه او يو توپ چي ورپاته و هغه يې هم بايلو.

پر يوولسم د کوچني اختر له کتر سنګ څخه د جګدلک[90] پر لور وخوزېده مازديګر هلته ورسېده پر تپه وخاته صفونه يې وتړله د پښتنو د بېرولو د پاره يې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چي دا ننداره وليده د خښم ويني يې وايشېدې ځکه يې تر دوی لوړ ځای ونيوه او د توپو خولي يې پر راخلاصي کړې.

هغه و چي محمد اکبر خان اسکنيز راوغوښت ورته ويې ويل پرته بې دې بله چاره نه لرې چي شليتان او جانسن هم په ګرو کې راپرېږدې په دغه خبرو اترو کې اسکنيز ناخبره و چي ډزه يې پر وکړه مړ يې کې.

انګريزانو چي دا ننداره وليده وغورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره وکښله له هره لوره يې د دوی استربل ونيوه په دې ځای کي يې د مړو شمېر تر خورد کابل ډېر و.

په سهار د شوال د ديرلسمي پښتانه وپوهېده چي د انګريزانو وګړو شمېر پر مخ لږ

---

[90] په کوټه چاپ کي: "چکولی" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سو نو په منځ کي د دوی ګرزېده ځيني يې وژله ځيني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکتر برېډون بل غوړ نجات ونه موند ه ډاکتر برېډون مخ تښتي ته کښېښو ، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځايه يې مستقيماً انګرېزانو ته خبر ورکی. پښتانه پوهېده چي د دوی د مکرو او حيلو خبري پرته د دوی د بهاندو وينو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو[91] سترګي بې د ګور د خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انګرېزانو ويني وبهولې د غرو څوکي يې د دوی هديري کړې. د عهد نه پاللو مړغونه يې په دوی بنه وځکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخميان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کيفيت او حالت د انګرېز د لښکرو په کابل کي پر دغه ځای پای ته ورسېده.

د انګرېز لښکر چي د غزني په ښار کي اوسېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړی لښکر چي په اخته سوی و. ځيني يې د يخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. څوک يې بنديان ونيول سوه، او په مياشتو مياشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبرخان ډېر په عزت د دوی استقبال وکی او هلته د ميجر باتنجر سره يو ځای سوه.

وروسته تر دې واقعې محمد اکبرخان د دوی و ضابطانو ته خپلې توري بېرته ورکړې او څه روپۍ يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرګ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزايي شاه شجاع مړ کی په

---

[91] توزن = طمع کوونکی، بې همته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو کي لګه درګه ګډه سوه، ډلي يې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جګړې پيښې سوې لويانو او مشرانو وطن سره ووېشه د محمداکبر خان لښکر تر ښار دباندي و، فتح جنګ د شاه شجاع زوی هم په دوی پوري و. په دې منځ کي د انګرېزانو عسکر چي د ژمي او سړو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوزېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جګړه د دوی او د محمد اکبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انګرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک[92] وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انګرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي څوک نسته چي زموږ مخي ته دي راسي پر ښارو يې تاړاک واچاوه په چارچته يې اور ولګاوه چارچته يو مشهور بازار دی چي د سلطان هند اورنګزېب د وخته څخه موجود دی له عجيبه و بناو[93] څخه دی پر له پسي بندونه او ګردشونه لري اوږدوالی يې شپږ سوه او بر يې د برش قدمه دی پر د يوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه کښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لاش هم په دغه بازار کي ځړولی و.

وروسته يې مخ د استالف پر کلي ونيوه ښځه او نر، کوچني او لوی، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمداکبر خان او د کابل وګړي په دې وخت کي غرو ته وختاته.

څرنګه چي د انګليس لښکرو د کسات په اخيستو کي د پښتنو څخه ځانونه کامياب وګڼله دا ببره ورسره وه چي له موږ سره به هم دغسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

---

[92] جنرال پالک؟
[93] بناوي = ودانۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چي شاه شجاع چي د سلطنت طمع او هیله یي کړې وه وینه یې هدر ولاړه انګریزانو چي دا حرص درلود چي د پښتنو تېک ونیسي او فایده ځني واخلي د دوی د استوګني ځایونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چي د دوی د ښځو او اولاد ساتنه کړې وه او قتل عام چي انګرېز په ښځو، کوچنیانو او ناجوړو کي د استالف ګډ کړی و، و دنیا ته یې دا ښکاره کړه چي:-

طبیعي ښه خصایل او شریف اخلاق ډیري استوګي په غرو کي هیڅ بدل نه کړه او پست کوړنګ طبایع علومو او معارفو مهذب نه کړه او چینو د تربیت پرې نه وله او پاک یې نکړه.

وروسته تر دې انګرېزانو امیر دوست محمد خان له اسارته خلاص کی کابل ته یې ولېږه (او هغه) په خپله پر کابل او جلال آباد او شاوخوا یې بری وموندہ.

د دوست محمد خان ورور کهندل خان چي د مخه مو یې ذکر وکړ، سره له نورو ورونو یې د ایران پاچا ته التجا وروړه چي وایې روېده چي د انګلیس لښکرو کندهار خالي کړی دی د شاه په مرسته یې لښکر تیار کی او مخ پر کندهار یې ور وخوزاوه، وروسته تر لږ جګړې چي د ده او سدوزو په میانځ کي وسوه پر کندهار یې بری وموندہ فرمان یې پر خواوشا خپور سو.

دغه ډول د ده او دوست محمد خان په میانځ کي جګړې وسوې، بری د امیر و خواته و، (امیر) لښکر یې د هرات پر لور وپونځاوه مګر نا امیده بیرته راوګرزېده. وروسته تر څو کاله له امارت څخه د امیر، رنجیت سنګهـ په پېښور کي د ده پر لښکر تاړاک وروی، ګاه یو غالب ګاه بل مغلوب و.

څرنګه چي جګړې ډېر ځنډ وخوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وګړي په قتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده انګرېزانو داسې وګڼله چې پېښور ته ننواته د پنجاب کيلي بلل کېږي او د دې ځای لاندې کېده د امير تر لاس سبب د مړوچه کېدو د امير ګرځي او هم د انګرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چې په منځ کې د دوی سوله وکړي دا شرط يې کېښېښو چې د پېښور ښار دې د رنجيت سنګهـ په لاس کې وي.

انګرېزانو په دې حرکت کې خپل نه يوازې د هند څخه د خلل لارې وتړلې بلکه دا يې هم اراده درلوده چې د خپلې استېلا لار و هغه ته خلاصه کې ځکه چې انګرېز په دې پوهېده چې د رنجيت سنګهـ پاچهي چې ده جوړه کړېده زښته پر سُسته پايه جوړه سوې ده او دغسې هم وه چې لږ وخت وروسته تر سولې يې هغه استېلا کې.

په دغه لګه دركه كې كهندل خان مړ سو ، د وروڼو يې په منځ پر پاچهي جګړې پېښې سوې يو له بله قتلونه وسوه ، وينې وبهيدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چې دوست محمد خان په خپل منځ کې حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چې خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر وخوزاوه کندهار يې فتح کې او هر يوه ته د دوی يې دپاره د دې چې د فتنې او شر لار وتړي مواجب مقرر کړه چې هره مياشت به ورکول کېږي هغه و چې دغه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندې نتيجه ورکړه په دې وخت کې يې خپل زوی محمداکرم د بلخ و خوا ته چې د انګرېز د برې په وخت کې ياغيان سوي وه او د استقلال ډول يې ډنګولی و ، واستاوه بيرته يې د پښتانه تر اطاعت لاندې راوسته پرته د هرات بې ښاره نور اصلي ځايونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه دباندې پاته نه سوه ، لکه د مخه چې مو ذکر وکړ هرات د کامران په لاس کې و ، دې زړه ور سړي بشپړه شل مياشتې په ډېره پوهه سره ، سره له دې چې خورا لږ لښکر يې و ، د ايران د لښکر مقابله وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته شهوت پر ده برى وموندە، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کي ډوب سو ، په دې سبب پښتانه ځني خوا پوټه سوه خپل وزير يارمحمد خان باميزي بازۍ په کولې تر څو چي د ښار دباندي يې دی مړ کی او پر ملک يې غېگړ راوګرزوله، د ده د مړيني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له ښارو څخه پرې سوه.

لنډه دا ده هغه چي احمد شاه سدوزي لکه وسيع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه ورۍ او پوهي او عدالت اقتصاد په معشيت کي لاس ته راوستلي وه د ده زامنانو، لمسيانو ، کړوسيانو په نتيجه کي د جبن جور[94] په شهوتو کي ډوبتيا ، ضايع او د لاسه وايسته.

نومړي وزير د ايران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو ښارو د ساتني د پاره يې د ده پر اوږه تکيه کوله.

وروسته د ده تر مړيني د ده زوی سيد محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سيد محمد خان يو ناپوه، بد اخلاق، سنګدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غضبه ډک سوه، فتنه (يې) په پرته کړه، شاهزاده يوسف سدوزی چي په هغه وخت کي په مشهد کي اوسېده راويې غوښت د شاه څخه يې هيله وکړه چي دی د لښکر سره راولېږي شاه هم دغسي وکړه دی سره د ايران د لښکره بې مانعه د هرات ښار ته ننووت او سيد محمد خان يې مړ کی.

وروسته په هرات کي ځيني فتني ولوېدې، ناصرالدين شاه د بري د پاره فرصت غنيمت وباله لښکر يې د سلطان مراد ميرزا تر قومانده لاندي په سنه 1274 کي

[94] جبن: بېره، بې زړه توب. جور: ظلم ـ ستم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوزاوه څو روځې يې هرات په محاصره کې واچاوه ويې نيوه هرات يې د ايران تر پاچهۍ لاندې کی.
انګريز چې دا واروېده په خبنم سو ځکه چې دی پوهېده چې هرات دروازه او کيلي د هندوستان ده ژر يې لښکر د خليج فارس وخواته ولاړ کی، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه[95] يې دپاره د دې چې شاه وبېروي او هغه خلل چې ورورسته ځني پېښبېږي او هيجان چې په هندوستان کې په سبب د څرګندېدو د خبر د پرمخ تللو د ايراني لښکرو پښتانه په مځکه کې استېلا کړه.

يو کال وروسته له دې واقعې سوله سره وسوه انګليس تر خپله هوډ چې ايران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چې شاه دې يو پښتون په هرات کې حاکم ودروي او لښکر دې له هراته بېرته ايران ته وغواړي.

شاه د امير د اکا زوی چې خسر يې کېده په مشوره د انګريز په هرات کې والي کښېناوه په دې شرط چې سکه به د شاه پر نامه وهله کېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله کېږي.

سره له دې هم د انګريز زړه پوره نه سو وروسته تر څو کاله يې امير دوست محمد خان وپوځاوه چې هرات ونيسي، وعده يې ورسره وکړه چې خپل لښکر به ورکوي چې ملک يې په ساتلی وي. دپاره د دې چې يو امارت چې په ميانځ کې د هندوستان او روس يو کروړ د بوال وي په ميانځنۍ ايشيا کې قايم کړه سي.

هغه و چې امير لښکر تيار کی د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر ډېر وخته پوري په محاصره کې واچاوه په دغه هاړودوړ کې سلطان محمد خان چې د ننه په

[95] د کوټې چاپ کې: "د محمره په ښار" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلا کي و وفات سو د ده له وفات څومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امیر هم په خپله چونۍ کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم وروړي وروسته تر څو حملو په 1280 کال کي په ډېر زیار او سختۍ ښار ونیوه سو. امیر دوست محمد خان عاقل، زیرک، هوښیار سړی و، طبیعت یې نرم او پوست و، د ظلم هڅه یې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه یې په ښه سلوک ځان رخي کښلي(96) وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وه ده ته یې خضوع او اطاعت درلود او د ده تر نقشه د تدبیر او حکمت لاندي یې سلطنت تاسیس کړی و.

امیر دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښیار زوی یې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک یې د انګرېز د حرص د منګلو ویوست دی یې خپل ولیعهد وټاکه.

څرنګه چي نوموړی د پلار په ژوند کي وفات سو د ده ورور شېرعلیخان د ده ځای ونیوه که څه هم امیر په ټاکلو کي د ده د ورور رعایت د محمد اکبر چي د ده سره یې خصوصاً او په تېره بیا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مګر د ملت د حقونو ساتنه یې ونکړه او نه یې دې ته وکتله چي پر دې باندي په څه تو ګه خطرونه بنا کېږي، څرنګه چي ځیني ورونه د شېرعلیخان په عمر کي تر ده لوی وه سر یې ده ته نه کښېته کاوه هغه و چي فتنې ولاړي سوې، ویني وبهیدې، ښارونه خراب سوه. امیر په هرات ولایت کي د پښتانه یو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مګر امیر په مقرربدو کي د خپل زامنانو د پښتانه د ملک په ولایاتو کي یوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امیر په خپل دغه حرکت

(96) رخي کښلي: کش کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د فتنې او بغاوت موقعيت دوی ته ورکی.

لکه د مخه چي وويل سوه امير په وخت کي د هرات د محاصرې په خپله چونۍ کي وفات سو، له زامنو څخه يې شېرعليخان وليعهد سو، محمد امين خان او محمد اسلم خان[97] په معسکر کي حضور درلودی.

شېرعليخان يو خاين وزير له غلجو څخه درلودی چي محمد رفيق نومېده دی يې وپوښځاوه چي دا نور ورونه تر خپل لاس لاندي راوله، دا سې يې ورته وويله:-

ستا سلطه تر هغو پوري چي دا بې واکو واليان په تيره بيا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټينګار نه سي موندلای. دا خبر څرګنده سوه او د هغه چا تر غوږه چي په معسکر کي وه ورسېده هر يوه په دغه شپه مخ تښتي ته کښېښوه هر والي د خپل ولايت و لور ته ولاړ. شېر عليخان چي د دوی په تېښتـه خبر سو د هرات د ښار په تنظيم اخته او خپل زوی محمد يعقوب خان يې د هغه ځای والي مقرر کی په خپله بې له دې چي پر هغو ځايونو چي ورونو يې استيلا کړي وه تعرض وکی د بلخ لار يې ونيوله، هوډ يې وکړ چي خپل لوی ورور محمد افضل خان ته چي خلکو په درنه سترګه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو ورونو مروجه و، چم وکی او تر خپل لاس يې لاندي کی.

چي د بلخ شاوخوا ته ورسېده ليک يې ورولېږه دا سې هيله يې وړاند کړه:-

تـه زمـوږ لـوی او مشـر ورور يـې دا ښـايي چـي د وطـن پـه اصـلاح کـي د فسـاد پـه ورکېدو کي او د ورونو په اتحاد کي زيار وباسې، زه عهد کومه چي ستا له امره به

[97] په کوټه چاپ کي دا نومونه: "محمد اعظم خان، محمد حسن خان، محمد اسلام خان" راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر ونه پېچم او وانبکی د اطاعت ستا به غاړي ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د لیک د مضمونه خبر سو ، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زړه پوره سو دی یې ونیاوه بندي یې کی د هغه زوی عبد الرحمن مخ پر بخارا وتښتېده، بلخ د ده (شېرعلیخان) په تصرف کي سو خپل ورور فیض محمد خان یې هورې والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوګرځېده.

وروسته یې لښکر غونډ کی د خپل وزیر محمد رفیق تر قیادت لاندي یې د محمد اعظم د مقابلي د پاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړی حمله مات سو مخ پر هند وتښتېده.

چي د دغه لوړني نوموړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهیم خان ضعیف الفکر یې د کابل حاکم وټاکه پخپله د پاره د نیولو د خپل ورور محمد امین خان د کندهار وخواته وخوځېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور یې سره له لښکره مخ ته ودرېده جګړه پېښه سوه په نتیجه کي د ده زوی محمد علي او امین ورور یې په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعي پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتیجه کي یې حکومت او اداره د لښکرو پرېښووله په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېنوست هغه وخت چي خبر د تغیر د حال او عزلت پیغام د ده و عبد الرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوځېده وروسته تر لړو جګړو یې د فیض محمد خان په اوږه هغه اُلکه ونیوله.

د محمد اعظم خان سره څکه چي انګریز ښه مخ نه وړی هند یې پرېښنو بلخ ته ولاړی په عبد الرحمن پوري ملحق سو کار یې مړوچه سو تکړه لښکر یې تیار کی د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار ته يې هوډه وکړه د کابل تر رسېدو د مخه په باجګاه کې د دوی او د محمد ابراهيم خان د شېرعليخان د زوی د لښکرو په مېانځ کې محاربه پېښه سوه په نتيجه کې د محمد ابراهيم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو، د بيري څخه قندهار ته ولاړ.
په دې وخت کې محمد رفيق خان د شېر عليخان وزير په کابل کې و په ډېر ورين تندي يې د دوی هرکلی وکی په سلامتي او مبارکي کابل ته ننواته وروسته يې يوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح يې کی، څرنګه چې خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر عليخان د غفلت له خوبه ويښ سو او د غم و ېبهوښۍ څخه پر سد سو، بيا يې لښکر تيار کی مخ پر کابل ولاړ، په غزني او شېخ آباد کې د محمد عظيم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جګړې اور ولګېده محمدعظيم برى وموند ه شېر عليخان ماتې وکړه مخ پر کندهار ولاړ، محمد عظيم په غزني ننووت خپل ورور محمد افضل يې د حبسه ايله کی وروسته څه ده څه د ده عسکرو د ده پاچهي ومنله.

دا برى چې يې وموند ه کابل ته وګرزېده محمدعظيم خان وليده چې محمد رفيق زيار کاږي چې نفاق او لګه درګه د خانانو او مشرانو په مېانځ کې واچوي څکه دى د پخوانۍ فتني په جزا او دا چې خپل بادار يې پرې ايښى و او خيانت يې ورسره کړى و او استربل يې زيارکښه چې فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمد اعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور وخوزېده د غلجو په کلات کې د امير شېر عليخان سره مخامخ سو، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر عليخان په دغه شخړه کې زښته زړه وري ښکاره کړه مګر د ده د زړه قوت سبب د ثبات د ده د عساکرو په سبب د ډېرو ماتو چې زښت يې بې زړه کړي وه ونه ګرزېده ناچار سو قندهار يې ايله کی مخ پر هرات ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو میاشتي وروسته د یوې ډلي سپرو سره مخ پر بلخ ولاړی او یو لوی شمېر د ازبکو او پښتنو جګړالیان یې سره ټول کړه.د فیض محمد خان تر لاس لاندي یې د کوهستان د سختي لاري څخه پر کابل وا ستوله په پنجشیر کي د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره وا چاوه په دغه شخړه کي فیض محمد خان په قتل ورسېده ګویا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واړو د ده مرګ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ایله کړه ولاړ غرو ته وخوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، څرنګه چي پوهېده چي عبدالرحمن خان دی نه پسي پرېږدي له هغه ځایه څخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کي یې سکته وکړه[98].

په دې وخت کي محمد افضل خان چي د علم او علماوو مین او د ظلم څخه یې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور یې استخلاف وکی.

چي پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن یې بلخ ته ولېږه او اسمعیل خان د محمد امین خان په زوی یې دی مړوجه کی چي وکولای سي هغه اور د فتني چي د ازبکو او پښتنو په منځ کي لګېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان یې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزیز خان چي په دغه وخت کي یې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په ریاست مقرر کی. دا ځوان رئیس غرور پر سر وا خیست بې له دې چي پلار په خبر سي لښکر یې غونډ کی او د هرات پر لور یې وخوزاوه چي ګرشک ته ورسېده د شېرعلیخان د زوی محمد یعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئیس نابېره د دوه سوه پیاده و سره د غلیم د لښکر پر قلب حمله وروړه یو توپ یې ونیوه، توپچي یې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد یعقوب خان لښکر چي ولیده چي مرسته

---

[98] سکته (د لومړي دوهم او دریم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ورته رارسېږي له هره لور پر ده راوګرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرقيانو عادت چي دی چي په وخت کي د رئيس د بايللو تښتي، دوی هم مخ تښتي ته کښېښنو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکی قندهار يې بې ټکه ټوکه لاس ته راووست، شېر عليخان چي دا خبره واروېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډي جوش وخوړ د جمشيدي او فيروزکوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکی.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شپږ فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واروېده چي شېر عليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځای دی، بلخ ته يې خبر ورکی خاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېرعليخان و وينو ته ناست دی، ځکه چي د ده پلار يې وژلی و او خورا يې سپک کړی و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخوځاوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جګړه سره ګډ سوه ده د کابل پر ښار تاړاک يووی د شېر علي خان په نامه يې ډغ پورته کی په دې خيال سره چي شېرعليخان به دی د پلار پر ځای په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکرو د نااميدی لښکرو بری وموندہ بې اتفاقي پکښي ولوېده څرنګه چي ځانونه يې د دوو لښکرو په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېدای په فکرو او خيالاتو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمداعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي ببره اخته دی بې زړه سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشیدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه ښايي چي تکیه وکړه سي د بلخ وخواته وتښتېده د خپل وراره عبدالرحمن سره یو ځای سو شېر علیخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننووت. د خلکو د خوا یې په ورین تندي هرکلی وسو، ولي ده د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه موندلي وه. محمد اعظم خان او عبدالرحمن ډېر زیار ویوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډ کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته وخوزېده شېر علي د جګړي په ډګر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جګړو د محمد اعظم او عبدالرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښو، مشهد ته ولاړه عبدالرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي یې استوګه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د ایران په لار کي د نیشاپور په ښار کي وفات سو، دی یو مدبر، هوښیار سړی و، عدل یې خوښ و مګر ضرورت او طبیعي د زماني حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی یې چي په حقیقت کي سبب د نا امیدۍ او د سلطنت د تلو د ده ګرزېدلی و، د قندهار د لښکر په ریاست وټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو بروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه یې اندېښنه درلوده، بې عاره بې ننګه وه خیانت یې رذالت نه باله

ډېری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غلیمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهبه و چي په وحدت الوجود سره قایل و. لنډه دا چي امیر شېرعلیخان په سنه 1285 کي بې له یو جګړه کوونکي او ترټونکي چي په مخ کي دي یې ودرېږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انګرېز دعوت یې قبول کی د انبالې و خواته یې حرکت وکی انګرېز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حیلو د چمو ډکي وې اوس یې په نورو زیاتي وعدو او قولو ټینګي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې خوا چي راوګرزېده خاين اسماعيل خان يې سره له نورو وروڼو و هند ته ويوست خپل توريالی او مېړه زوی محمد يعقوب خان يې له وليعهدۍ څخه ويوست او د ده ورور عبدالله خان يې سره له دې چي په عمر کوچنی و په سبب د ده د مور وليعهد وټاکه. څه بد شی دی شهوت. سترګي د حق د ليدو څخه ړندوي عقل د سمي لاري څخه تېروي په کېږه[99] کي يې اچوي.

محمد يعقوب خان هرات ته ولاړی هلته يې د سرکښۍ جنډه پورته کړه په سرکښي کي ځو مره وخت تېر نه سو چي د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو ، سره له دې چي د پلار پر لښکر بريالی و بيا يې هم د پلار غوښته ومنله پلار يې پر ځای د دې چي دی ونازوي په محبس کي واچاوه، امير لا په خپل مقصد نه و کامياب سوی چي د اجل لښکر يې پر نوي وليعهد تاړاک راوی.

په سنه 1295 کي د روس وفدونه[100] امير ته راتله په دې سبب وسوسې او انديښني د انګرېزانو لويانو ته ولوېدې يو سفارت يې چي له ځو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و ، د امير حضور ته ولېږه، امير په دې سبب چي انګرېز له ځو کالو راهيسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه.

پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوزاوه.

---

[99] کېږه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده، ژوره.

[100] په کوټه چاپ 141 مخ کي د روسي وفدو پر ځای "رومي سفيران" ليکل سويدي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم فصل

په بيان کي د بېل بېل کامو چي په افغانســتان کي اســتوګه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه د دوی او دغه رنګه توضيح د حکومت د دوی چي په څــه توګه يې په دې ښــارو کي کوي؟

لو ټولی چي په دغه اُلکه[1] کي استوګه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون کام دی. د دوی د استوګي ځايونه د ملک جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس کي حقد او حسد، کسات اخيستو ته هڅه درلوول، د جګړو او حربونو غوښتل، په کوچني سبب سره ژر په خښم کېدل ډېره مونده کېږي. او دا خويونه د دوی د انهار[2] څرګند ېږي، تندي يې تل تروه وي.

که څه هم په ځيني کارو کي حلم او نرمي کوي مګر خوشحال سړي لږ پکښي پيدا کېږي، زيږې خبري کوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لوړني اخلاقو د دوی او پر زيږوالي د دوی د طبيعت دلالت کوي.

لګو درګو، نتنو[3]، تاړاک وهلو، مال وړلو ته ډېره هڅه لري. له دې سببه چي زړه

---

[1] اُلکه: مځکه، سيمه، وطن.

[2] مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟

[3] نتنه: خواری. جمع يې (نتني) ده او (نتنو) د (نتني) مغيره شکل دئ (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وري او اقدام او طبيعي هڅه و جګړو ته يې په ختمه کې اخښلي ده د صد يو راهيسته طبيعت دوی ته داسي ترتيب د عسکري نظام ور ښوولی دی چي د نن ورځي د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توګه دی چي صفونه ودروي ښه ټينګ ترتيبات يې وکي ضابطان يې د لويانو او کوچنيانو مراتب ټاکي. چي د جګړې ډګر ته يې باسي لويان يې په وړاندي وړاندي د لښکر ځي. چي د جګړې اور بل سي ضابطان استربل و نيسي، لښکريان جګړې ته لاس ورته کي ضابطان يوازي امر يا نهي کوي، اړې د پرمخ تلو يا پر شا کېدو. د ښي او کيڼي او تله او ولاړه ګرده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چي يو وګړی يې د لښکر څخه و تښتي، وژني يې.

لکه د اصفهان په جګړه کي چي پېښه سوه يو ضابط و، چي خپل يو لښکري وګړی يې د تښتي په وخت کي وليده هوډ يې وکړه چي مړ يې کي، هغه وګړي خپل ښی لاس ورښکاره کی چي غوټ پرې و، دپاره د دې چي د سزا وژغورل سي ضابط که څه هم دی د مرګه وباخښه ليکن د خښمه يې خلاص نه سو.

په تښته يې خوښ نه و، امر يې وکی چي بيرته لښکر ته ولاړ سي، او ويې ويل: ای نرښځيه! آيا کيڼ لاس دي نه درلود او داسي به يې وبولو چي کيڼ لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غليم د غوښو د پرېکړن دپاره درلوده، ځغله! د ژوند تر وروستنۍ سګلۍ پوري د غليم سره جګړه وکه!

د ضابطانو يې دا وظيفه ده چي د لښکرو ترتيب کوي، او تنظيم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چي د جګړې پر ډګر مړه وي د ډګره يې راباسي چي د غليم د اهانت تر لاس او پښو لاندي نه وي پراته، مګر هغه څوک چي د تښتي په وخت کي مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چي ښخ دي کړه سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکري وګړي يې د خپلو مشرانو داسې په خوله دي چې مثال يې په هيڅ يوه کې د متمدنو لښکرو د نړۍ نه ليده کېږي تر داسې حده چې که په دښت کې سره پاشلي او ځرګند سوي وي او دوه وګړي هم يو ځاى نه وي که د يوه سړي ږغ واروي چې دوى د خپل مشر حضور ته ورغواړي په زښته غورځانده ورځ بلنه مني او دپاره د اروېدو د مشر د وينا راغونډېږي او که به د لوړي يې ځکندن وي ډوډۍ ته ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوى له ښه اطاعته څخه يوه دا ده چې په وخت کې د يو ښار د فتح چې د دوى مشران امر وکي چې پر اهاليو دي تعرض نه کېږي يو لږ حرکت هم چې خلکو ته زيان رسېږي د دوى څخه نه ليدل کېږي، تر داسې حده چې که د زرو او جواهرو او ګېڼو ډکي ښځي پر دوى پېښي سي دوى ورته ګوري هم نه.

يو وار داسې پېښه سوه چې په اصفهان کې په لومړي وخت کې د اشرف د تخت د کښېنستو د دوو ښتني کامو په منځ کې جګړه ولوېده، شخړه خورا درنه سوه، قتل او قتال پېښ سو دوکاندارانو خپل دوکانونه وتړله چې تاراک ونه لوېږي، د اشرف له حضور څخه امر وسو چې دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسې اعلان يې وکی هر چاته چې زيان ورسېدی زه په خپله د هغه د زيان د بريا کېدو ضامن يم. جګړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوى تولـه مړونه د وسلې په استعمال او توره وهلو عادت دي په سپارلي کي زښت ګړنديان دي، په اوس وخت کي يې د توپک په استعمال کي هم عادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر څخه يې ترتيب او تنظيم ته لښکرو په جديده توګه لاس اچولی دی که څه هم علماً نه دی ليکن عملاً يې ښه لاس پکښې پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دي، د منظم لښکر شمېر يې شپېته زره ته رسېږي.

يو لوی شمېر د دوی څخه لکه:- د کندهار، غزني، جلال آباد استېدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګې ته لري ليکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوی ژوند هم په زېږه توګه دی، آرام ته هڅه نه لري په معشيت کي زيږه دي. د دنيا له خوږو څخه يې په لږ سکته[4] خوښه ده، پسه د پوسته سره خوري.

پسه چي حلال کي وږی يې پر اور سوځي، الووی يې کي بيا يې نو غوښي وچي کي ويې ساتي، غذا په چمچه[5] نه خوري د غذا لوښي پر سترخان نه ايږدي پر مځکه يې ږدي په لاس ډوډی خوري. د سرت)صورت(صفايي او د لباس تنظيف ته هڅه نه لري، په نظافت کي د استوګي د ځايو هم زيار نه باسي ښارونه خپل هم د ګندګيو څخه ځو مري نه صفا کوي. هم دغه وجه ده چي ډېر ښارونه د دوی ليده کېږي چي د قاذوراتو[6] خلاص نه وي او ډېر داسي هم پېښه سي چي د حيواناتو لاښونه د دوی په عسکري ځايو کي پراته وي، په ليري کېدو يې دوی سر نه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استېدونکي چي ډوډی وخوري لاسونه نه مينځي، په ږيره يا د بدن په پوست پوري يې موږي. ځيني د دوی چي نوي کالي واغوندي لستوني يې غوړ کي د دې دپاره چي د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چي دی په نوو کالو ځومري پروا نه کوي.

دوی ټوله که پر دښت استېږي که په کږدی کي اوسېدونکي ځانته عجب کالي په

[4] سکته: قناعت.
[5] چمچه: کاچوغه.
[6] قاذورات: مرداري، امبار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب شکل له وړيو څخه جوړوي لکه د فيل شونډ کان اوږده لستوڼي ورکوي چي تر مڅکي رسېږي، دوی يې کوسی بولي، دوی يوه دغه ډول جامه هم لري چي لستوڼي يې لنډ او تر ورنو پوري اوږده وي سدری نومېږي لږ داسي ښېښېږي چي دوی دي خپل لباس تر زړېدو د مخه اليش کي.

د ښارو او سېدونکي خپل کالي له زيږو ټوکرانو څخه چي د وړيو دي جوړوي، چي دوی يې برکه بولي د هغه څخه تنګکي جُبې، چوخې جوړوي، لستوڼي يې لنډ وي رنګ په رنګ، د چيټ څنډي وراچوي، په ژمي کي د اوښ پوست اغوندي، په پختن او اش کي يې زښت زيار باسي تر داسي حده چي په پوست والي کي لکه وريښم داسي سي ژړ روښان رنګ وکاږي، د وريښمو کار پر کوي، چوخې ځني جوړوي هغه چي کارکوونکي ډله يې اغوندي لنډ وي چي تر زنګنو پوري رسېږي او لستوڼي يې تر څنګلو پوري وي پوستينچه يې بولي.

لويان او ماړه خلق يې اوږد رقم د هغه اغوندي چي تر بجلکو پوري رسېږي او اوږده لستوڼي يې وي، پوستين[7] يې بولي. غټان او مشران د دوی چوخې د کشمېر د شالو څخه او پوستين د سمور او سنجاب څخه جوړوي. ډېر پښتانه شني بګړۍ تړي ليکن سرداران او غټان يې د کشمير د رنګارنګ شالو بګړۍ تړي. د تودو ښارو استېدونکي يې چوټي او موچني په پښو کوي، سدری اغوندي تر زنګنو پوري قميصونه اغوندي، لوی لستوڼي يې وي.

ډېر له دوی څخه پلن پلن ملابندونه تړي چي د ټټر لاندي څخه تر ورنو پوري رسېږي، ډېر کامونه د دوی څخه د سر وريښتان نه خريي، يو اوږده کوڅۍ پرېږدي

---

[7] مولانا پوستين او پوستينچه د اوښ د پوستکي څخه بللي دي. په هغه وخت کي به يې د اوښ د پوستکي جوړوله، مګر په اوس زمانه کي يې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو څخه جوړوي. (مترجم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبي يې. ښځې يې اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نژدې چې تې يې ښکاره وي. ډيري غرځنې ښځې يې د آس د لکۍ ورېښتان پرې کې په خپلو ورېښتانو پوري يې ونښلوي. د غلجو ښځې د تندي ورېښتان واويي، تېکې ځني جوړ کې پر تندي يې راوځړوي چې اوږدوالی يې تر پزې او په بره تر تېکو پوري رسېږي لکه يو ګردی برقع داسې ښکارېږي، په غوږو د سپينو زرو، او سپني، مسو، بلوړو درنې خپرې ځړوي.

غتهان او واک درلوونکي د پښتنو پر چوکۍ او تخت نه کښېني د ناستې ځايونه فرش کې، بالښتان ايږدي لکه نور غتهان و شوکت او عظمت ته په څومره سترګه نه ګوري، د ډوډۍ خوړل د کوچنيانو او نوکرانو سره ننګ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونکي ګلې او رمې پيايي ډوډۍ ګټي، څوک و څوک يې کښت هم کوي، په دوی کې سوداګر لږدي مګر د لوهاني په کام کې ډېر دي. چې په غرو کې استېږي. ډېر وګړي د دغه کام څخه د تجارت په ذوق کې عجيب کيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار کې چين او نور د سايبيريا ښارونو ته يې رسوي له هغه ځايه اناطول[8] ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف کوي.

دا کام د نورو کامو څخه په لباس کې بېل دی، د دوی بګړۍ څلور متقابل کنجانه[9] لري چوخې يې لکه د ارناود[10] او د آذربايجان د اوسېدونکو داسې دي چې پورته خواته تنګي، لمن يې پراخه په ملا کې ډېر چونونه لري.

---

[8] اناطول د ترکيې پخوانی نوم دئ (مرتب).

[9] کنجانه: کونجونه، کونجه.

[10] د يوې سيمې نوم دئ. په کوټه چاپ کې دا نوم نسته. هورې يې يوازې "آذربايجان" کښلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار او سپړو نکي کښت کوي، درختي او باغونه ايږدي د صنعت خاوندان لکه آهنګر، ترکاڼ، ګنډونکي په دوی کي لږ مونده کېږي. ډېر داسي دي چي دوی تجارتي شغل نه لري مګر د کندهار او سپړو نکي چي تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداګر د دوی د طالب العلم د طبقې څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کي او د دفتر په ضبط و ربط کي بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کي دي، دا هغه کام دی چي د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسيرانو خرڅلاو که څه هم کافر وي، جايز يې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری يې داسي دي چي غلا بده بولي. که څه هم خپله دوی په تاړاک سرلوړي کوي.

ښېرېدونکي نه دي، فرق په منځ کي د غلا و تاړاک لکه فرق په منځ کي د ضعف او قوي دی، بد عملونه او عادتونه چي له عيش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کي لږ ليده کېږي، ځکه چي خوار غريب دي ډېر ځله د دوی دوستي د تورني هيلي[11] خالي نه وي، د دوی ښځي چي په ښارو کي استېږي مخونه پټوي، هغه چي په دښتو او کلو کي استوګه لري مخونه يې لڅ وي، د نرو سره ګډي وي د سرو سره لاس په لاس کي ګردې دائره جوړ کي د ښادۍ په وخت کي رخسېږي ځيني وختونه په دغه توګه يوازي په اخترو کي رخس کوي دا رخس په دوی کي اتڼ بولي.

د غرو او دښتو د اسېدونکو دا رشه[12] ده چي په ښادي کي د ناوي پلار او خپلوان

---

[11] تورنه هيله = طمع ـ ټيټوالی.
[12] رشه (فشار پر لومړی ځپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همسايګان د واده په سحار راغواړي د زامه[13] او ناوي د پاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې ښکاره کي وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحي[14] تر ويلو يې په واغوندي کټ مټ دغه توګه ښځي د ناوي سره کوي. وروسته ناوي په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې د پاره ښايسته سوې وي کښېنوي، نجوني رنګ په رنګ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمانه نر او ښځي خوږې خوري، ناوې د مېږه په کور کي څو ورځي ګوښه ناسته وي ځان چا ته نه ښکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوځه ګي نجوني ناوي ته راسي د اوبو لوښی يې پر سر وي ناوې هم پر سر د اوبو لوښی واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښی کوي، سندري وايي، ځي په دغه توګه ولې ته ورسېږي لوښي ډک کړي بيرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوې ګوښه ايله کي معاشرت پيل کړي.

د منګلو د کام او دَوَړو دا رشه ده چي د ناوي پلارګنی او مېړه به په ښادي کي اتڼ کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلي خوا بربټ خريي چي ږيره لري يوه خوا د ږيري وخريي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبي کوي خپل توريالیتوب کتونکو ته ښکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په ښايست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترګه سي زړه وړي.

---

[13] زامه: د زوم مغيره شکل.
[14] مراد يې د نکاح دوعا ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي صدق او محبت کي يو له بله تنافس[15] او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذبح[16] ته وړاندي کوي د ختکو دا عادت دی چي ښځي يې په غم کي مخونه په رنګ او خاورو لړي خپل مخ په څپېړو وهي او په نوکانو يې شکوي[17].

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزيه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توګه وي په ډېرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړۍ ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نزدې کليوالو پر اوږه وي، په خپله د ماتم کور د مړۍ د ورکولو په کورټه خلاص وي.

کليوال خپلو زامنانو ته رخس ورښيي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنګي کون (Cone)[18] د هري خوا چونهان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي. د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور که څه هم نيمه شپه وي ودرېږي درې واره په لوړ ږغ د شکر په ډول د زوکړي خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه ښځه څه نر څه ښاري څه غرځني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

---

[15] تنافس: فخر کول (غيات).

[16] مذبح: د حلالېدو ځای، مسلخ.

[17] په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دوارو قبائيلو ځلميان ښايسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان ووينې، هغه تر لاسه کړي او بيا ډېر په اخلاص سره د ده په حضور پسه وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خو دومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسه وړاندي کړي.

[18] د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همسايګانو سره په جګړه دي په لمانځه او روژه اهمن (؟) نه دي.

د حسين (رض) په ماتم کي په تېره بيا د محرم د مياشتي په لومړيو لسو ورځو کي زښته زيار باسي تېروته، شاوي، مړوندونه لڅ کي په خنجرانو يې وهي، د کاکړو په ځينو قبيلو کي که څه هم د اسلام په دين دي بيا هم پاتي طريقې د مزدکيانو په دوی کي ليده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي يو سړی و چي د نبوت دعوه يې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او څلوېښت زره فارسيانو د ده متابعت قبول کړی و، د ده د دين دا اصول دي چي مالونه او ښځې مشترکي دي ولي دوی دواړه جګړې او مرګونه له دغه دوو شيو (شيانو) بولي که خلق په دې دوه شيه کي سره شريک وي دا هاړ و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به يې آرامي او راحت ونيسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشېروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کښېنوست د دې بدعت په شريعت کي يې خيال وکی نو يې شارع راوباله په ډېري خوښۍ يې د ده هر کلی وکی خپله خوښي او رضامندي يې ده ته ښکاره کړه ويې ويل:-

زما دا ستا بديع شريعت خوښ دی غوره کړی مي دی، مګر ببرېږم چا ته يې اظهار نه سوای کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پيروانو څومري دی آيا د مخالفينو شر دفع کولای سي که يه؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشېروان ټاکلې وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته يې ښکاره کړه، نوشېروان ټول واخيسته تر تېغ يې وکښه، پرته بې درو کسو چي يوه د مزدک ماينه وه بل وګړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشېروان وکی په مشوره د خپل وزير بوزرجمهر يې وکی ده ته يې ويلي وه. دی (شارع) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندېدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نرې د مخه د پاچهۍ ريښه وکاږي ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توګه چي ښځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک[19] په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ايران او سنۍ ډله د اباحت[20] واکي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وګړو څخه چي د نوشېروان د توري يې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنګه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په ړومبۍ ورځ يو هيکل جوړ کي ښخوي يې د عاشورا په ورځ يې بيرته راوکاږي تکبيرونه او تهليلونه وايي، خوښۍ کوي غاړه يې غوڅه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وګړو سره جګړه نه لري شيعه يا نا مسلمانه چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني ګوښه کېږي او هم هغه څوک چي ور د لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله وينی چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي ګڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عربه په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غتان راغونډوي مشوره

---

[19] په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی" کښلی دئ 154 مخ.
[20] په کوټه چاپ کي: "اباجيه" دئ. اباحت په لغت کي "مباح ګڼلو" ته وايي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چي دوی یې جرګه بولي.

که د یوه کام وګړي د بل کام وګړی مړ کي هغه کام چي وګړی یې مړ وي د کام هر وګړی په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چي د قاتل له کامه یو وګړی مړ کي. د حاکم په کسات اخیستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تر دې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چي په خپله قاتل دوی ته ننواتي ورځي، دغه رنګه ده که عائله د یوې قبیلې عائله د بلې قبیلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کي چي دوی ته یې پناه ور وړې وي زښته ډېر زیار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي[21] مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سېدونکي څه د دښتي د ډېرو شخه یې کوچنۍ کوچنۍ توري وي چي سپلاوه او توره یې بولي او دغه رنګه سم سم خنجرونه او نیره، ټوپکچې، ټوپک چي ورڅخه وي د غرځنیانو توپکونه ډېر ځله پلیته یي[22] وي د کور او کامو په منځ کي تل جګړې وي. ډېر ځله داسي پېښه سوې ده چي زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کي جوړه نه کېږي تر څو چي خوښښي سره ونه کړي.

غرځنیان تر څو چي زور او جبر ونه ویني امیر ته سر نه کښېته کوي تل یو موقع ته ګوري چي د امیر د غوښتو بار له خپلو اوږو وغورځوي ځیني کامونه په جواریو ځیني په رېدنو ځیني په اوربشو ځیني په غنمو شپه تېروي، ډېری یې دا دي چي

---

[21] ملتجي "التجاه کوونکی. التجاه "پناه وړلو "ته وايي (مرتب).

[22] پلیته یي (پلته یي) توپک یو راز پخواني توپک وه چي د پتاکۍ پر ځای به یې یوه کوچنۍ پلیته درلوده او د ټک پر وخت به یې دغي پلیتي ته اور اچاوه او توپک به ټک کاوه. پلیته یي توپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښي او کورت خوري. په ژمي کي د غوښو ښوروا او کورت په اوبو کي ګډه کي پاخه يې کي خواړه ځني جوړ کي پر کور چي وي ډوډۍ پر تبۍ پخوي په سفر کي ډېره په اوړو کي ونيسي تر اور يې لاندي ايږدي چي پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په ځينو کامو کي لکه (يوسفزي) او اخکزي پياز لږ مونده کېږي چي بېګانه سړی ووينې غوړږبي او زاری ورته کوي، موږ ناجوړ لرو هيله کوو چي يوه دانه پياز راکې ښايي چي په هغه کي زموږ د مريض دپاره شفا وي.

د اخک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تاړاک وروړي لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جګړه ورسره کوي که يې بری ونه مونده نو په يوه يا دوې اُقې[23] پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت داسي پېښه سوه چي محمد اعظم خان چي هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کږدۍ کي کښېنته سو، خان په ډېره چابکي ولاړ سو له تندي يې خوښي اوريده نابېره يې امير ته يوه دانه پياز راوی ورته کښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقيده لري او زيارت ته يې ځي قربانۍ او خيراتونه پر کوي. ځيني په دغه عقيده کي تر حد تېری کوي، لکه چي د افريدو څخه يو سړی و چي په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چي لري ټول ځني واخلې هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورته شفيع کی ايله يې نه کی چي د شيخ ملا يارمحمد زيارت يې ورته شفيع کی هغه زښت وبېريده هولکي سو ويې ويل:-

"جل جلاله کفر ته دي واړولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله. ډېر کامونه او

[23] اُقه: نيم رطل دی. ژباړن (رطل = نيم من دی چي دوولس اوقې کېږي "غياث").

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درو استېدونکي بازيو او طرب[24] ته هڅه لري چي له کاره يې لاس وخېژي سره غونډ سي اتڼ واچوي ، آس ځغلوي په توره لوبي کوي. هغه چي په سړو د واورو ځخه ډکو غرو کي استوګه لري لکه خوست او کرم رنګونه يې سپين دي او هغه چي په تودو ځايو کي لکه قندهار او جلال آباد کي او سېړي غنم رنګه دي.

دا يې يوه ديني طريقه ده چي يو ځني مړ سي څه روپۍ يې د مال ځخه وباسي په نامه د لمانځه داسقاط يې ملايانو او خوارانو ته ورکوي، د ښار او کلو اوسېدونکي زښت شوق لري چي د صرف، نحو ، معاني، بيان، فقه، اصول، تفسير، حديث، منطق، فلسفه او حساب علوم ووايي، ځيني يې د طب علم هم وايي.

تر هغه وخته چي يو طالب يې په تحصيل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللي وي ورکوي يې. هر څوني چي د طالبانو بسېړي سحار و ماښام يې ورکوي، کوچنی طالب کور په کور ګرځي ډوډۍ ټولوي، پر ځيني خواوو باندي داسي ده چي ډوډۍ چي د طالبانو دپاره ايښو سوي وي او کوچنی طالب رانه سي کور والا يې خوړل جايز نه بولي.

په دې ښارو کي علماوو ته زښت لوی شان او برم حاصل دی لو روحاني سلطه لري په اهاليو کي د دوی وينا زښت رسوخ لري تر داسي حده چي غټان او اميران ځني ببرېږي ولي د عامو زړونه واړه د دوی په منګل کي دي، هر وخت چي وغواړي کامونه د امير پر مخ ور ولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د اميرانو ځخه ځانونه ګوښه کوي او هديه نه ځني قبلوي سره

[24] طرب: ساز، موسيقي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چي د دا نورو خلکو څخه هديې او تحفې اخلي. د حکومت و غټانو ته ورتګ ننګ ورته ايسي، چي حاکم يا امير د اُلکې[25] د ده و ليدو ته ورسي دی لکه د خپلو امثالو مخي ته چي ولاړېږي يا يې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی يې پرخوانه هوا رېږي[26].

د دې سبک او سلطې له لامله ځيني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پيدا کېږي چي شرع او عقل دواړه يې نه مني څرنګه چي پر ځيني وګړو باندي چي د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر يا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چي يو ازي دی حکمران وي يو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بيا په دې اوس وختو کي چي په هند کي وهابيه مذهب څرګند سو، يو چا چي څه سبک او سلطه ومونده له نورو برى او خلاصي په دې توګه وبلله، چي د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به يې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چي پر دوی يې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چي پېښه سوه. يو لوی ملا پر شيعه د کفر حکم وکی، اهالي يې پر وخوځوله قتل او قتال پېښ سو، ويني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه وتړل سول.

دغه رنګه په کابل کي پېښه سوه.

ځيني علماوو پر شيعه ګانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شيعه جګړه ولوېده په مياشتو اوږده سوه، ځينو بيا ځان د طريقت په نامه موسوم

---

[25] وګورئ: د همدې متن 14 ـ 92 مخونه.
[26] پر خوا نه هوا رېږي، يعني نه يې سي منلای. زړه يې نه غواړي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي وي، د ارشاد پر وساده[27] ناست وي د زیارت کوونکو د پاره یې خاص ځایونه نیولي وي په ټاکلو وختو کي هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د ونیا او ډېرښت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چي نور یې دوی ته د هدیې او نذر په توګه ورکوي. ځینو د ښه سلوک او سربېرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کي ځای نیولی وي لوړ مقام او بشپړه نفوذ ومومندي په زړو وګړي د هري ګوښې څخه عقیدتاً مخ ورته راونیسي تر هغه څو د ده په ځای کي استېږي د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه[28] او پوښاکو تش نه وي، ځینو بیا په ځینو ځایونو کي ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسایه مهاجمینو څخه یې ګوابني او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پر دې خپل اقدام دیني دلیلونه وایي.

له دغه ډلي څخه عبدالغفور دی چي د صوات اخند یې بولي او پر صوات او بنیر تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري. دی فقیه زاهد سړی دی، لږ خواړه خوري، خیرن اغوندي، زیږ اوسي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شیدې خوري د غره په وښو ګذاره.

یو لوی شمېر د مریدانو څخه د ده په حضور کي حاضر وي داسي کسان چي پر انګرېزانو یې تاړاک وئ[29] او برى به یې مونده. فرمانونه یې شاوخوا لېږله خلق یې جهاد ته رابلله پر ده باندي په زړو زړو کسان راټولېده. د ده مرسته یوې هندي وهابي ډلي کوله، چي د سید احمد وهابي مصاحبین وه، او د سني مسلمانانو د

---

[27] وساده: نیالي، کوربچه.

[28] اشربه: د چښلو شیان.

[29] وئ = وړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيري د هند د خوا وشا څخه صوات او بنير ته تښتېدلي وه او هلته يې استوګه غوره کړې وه، مسافرين او زائرين چې به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر يوه له حال سره برابر چې په خپل وطن کي خداى ورکړي وه لکه جاه، مال، فقر پستي په هغه توګه به يې دوى روزله.

امير ته به يې د هغه ور شى دمخه کاوه، او فقير ته به يې يوازي شيدې او وچه ډوډۍ او پياز ورکوله چي دا به يې اروېده چي فلاني شيخ شهرت وموندو يا پر وساده[30] د ارشاد کښېنوست د وهابي حکم به يې پر وکى چي عامه ځني خواپوته سي او دى د اعتباره ولوېږي.

ځيني مشايخ په نتيجه کي د دغسي حکمو د ده مړه کړه سوه، او ځيني يې زښت په ناوړه توګه تشهير سوه، د پښتانه ټول علما تمباکو څکول هر ډول چې وي لکه د بخارا علماء حرام يې بولي مګر پر هيڅ چا يې تعرض نه دى کړى او (د صوات اخند) د خپل ځان د خوا سړي د پښتانه ښارو ته لېږله چي وګړي د تمباکو څکولو څخه منع کي او هر چيري چي برى پر ومومي چلمان دي ورمتوي[31].

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چي د شيعه په لاس ذبح سوي وي حرام يې بولي سره له دې چي د يهودو او نصاراوو ذبايح حلال شمېري ولي په دې چي شيعه مرتد دى، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل کتابو نه خوړل کېږي.

دوى ټوله د لمانځه په وخت کي پنډ يا نازک شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلکه دا د پښتنو رشه ده دوى ټوله په خپل دين او شرعي احکامو کي تعصب او غيرت ښکاره کوي مګر هغه څوک چي د ارشاد پر مصلى ناست دى کله کله په

[30] وساده: نيالي (نالي)، کوربچه.
[31] متوي = ماتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني امرو کي غفلت ځني ليده کېږي.

ځيني طالبان په سبب د احترام چي د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهاليو تېرى کوي لکه د (ننگهار) طالبان چي يو لږ څه اهانت له يوه وگړي ووينې سره راغونډ سي غربيني[32] را واخلي پر کليوالو هجوم وروړي او تر څو چي اهالي د خپل افراط کفاره ورنکي دوى لاس له تاړاکه نه اخلي.

يو لوى شمېر د دغه ځاى د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځينو ورځو کي محفلونه جوړ کي طالبان او نور هغه ته رابولي چي شمېر يې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وگړي درنه مېلمستيا جوړه کي وروسته يو ښايسته هلک راولي پوړنى يې پر اوږو ور اچولى وي بنگړي يې ور په لاس کړي وي پر کرسۍ يې کښېنوي پاچا يې کي تر څو چي محفل وي دى حکومت کوي له حاضرينو څخه ځيني وهي او ځيني تر جرم لاندي کوي، هغه وخت چي وغواړي گدۍ[33] ماته کي يو سړى چي وزير يې بولي باچا ته داسي ووايي:-

لښکر په دې سبب چي تنخواه يې شلېدلې ده پر پاچا راولاړ سوى دى. وروسته هلک پوړنى د مخه هيسته کي د خپله يوه اړخه سره يې نسوار ايښي وي ويې پاشي هر يو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږ لږ اخي[34] محفل او لوبې پاى ته ورسيږي.

د پښتنو ژبه زښته زيږه ده، د هجايي حروفو شمېر يې د پاړسي تر ژبه ډېر دى هغه ښه محاوره او خبري يې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کي مولفات د

---

[32] غربينه يو راز توپک دئ. زما په خيال د کارابين يا قرابين اوښتى شکل دئ.

[33] گدى = ډله، قوم.

[34] اخي = اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم او نثر دواړو لرې دي د پښتانه په ښارو کي د اوسني کامو څخه يو کام دی چي تاجيک يې بولي ډېر اوسېدونکي د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او دغه رنګه د غزني ښار او ورنږدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر اوسېدونکي تاجيک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنګري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جګړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سړي د تاړاکيانو د بيري څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سر لري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ موندو کېږي.

د دغه کامو کليوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه رح په مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښي نه ميندو کېږي. د ډېري رنګونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بګړۍ تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوګه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنګه چي د تنديو څخه يې ښکاري کوچنۍ تنګي سترګي يې دي. د سر و خواته هڅه لري، ږيره يې څو وربښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنډه دا چي د مخ ترکيب يې د اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينايانو او تاتاريانو د مخ د ترکيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چي دا کام د چنګيز خان د لښکرو پايخوړ دی، بلکه وايي چي د درې سوه کاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري کوي. ولي هغه چي پر پارسي ټينګ دي او سره له دې چي د ترکمنو او ترکي ازبکو سره همسايګي لري پارسي يې نه ده په ګډه کړې، سبب دا دی چي دوی دا اوسنی وطن تر چنګيزخان ډېر پخوا په استوګه غوره کړی.

دا کام تل په وحشت او زيږه توګه ژوند کوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت ښه ګڼي چي دوی يې برکه بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چي په يوروپ کي دغه ډول شی لږ جوړېږي. پرته له جمشيديانو ښځه نور ټوله چاکداره چپني اغوندي او ملاوي تړي.

که د برکي چپنه وي لستوني يې تر څنګلو جوړوي کله کله وربښمين ټوکران پر ګنډي د لاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي کي د ټوکر خولۍ جوړوي او پر سر کوي يې. ښځي يې تل بګړۍ تړي، لکه د نرو داسي چپني اغوندي.

د جمشيدي کام لباس لکه د خپلو همسايګانو ترکمنو او ايماقو داسي دی هغه چپنه ده چي تر بجلکو رسېږي، لستوني يې تنګ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق[35] يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي کي شهرت لري لکه خپل همسايګان چور تاړاک يې په طبيعت کي اخښلی دی، لکه خپل هزاره ورونه په زړه وري، پرمختلو، اوښان

[35] پيق يا پيخه په کندهار کي "قره قلي خولۍ" ته ويل کېده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویشتلو کې ښه لاس او شهرت لري.

دا کام پرته له شېخعلي، او جمشیدي کامو څخه په مذهب شیعه دی مګر په دغه مذهب کې هم پرته له خلفاوو له بغض او د علي مینه او د عاشوری له ماتمه او تېترګ په خنجرانو وهلو په بل شي تمسک نه لري.

سره له دې چې تقیه د شیعه و له مذهبي واجباتو څخه ده بیا هم د دغه کام وګړي خپل مذهب نه پټوي که له یوه څخه د مذهب پوښتنه وکړه سي ډېر وګړي یې په خلاصه خوله وایي زه د علي بنده یم.

تر خپل مذهب یې ګوتي کلکي کښلي دي. دلته ښه خوند کوي چې یوه کیسه یې وکم. یو سني و، ویې غوښته چې خپله خادمه سني کې، خادمي نټه وکړه، بادار په خښم وبېروله، خادمه هم په خښم وخروښېده ویې ویل چې سپی یم دا آسانه ده نه دا چې سني سم. دا یې رشه ده چې مړی ښخوي دا کلیمات پر وایي چې:-

ناکر او منکر درته راسي مه بېرېږه ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درڅخه وشړي.

دا هم د دوی رشه ده چې تر ښخېدو وروسته د مړي تېر خپلي خولی خیري کې د هغه پر قبر یې کښېږدي. په دې کام کې نقدي روپی لږ مونده کېږي، ډېر معاملات یې د مالو په الیشبدلو کېږي. حکومت د هر یوه د حال سره د نقدي پر ځای اوزګړي اخلي او که کله یو له دوی څخه د محصول په ورکړه کې خنډ کښېباسي او پای ته پر ډېر سي چې له ادایني یې عاجز سي په بدله کې یې خپله لور عامل یا حاکم ته د مینځې په نامه وړاندي کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرې له دوی څخه بې مالګي خواړه خوري، ولې مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوی کي شريف او غير شريف په ننګ او عزت کي داسې سره ببلېږي چي مجلس ته راسي که يې عامو ته غتې ويل او ښنم. ښکنځل يې کوله په دې دليل چي شرفاء او اميران پرته بې د غه توګي نه ښايي چي په بله توګه د خلکو سره سلوک وکي. د دوی له عجيبو عاداتو څخه يو دا دی چي د دوو ښځو وګړو په منځ کي جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چي په ښکنځلو کي تېره ژبه ولري پر خپل ځای دروي، دا دواړه ښځي مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسي حال کي چي لاس او پښې، سترګي او وروځي سره غورځوي و ښکنځلو ته پيل وکي دا بله هم کټ مټ لاس ، پښه، سترګي او ورځي سره غورځوي تر هغه کلک جوابونه ورکوي، دا ښکنځل واري په واري کوي تر هغو چي يوه خوا داسي ښکنځل وکي چي دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکنځلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملامته بلله کېږي چي نائبه يې د مقابلې څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم برې ونه مونده نو هره يوه قفه[36] راوړي سمه يې کي وو ايي:-

"سبا به يې ګورو !"

ازبک او ترکمن په خټه تاتاريان دي، تر نن ورځې پوري ترکي ژبه وايي، دا لمړی کام په شاوخوا کي د بلخ استوګه لري، وروستنی کام د ميمنې او د هرات د ښار په منځ کي اوسي. دوی ټول سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چي د چنګيزخان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهڼه او د درختو او تاکانو په روزنه

[36] قفه = کپه، د خاشو ټوکری (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي، ګلې او رمې ساتي.

بکړۍ ترې شمله پر غوږ راځړوي، وربښمني چپني اغوندي پنډه استرونه او د پنبه و لايې (استرونه) ورکوي لکه د ګنې باف[37] شاتير داسې ښکارېږي. ځينې يې بيا دري ځلور دغه ډول چپني يو پر بل سره اغوندي په آس ځغلولو او نېزه وهلو کې زښته لاس لري.

چې يو د بل ليدو ته ورسي لاس پورته کې فاتحه[38] ووايي وروسته د کور خاوند يوه ګوله ډوډۍ ده ته وړاندې کې. دى په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کې يې کښېږدي. چاى يې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځيني علماء هم پکښې مونده کېږي.

ترکمنان د برکې چپني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چې پاپاق يې بولي د آس په تربيه کې زښته ډېر زيار باسي د دوى آس د عربي آسو له نسله څخه دي چې نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېرى وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاړاک له لارې دى د ايران پر ملک او د هرات پر خوا او شا تاړاک وروړي نر او ښځې بنديان راولي د مريي او مينځې په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چې دوى شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دى، ډېرى د دوى څخه داسې هم کوي چې سنيان ونيسي د پاره د دې چې بخارايان يې د رانيولو څخه نټه ونه کې وهي يې ترټي يې داغونه پر ايږدي شيعه کوي يې د خلکو

---

[37] ګنې باف: جولا.
[38] الحمد الله شريفه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پښبنه سوې ده چي د هرات له خواوشا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيري نه چي ونه تښتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت دپاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بيرته تړلی دی. هغه عالم چي دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږی چي زه سني يم، څه دليل لرئ چي زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکی:-

ته تر قران مشرف نه يې، څرنگه چي د قرآن هبه[39] مورږ ته روا ده دغه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوې؟

لنډه دا چي دواړه لوړني کامونه په تېره بيا دا وروستني کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په مځکه کي د دوی شمېر لږ دی له اوسنيو کامو څخه چي د پښتانه په ښار کي استوگه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چي سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پښين کي چي د قندهار په شاوخوا کي دی استوگه لري او ځيني په کنړ کي چي جلال آباد ته څرمه دی، اوسېږي د کنړ سيدان د بابر شاه له وخته تر ن ورځي پوري له لويانو او عظماوو څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د اوسېدونکو څخه يو کام

---

[39] هبه: بخشش ته وايي (غياث).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی یې سور سر، وجه تسمیه دا ده چي ټولو صفوي شیعه لښکرو سرې بګړی تړلې لوی شمېر یې په کابل کې استوګه لري پا یخوږ یې په غزني او قندهار کې اوسېږي.

د دوی اصلي ځای ایران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنایعو او دفتري کارو کې پوهه لري هم له دغه سببه ده چې د پښتانه په رسمي ادارو کې واک د دوی په لاس کې دی. ډېر امیران د پاره د اولاد د تربیې او د شعر او ادب د تعلیم د پاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کې تر دا نورو د وطن او سېدونکو امتیاز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شیعه دي او د محرمي په لومړیو لسو ورځو کې د حسین ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کې ښېښین ته څرمه د بلوخ کام لیده کېږي، دوی په اصل کې د فارس دي دا د دوی رشه ده چې د سر وربښتان او ږیره پرېږدي او غوړوي یې، موچنې په پښو کوي او توره په ملا ځړوي.

په سبک ستایل کېږي په غلا او تاړاک مشهور دي، په سخاوت کې یې نوم څرګند دی، د مسلمانۍ څخه پرته د خدای(ج) او محمد (ص) بې نامه په نور څه نه پوهېږي که د یوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چې ای بلوخه روژه نیسې؟

داسي ځواب وایي:-

ما په خپله د پیغمبر اوزګړی نه دی غلا کړی، بلکه زمونږ خان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم(ص) د هغه پر ترټنه کې دی د برش ورځي د خوړو ګرځولي دي.

دغه رنګه که د لمانځه پوښتنه ځني وکړه سي، وایي:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان دی چي لمونځ کوي.

چي يو له دوی څخه د خپل کام يا د پردي وګړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بيا نو وروسته تر ډېر تعظيم چي د ده استربل او وينا وکي زما مړتيا او مړوچتوب وګوره او وه غواړه، هغه چي زما د لاسه کېږي وبه سي. لنډه دا چي دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنګه چي په دوی کي يوه پښه ده مري يې بولي پر قافلو تاړاک وړي څو چي سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم[40] تر هغو چي د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي يو لوی شمېر د هند بت پالونکي مونده کېږي، معبدونه لري چي درمسال يې بولي، د کابل د ښار دباندي محرکه[41] لري چي سم د خپله دين سره د خپلو مړو لاښونه په هغه ځای کي سوځي، ايره يې ساتي بيا يې د ګنګا سيند ته لېږي. ډېری د دوی د بابا نانک په مذهب دي ډېر په تجارت او صرافي[42] اخته دي، د هغه چا څخه چي د دوی په دين نه دي ځان ځني ټولوي د خوړو او اوبو څخه يې ځان ژغوري.

---

[40] زعم: ګومان.

[41] بايد محرقه وي چي د سوځولو ځای ته وايي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

[42] په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرګري" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مګر يو ډول مشابهت د شوروي د حکومته سره لري ځکه لوی کارونه چي کوي بې مشورې د مشرانو يې په کورته نه کوي، د حکومت مشران يې دا اشخاص دي:-

امير چي د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزير: چي د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفی الممالک: د ماليې ناظر دی داخله وزير هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقدو روپو ساتونکی دی.

اليشک اقاسي باشي: دا هغه سړی دی چي د حق غوښتونکو عرايض په ده اړه لري په امر د امير د وګړو جګړې او دعوې فيصله کوي.

والي: واليان د پاچا د کورنۍ دي سردار يې لقب وي.

جنرل: د لښکر مشر وي ځيني جنرلان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوتوال: د ښار د امن ضابط وي.

په هر ښار کي مستوفي ټاکلی سوی دی چي د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محصولات اېښوول او ټولول په ده اړه لري د غه رنګه نور مامورين او وظيفه درلوونکي.

د پښتانه امير لکه دا نور د شرق اميران داسي شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کي چي دوی يې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ايراني غالبو باندي کښېني. امير چي د دا نورو څخه بېلېږي په دي سره چي بالنبت يې تر ځنګ لاندي وي، څوک چي دربار ته ورننوزي درباريان يې نه ګرځوي که څه هم بيخي کښته درجه سړی وي.

د ښار د وګړو څخه هر څوک چي وغواړي امير ته شکايت ورسوي امير ته مخامخ ورسي خبري ورسره کوي په لوړ ږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور واليان هم په خپلو ولايتو کي د غه توګه چلوي.

د امير په حضور کي يو لوی شمېر د خدمه و ولاړ وي توري او خنجران ورڅخه وي، تيار وي چي د امير امر يا نهي پر ځای کي، امير کله کله په تخت روان کي ناست وي چي خلکو پر اوږو اخيستی وي کله کله په حوزه[1] سپور وي چي پر فيل يې ايږدي.

د امير سره په دربار کي د خان ملا[2] ناست وي چي هغه نو قاضی القضات وي او شرعي دعوې فيصله کوي د غه رنګه په هر ولايت کي قاضي د والي سره مل وي.

د پښتانه حکومت سياسي قانون نه لري د قضيو حل او عقد، د جزا تعين او د زجر حد او جزيه اېښوول نقدي جزا، وهل، بند، فرار ټوله په خپله د امير په رايه اړه

---

[1] حوزه: کجاوه، جوپان.

[2] "خان ملا " د قاضيانو لقب دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دا نور والیان هم سم له خپلې ارادې سره کار کوي، هیڅ شک نسته چي دا توګه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه یا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کي.

امیر پر سیاسي اعدام باندي په ښکاره توګه اقدام نه کوي مګر له هغه چا څخه چي امیر یې له فساده ببرېږي، یا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لویانو رایې د ده سره یو سي نو هغه څوک په ښکاره وژني، امیر ډېر ځله وژل، ړنده ول د لویانو او خپلو رعیتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم یې ډېر ځله له وزیرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه یې ناوړه کارونه لیدلي دي.

هغه والیان چي د شاهي تېره څخه دي په ولایاتو کي یې په دغو سببو سره د مامورینو سره لار وړې ده، بېا یان له سوداګرو څخه او کښت کرونکي هم له دې ټکي ژغور نه دی موندلی ، امیر حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي یې کوي. هیڅ سړی د تردید او تنقید حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېرېږي چي د حکومت مالونه د امیر ملک نه دی او نه امیر ته دا جواز لري چي پرته بې هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی یا د رعیتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتیا له لامله له خپلو وظایفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هیڅ هوډه د لارو امنیت ته، د سړکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لنډېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که یوه قافله د یوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي څو په سوو وګړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکارېږي لکه د جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګر ته چي ځي، او حمله پر يو ځاى وروړي، نه لکه د تجارت او رانيولو او خرڅېدو د پاره هم له دې سببه دى چي په دې ښارو کي تجارت لږ او بازار يې سوړ دى.

د مفاسدو او مهلکاتو د ليري کېدو د پاره د پښتانه په ښارو کي محتسب ليده کېږي. د پښتانه حکومت عسکري حکومت دى، ټوله د منصب خاوندان که ملکي وي يا لښکري بلکه ټوله مامورين يې له وزيره نيولي تر کاتبه پوري د ميرزا په نامه يادېږي. له قاضى القضاته نيولې د ده تر کښته درجې نائبه پوري په لښکري دفتر پوري اړه لري، مواجب يې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوى يې د جګړې ډګر ته حاضرولاى سي، مثلاً يو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پر ده لازمه ده چي په ټولو جګړو کي به دى د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حکومت چي لښکريان ټولوي د کلو مشران او غټان وګماري ملکان په خپله نظريه سره ښيله دې چي قانوني ملاحظه وکي يا پچه واچوي کښت کوونکي او نور ټاکي حکومت ته يې وړاندي کي، عسکري مدت ښکاره حد نه لري.

د يوه تر وسله لاندي لښکري وګړي معاش پرته بې روزانه تعييناتو د مياشتي شپږ روپۍ دي کله کله يې معاش پر وخت نه ورکول کېږي، ځنې پکښې لوېږي د جګړې په وختو کي د کليوالو او صحرايانو څخه په هغه اندازه چي د دوى ډېرښت يا لږوالى دى پياده صنفونه ټولېږي چي دوى يې خاصه دار بولي او سپاره چي دوى يې اوپره سوار بولي د جګړې په ټوله وخت کي مدد او روزنه د هغو دوى پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشيدي او ازبک له کامه څخه دي.

د پښتنو اميري په ارث سره ده، دا شرط نه دى چي د وراثت حق به لوى زوى ته رسېږي بلکه د وليعهد په ټاکلو کي پاچا واک لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حريصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چې تل زيار باسي چې برى دي پر وومومي د خدښې[3] او لړزه خالي نه وي، د پښتانه امير او د نورو حکومتونو په منځ کې دولتي معاهده نسته په پخوا وو زمانو کې د پښتانه او د انګرېز د حکومتو په منځ کې څه شرطونه ايښو سوي وه.

د حکومت مالونه[4] په دې ښارو کې پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

يو هغه ټوک دى چې کښته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخيست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دى.

بل ټوک هغه دى چې له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چې عمر يې پنځلس کاله وي اخيستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به يوه روپې جزيه[5] غوندي ورکوي دا د پاره د تذليل د دوى له هغه وخته چې د دوى څخه حکومت ودې او سني ابدالي امير ته رانقل سو، په کال کې ځني (له خارج څخه چې مالونه راځي) اخيسته کېږي، د جنايـاتو چې جريمې اخيستي کېږي د ګمرک محصول پر اخيست کېږي د ګمرک محصول يوازي په ښارو کې نه اخيست کېږي بلکه په کلو او دښتو کې هر ځاى ببل اخيست کېږي.

څرنګه چې غرڅنيانو[6] ډېر ځله سر اخيستى وي د غـه محصولات بې جبره او بې ورلېږلو د يوې ټولۍ لښکرو په کورته نه ځني اخيسته کېږي. د پښتانه په ښارو

---

[3] خدښه: غولول، شک درلودل.
[4] مراد يې ماليات دي (مرتب).
[5] په کوټه چاپ کې "يوه کالداره" کښلي ده. له روپۍ څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد يې د هغه وخت مروجه افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).
[6] مطلب يې د غرونو او سېدونکي دي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ځرنګه چي تل پر له پسې شخړې پيښېږي او کامو تل سرا خيستی وي حکومت ته يو حقيقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما دا سي ګڼله کېږي چي تر يو نيم ميليون ګنی پوند[7] ډېر او تر يوه ميليون او څلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتانه اميرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډيرو سپرو سره تر ښار د باندي لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه ځخه چي راسي سترخان وغوړوي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

[7] په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دئ. د ګنی پونډ او پونډ تر منځ په توپير پوه نه سوم (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا ، ودانیو ، کرهنو ، صناعت، تجارت او کانو لـنډ بیان

د پښتانه ښارونه په سبب د دې چې د استوا د خطه لیري دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا یې ډول ډول ده او تودې اُلکې لري، ځرنګه چې هوا یې لـه فسـاد او ګندکۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت دپاره ښه ده. د وبا ناجوړتیـاوي چې د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ یو پو ښښت او ډیرى د اومو خښـتو جوړي سـوي، خړې پړې ودانۍ دي. مګر د کابل ښـار چې ډېرى ودانـى یې د ډېرو او لرګو دي او پـه ځینـو ودانیو کې یې بـاغچې، ولـې او حوضـونه هم مونـده کېږي د کابـل لاري او کـوڅې تنګې او کږې وږې دي، د قندهار کوڅې پلنې او سیخ دي.

ښینګې او ښایسـته جـامع ګـانې چې لـه پخوا زمـانې پـه دې ښـارو کـې سـته دي د غلیمـانو د پرلـه پسـې جګـړو او حملـو لـه لاملـه یـې پو ښښـونه نړېـدلي دي لـږ پـر پخواني حال پاته دي.

هغه چې نن ورځ پاته دي خپل ښینګ والى او پخوانى ښایست یې بـایللى دى. لـوى او کوچني ښارونه یې قلاوې لري، او پخوانى ډول برجان)برجونه(لري که څه هـم د توپ مقاومت نه سي کولاى مګر سپاره تمولاى سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلي !د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلا يې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه را څرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او ټينګ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چي يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وګرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهڼي وړ دي لويي او کوچنۍ والې لري، د ډېرو شخړو او فسادو له لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهڼي پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېری مځکي يې وچي پاته دي او به يې بېځايه ځي فايده نه ځني اخيستل کېږي.

سره له دې يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنګياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لړ څه پنبه، تنباکو، ترياک، ډيلي[1] هم کوي د خپله سېکه سره سم درخته هم ايږدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وګړي د وربښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وګړي ګنی کري، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي[2]، دښتي پسته او جميزي[3] ډېر مونده کېږي. په دې ښارو کي صنعت زښت لږ دی، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوی دی پر هغه توګه پاته دی، په ښېګڼه کي يې دوی زيار نه دی ايستلی.

يو له هغو څخه د وربښمو ټوکرانو اودل دي او جوړول د يو ډول کشميري شال دي چي دوی يې پټو او ګُرک بولي او د اوښ د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. د غه رنګه په هرات کي رنګ په رنګ ټوکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي د مخه

---

[1] ډيله: يو راز چمني وابنه دي.
[2] مصطک: يو ډول ژړي داني دي.
[3] جيمزي = جنغوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ.
په کابل او قندهار کي کوچنۍ کارخانې سته چي توپ، توپک او توره پکښي جوړېږي، افغانستان ډېر ځله تجارت د هندوستانه او بخارا او اېرانه سره لري.
افغانستان چي هند ته مال باسي وړۍ، پنبه، مېوه او ډول ډول خوږې دي چي پر اوښو يې وړي. اېران ته کُرک، برکه يو ډول موچڼه او کشميري شالونه چي له کشمير او امبرسره (امرتسره) يې راغوا ړي باسي.

د هغه په مخۍ کي له بخارا او هندوستانه سوني او نخي تو کران، چاى، بوره، ښيښه، چيني لوښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د وريښمو چينجي او عقاقير[4] له اېرانه ځخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مګر اهالي يې د راايستو او استفادې سبک نه لري، د هغو ځخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د ياقوتو کان په کابل کي د اوسپني او ګوګړو او لاجوردو او ياقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دې ځخه نور هم ډېر کانونه لري چي د غسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډي سره مي د پښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعيت او د معشيت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بيان کړه.

والله ولي التوفيق

---

[4] عقاقير د عقار جمع د يو بوټي بخيله ده په دوا کي يې اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتانه آمر نصيحت وليعهد ته !

زما ګرانه زويه ! پته دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تا ته سپارمه هيڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهيو څخه په ايشيا کي ښه دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کښېني څه ډول حکومت او په څه توګه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بيرغ لاندي وي او ستا امر ته يې غاړه ايښې وي، اوس هوډ لرم چي څه خبري د نصيحت په ډول تر غوږو در تېري کړم. دا يقين دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که ښه خطا کښېږدې نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصيحت تا ته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زويه چي د دين تر اصولو به دي ګوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دين لره مخصوص کړی وي. دمخه تر دې چي په سياست اخته سې خپل ديني واجبات به تر ستر ګو لاندي لرې يا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعيتو دپاره په ديانت او تقوا کي يو ښه پېشوا و اوسې.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعيتو ، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لرې. د وطن په امن کي به کوښښ کوې. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښته، تجارته او صنعته نه سي موندلای د دغو وسايلو پر مخ تلل په عمومي تعليم او تربيت پوري اړه لري. اې زويه ! زموږ د وطن وګړي د مدنيت لمړی درجې لري، مګر وګړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالني ته هځه نه ده کړې زما په زړه کي دا هيلي وې چي مدرسې جوړې کړم او د علم روښنايي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانګه واچوي او دا تعليم او مدرسې د اوسني غربي ملکو د مدرسو او دارالفنونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډول وي مګر داسي هوډ ي ژر نه تر سره کېږي ولي اړتيا سوکه او تدريجي سير او لوړتيا ته لري، نو پر تا ترلې ده چي بشپړه توجه دغه ټکي ته وګماري او يقين ولري چي ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چي د رعيتو په خوا او خاطر کي د تعليم دپاره هڅه او هيله پيدا کې.

3. ژر دی چي د حکومت واګي به په خپل لاس کي واخلې، نو ښايي چي ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی واوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی يې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعيتو سره او د هغه چا سره چي ستا تر لاس لاندي وي ښه مخ يوسې ! پر رعيتو باندي د پلار په مينه تېر بږه چي ستا پر شفقت کلکه عقيده پيدا کړي او دا د دوی زړه ووينې چي ته د دوی په ښېګڼه پسې يې. داسي عمل هغه مينه چي دوی يې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږې. د پرديو سره داسي مه اوسه چي بيا د دوی زړه ورتيا او بې حيايي ډېرېږي.

4. پر تا ترلې ده چي د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلې او د فضلاوو فضل به نه هېروې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سبک او قوت ورکوي او ناچاره کوي يې چي ستا خدمت زښت په رښتيا ، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چي د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چي سزا ورکوې زړه مه سوځه ! که څه هم ستا د زړه ټوکر وي، وپوهېږه ! چي په دې توګه به د وګړو زړونه ځان ته رارخي کاږې او خدمت به په خلوصيت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هيڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق يا لار يا واری ورکړی. ګواکي د ملک د ورانېدو دپاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنګه چي تر ننه پوري انګرېز وضعيت[1] له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره دغسي اوسه لکه چي ومه، مګر په هر حال کي د

[1] دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انګرېزانو سره " ترجمه سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانتسان سلامتي[2] او آزادي تر ستر ګو لاندي لره.

8. ستا د لمړيو واجباتو څخه يا ده چي د خپلو رعيتو د مصلحت او ښېګڼې ساتنه به په هر حال کي پر ځان تړلې بولې.

9. لازمه ده چي په سياسي مسئلو کي پر خپلو وزيرانو او ملګرو بړوسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کي په خپله بايد توجه ولرې او ځان ور ورسوې.

10. پر تا تړلې ده چي د جنګ په باب کي داسي تيار يې چي سبا وغواړې لښکري تر ځان مړوچه دولت سره په جنګ ايستلای سې يا دي لښکر داسي تيار لره لکه سبا چي د ډېر سبک ناکه غليم په مقابله ځې.

وپوهېږه اې زويه !

زمانه موږ ته ښوونه کوي موږ ښايي چي فايده څني واخلو، موږ پوهېږو چي زموږ لمړۍ اړې دا ده چي لښکر به مو تل سبک ناکه او تيار ولاړ وي دو همه دا چي د صلح او جوړ په وخت کي د حربي سامان ډېره ول مه هېروه، ولي ته پوهېږې چي د جګړې په وخت کي د لښکر د جنګ سامان او د خوراکې موندل زښت سخت وي.

11. پاچهانو ته دا لازمه ده چي د لښکري وګړو زړونه به ځان ته را رخي کاږي او د دوی د مينې د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چي ستا سره مينه پيدا کي چي د بري پر ډګر پر شا رانه سي او ستا په مينه کي تر سر تېر وي. وپوهېږه ! چي لښکري وګړي خپل ګران اروا حونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرڅوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دې توګه د دوی سره ولاړ نه سې. دوی بيا په هغه سخته موقع کي که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کي بخل کوي.

12. اې زويه وپوهېږه ! چي د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرڅونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

---

[2] په کوټه چاپ کي "د هيواد سلامتي" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځان د پاره خرڅ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال يې ده ته اېښى دى او دى يې پر درولى دى او يقين يې پر کړى دى خاين باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاين سړى د وګړو په سترګو کي څه قدر او قيمت نه لري او د خداى (ج) او د خلکو غليم دى. بيت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت بې سبکي تر نورو شيانو په لړوالي کي د مال ډېره خرګند ېږي.
دغه ډول پر تا ترلې ده چي وارداتو او صرفياتو ته په ژوره کتنه وګورې هغه چي زيات وي د بيت المال ته يې رخي کاږي پر تا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېداى سي (هغه) لاري ومومې چي بيت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سياسي، تجارتي، صنعتي، تعليمي پر هغه خپل وړ وخت په دغه بيت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه ! زمانه واړو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړې لري چي ژوند په سبک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library